M. Pedaci
Predicatore

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONUM
SELECTARUM,

Quarum in Scholis est frequentior usus; et ad praecepta tradenda facilior stylus.

LIBER UNICUS,

Quibus singulis praefiximus Argumenta.

Omnium Indicem proxima pagina dabit.

NEAPOLI,

APUD JOANNEM AMULA,

MDCCCXV.

Index

ORATIONES

EX PRIMO TOMO.

Pro P. Quintio. 3
Pro Sex. Roscio Amerino. 45
Divinatio in C. Verrem. 109
Proœmium Primæ Actionis in C. Verrem. 137

EX SECUNDO.

Pro Lege Manilia. 161
Agraria ad Populum. 196
In L. Catilinam Prima. 246
In L. Catilinam Secunda. 263
Pro Archia Poeta. 273
Post reditum ad Quirites. 295
Post reditum in Senatu. 309
Pro domo sua ad Pontifices. 331
Pro Cn. Plancio. 405

EX TERTIO.

In L. Pisonem. 463
Pro T. Annio Milone. 519
Pro M. Marcello. 569
Pro Q. Ligario. 584
Pro Rege Dejotaro. 601
Philippica Secunda. 621
Philippica Tertia. 677

M. TULLII CICERONIS

PRO P. QUINTIO

ORATIO.

ARGUMENTUM.

Q*UÆSTIO*: *An Sex. Nævius bona P. Quintii ex edicto prætoris possederit. Author, Nævius: Patronus Nævii, Hortensius: Reus, Quintius Patronus Quintii, Cicero: Judex, C. Aquilius; eique in consilio, L. Lucullus, P. Quinctilius, M. Marcellus. Acta est hæc causa in Comitio, Anno U. C.* 672, *Ciceronis* 26. *lis, ut videtur, secundum Quintium data.*

Quae res in civitate duae plurimum possunt, eae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia, et eloquentia: quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo; eloquentia Q. Hortensii ne me in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Naevii ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco; neque hoc tantopere querendum videretur, haec summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria; verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, et ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer; P. Quintius, cui tenues opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum adversario

gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquili, aliquoties apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus, et in hac multum, et saepe versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus: et ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. Ita quod mihi consuevit in ceteris causis esse adjumento, id quoque in hac causa deficit; nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus, et spatium datum sit, intelligi non potest; quae quo plura sunt, C. Aquili, eo te, et hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem aequitate talium virorum recreetur. Quod si tu, judex, nullo praesidio fuisse videbere contra vim, et gratiam solitudini, atque inopiae; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum, atque sincerum in civitatem; nihil, quod humilitatem cujusquam gravitas, et virtus judicis consoletur; certe aut apud te, et eos, qui tibi absunt, veritas valebit, aut ex hoc loco repulsavi, et gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit. Non eo dico, C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides, et constantia; aut quo non in iis, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem

summam habere P. Quintius debeat; quid ergo est? primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus saepe ei venit in mentem potestatis, quam aequitatis tuae; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, saepius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione, ac potestate sunt, quam, quid debeat facere; deinde habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Naevium; re vera hujusce aetatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostrae civitatis, qui communi studio summis opibus Sex. Naevium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit; nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquili, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam priore loco causam dicere? quum praesertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partem accusatoris obtinet, contra me sit dicturus? cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est; ita fit, ut ego, qui tèla depellere, et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, quum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit, et si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinae faciendae locus non erit;

id accidit praetoris iniquitate, et injuria: primum, quod contra omnium consuetudinem judicium prius de probro, quam de re, maluit fieri: deinde, quod ita constituit id ipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur: quod eorum gratia, et potentia factum est, qui, quasi sua res, aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nevii studio, et cupiditati morem gerunt; et in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plus propter virtutem, nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Quum tot, tantisque difficultatibus effectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit; quum adhuc ei propter vim adversariorum non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperire potuerit; quum ei summam per injuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquili, vosque, qui in consilio adestis, orat, atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam aequitatem, in hoc tandem loco consistere, et confirmari patiamini: id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio res quemadmodum gesta, et contracta sit, cognoscatis. C. Quinctius fuit P. Quintii hujus frater, sane ceterarum paterfamilias et prudens, et attentus, una in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, et officia certi pa-

trisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium (nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius, neque inhumanus praeco est umquam existimatus.) Quid ergo est? quum ei natura nihil melius, quam vocem, dedisset; pater nihil, praeter libertatem, reliquisset; vocem in quaestum contulit: libertate usus est, quo impunius dicax esset; quare quod socium tibi cum velles adjungere, nihil erat; nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniae fructus esset; tamen, inductus consuetudine, ac familiaritate. Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quae in Gallia comparabantur; erat ei pecuniaria res ampla, et rustica sane bene culta, et fructuosa; tollitur ab atriis Liciniis, atque a praeconum consessu in Galliam Naevius, et trans Alpes usque transfertur; sit magna mutatio loci, non ingenii; nam, qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio, posteaquam nescio quid impendit, et in comune contulit, mediocri quaestu contentus esse non poterat; nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quae voce quaesiverat, magno sibi quaestui fore putabat; itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat; qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me P. Quintius cupit commemorare; tametsi causa postulat: tamen, quia postulat, non flagitat, praeter-

ibo. Quum annos jam complures societas esset, et quum saepe suspectus Quintio Naevius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, quum adesset Naevius, et moritur repentino; haeredem testamento reliquit hunc P. Quintium; ut, ad quem summus moeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret; quo mortuo, nec ita multo post, in Galliam proficiscitur Quintius, ibi cum isto Naevio familiariter vivit: annum fere una sunt, quum et de societate inter se multa communicarent, et de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Naevius, aut societatem sibi quippiam debere, aut privatim Quintium debuisse; quum aeris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quae ipsius erant privatae; ibi tum vir optimus Sex. Naevius hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quae proscripsisset, vendere: Romae sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine, et pro ipsius affinitate; nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Naevius, et ex ea liberos; quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius; credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum

imitaretur, facta quoque imitaturum; auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Naevius. Quum pecuniam C. Quintius P. Scapulae debuisset; per te, C. Aquili, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret; hoc eo per te agebatur, quod propter aerariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi a quaestoribus quaesisset quantum solveretur; decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quae tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur; haec omnia Quintius agebat authore, et consuasore Naevio; nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat; non modo enim pollicitus erat in Gallia, sed Romae quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur non erat, non putabat. Quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum: Naevium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste, vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus) qui hunc in summas augustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret; assem sese negat daturum, nisi prius de rebus, rationibusque societatis omnibus decidisset, et scisset, sibi cum Quintio controversia nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus Quintius: nunc hoc velim cures, si tibi vi-

detur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum: quod promisisset, non plus sua referre, quam si cum auctione venderet, domini jussu quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert, in Galliam mittit, ut ea, quae proscripserat, venirent; deteriore tempore absens auctionatur. Scapulis difficiliore conditione dissolvit; tunc appellat ultro Naevium, ut quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quamprimum, et quam minima cum molestia tota res transigeretur; dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum; res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat, iste mediocri praeda contentus non erat; itaque ex eo tempore res esse in vadimonium coepit; quum vadimonia saepe dilata essent; et quum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quidquam profectum esset; venit ad vadimonium Naevius. Obsecro, C. Aquili, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet; se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic quum rem Gallicanam cu-

peret revisere, hominem in praesentia non vadatur; ita sine vadimonio disceditur; deinde Romae dies XXX. fere Quintius commoratur; quum ceteris, quae habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset; proficiscitur. Roma egreditur ante diem II. Kal. Febr. Scipione, et Norbano coss. Quaeso, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, et quum primis honestus; una profectus est. Quum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident perfamiliarem Naevii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Naevio, quo in loco viderit Quintium; quod nisi ex Publicio narratum Naevio esset, non tam cito res in contentionem venisset; tum Naevius ipse pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie; veniunt frequentes; testificatur iste, P. Quintium non stitisse, et se stitisse; tabulae maximae signis hominum nobilium consignantur; disceditur; postulat a Burrieno praetore Naevius, ut ex edicto bona possidere liceat; jussit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat; qua ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non avaritia comminuere, atque violare soleat; etenim si veritate amici-

citia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem fama, ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, et perfidiosum, et impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris, et propinquus Sex. Naevii, dejicit; servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem essse: istum aequum esse famae, fortunisque P. Quintii consulere, et adventum ejus expectare: quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari, et si quid agere velit, judicio defendere Haec dum Romae geruntur, Quintius interea, contra jus, et consuetudinem, edicto praetoris de saltu, agroque communi a servis communibus vi detruditur. Existima, C. Aquili, modo, et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in Gallia gestum est, recte, atque ordine factum videtur. Expulsus, atque ejectus ex praedio Quintius, accepta iusigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino; is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat; utebatur populo sane suo, propterea quod iste caput petere non desinebat; iste postulat, ut procurator judicatum solvi satisdaret; negat Alphenus aequum esse

procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni, a quibus quum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Sept. P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius, vadimonium sistit, iste homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum, et sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit; a Cn. Dolabella denique praetore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, quod ab eo petat, *cujus ex edicto praetoris Romani bona dies XXX. possessa sint*; non recusabat Quintius, quin ita satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam aequum, nihil dico: unum hoc dico, novum: et hoc ipsum tacuisse mallem; quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quintium aut satisdare, aut sponsionem cum Sex. Naevio facere, *bona sua ex edicto P. Burrieni praetoris dies XXX. possessa essent.* Recusabant, qui aderant tum Quintio: demonstrabant, de re judicium fieri oportere; ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire: clamabat porro ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istiusmodi faceret, se, id quod nunc evenit, de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seu recte,

seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi posset, injuriam facere fortissime perseverat; aut satisdare, aut sponsionem jubet facere, et interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri. Conturbatus sane discedit Quintius: neque mirum, cui haec optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset; aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Quum in altera re causae nihil esset, quin secus judicaret ipse de se, quod judicium gravissimum est; in altera spes esset ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae, sponsionem facere maluit: fecit; te judicem, C. Aquili sumpsit, ex sponso egit; in hoc summa judicii, causaque tota consistit. Judicium esse, C. Aquili, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisque P. Quintii vides; quum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis; eos porro, qui defendere consueverunt, vides accusare, et ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute, atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent; ut nobis tempus, quamdiu diceremus, praestitueras; quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus, et officium, partesque, docuisses;

neque nobis adhuc, praeter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus; neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset: ita sine injuria potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur. Verum, quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium; a me postulat, ne dicendo tempus absumam; queritur, priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle; nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est; et a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur; quae mihimetipsi amicissima est; faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi: totam causae meae dictionem certas in partes dividam; tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere; quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa dat, ut hodie possim; certos mihi fines, terminosque constituam, extro quos egredi non possim, si maxime velim: ut et mihi sit prepositum, de quo dicam; et Hortensius habeat exposita, ad quae respondeat: et tu, C. Aquili, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris; in eo sponsio

facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a praetore postulares, ut bona P. Quintii possideres; deinde, ex edicto te possidere non potuisse. Quaeso, C. Aquili, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriae mandetis; etenim rem facilius totam accipietis, si haec memineritis; et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse: haec tria cum docuero, perorabo. Non fuit causa, cur postularet; qui hoc intelligi potest? Quia Sex. Naevio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius; quis huic rei testis est? Idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Naevi, citabo. Annum, et eo diutius post mortem. C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius; doce, te petiisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam; doce, aliquando mentionem fecisse, dixisse deberi: debuisse concedam. Moritur C. Quintius, qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit; haeres ejus Quintius in Galliam ad te ipsum venit, in agrum communem, eo denique, ubi non modo res erat; sed ratio quoque omnis, et omnes litterae; quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui quum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, et ad haeredem per-

venisset, non haeredem, quum primum vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure experiretur? ita ne? quod viri optimi faciunt, ii, qui suos propinquos, ac necessarios caros, et honestos esse, atque haberi volunt; id Sex. Naevius non faceret? qui usque eo servet ferturque avaritia, ut de suis commodis nolit aliquam partem amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat; et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem, vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem non respirare libere non sinis: quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas; ita credo, hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, prudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare; saepe, ut sit, quum ipse te confirmasse, quum statuisses de pecunia mentionem facere, quum paratus, meditatusque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas; excidebat repente oratio; quum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret; id erat profecto; credamus hoc, Sex. Naevium, cujus caput oppuguet, ejus auribus pepercisse; si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at

aliquando; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia; anno, et sex mensibus vero, quum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto ferre appellas: quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex Naevius? quum hominem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius: nunquam petisti; mortuus est ille: res ad haeredem venit; quum eum quotidie videres, post biennium denique appellas: dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Naevium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? at tecum anno plus vixit. In Gallia agi non potuit? at et in provincia jus dicebatur: et Romae judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitatis; si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus; neque praeterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Naevio, quod tamdiu nihil petivit; quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Naevius? qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, et tales viros defatigat? pecuniam petit; nunc denique? verumtamen petit: audiamus; de rationibus, et controversiis societatis vult dijudicari: seró, verum ali-

quando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro; pecunia mea tot annos utitur P. Quintius; utatur sane; non peto. Quid igitur pugnas? an quod saepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, et ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat; et eam quam peroravit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? at, si id velles, jam pridem actum esse poterat, ut honestiore judicio conflictere? at sine summo scelere P. Quintius, propinquum tuum, jugulare non potes; ut facilius judicium sit? at neque C. Aquilius de capite alterius libenter judicat: et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur? pecuniam petit: negamus deberi, judicium fiat statim; non recusamus; num quid praeterea? si veretur, ut res, judicio facto, parata sit; judicatum solvi satis accipiat; quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. Actum jam potest esse, C. Aquili: jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse pati-

amur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Imo, inquit, abs te satis accipiam; ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista jura tam aeque describit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quintium, id iniquum esse in Naevium? Quintii bona, inquit ex edicto praetoris possessa sunt. Ego, id ut confitear, postulas: ut quod numquam factum esse judicio defendimus, id perinde quasi factum sit, nostro judicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquili, non potest, ut ad suum quisque quamprimum sine cujusquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? profecto, si quid deberetur, peteret, non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde haec omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, quum potestas esset agendi quotidie; qui, quo tempore primum male agere caepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit; qui postea vadimonium missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit; qui, quum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit; qui, quum revocetur ad id judicium, unde haec nata sunt omnia, conditionem aequissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere: is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jam pridem abstulissem; nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidiose judicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset; extorquendum est

invito, atque ingratiis, quod non debet; eripiendum, atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut his rebus aliquando victus, et perterritus ipse cedat. Quae mehercule omnia, quum, qui contra pugnent, video, et quum illum consessum considero, adesse, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse; quum autem ad te, C. Aquili, oculos, animumque retuli; quo majore conatu, studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas. Quid, si debuisset, continuo ne causa fuisset, cur a praetore postulares, ut bona possideris? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum; antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causae, et necessitudines veteres intercedebant; illico ne ad praetorem ire convenit? continuo ne verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hanc extrema, et inimicissima jura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares? nam quid homini

potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usuvenire? quod tantum evenire dedecus? quae tanta calamitas inveniri potest? pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem; at non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat; hoc tamen in miseriis adjumento, et solatio sublevatur; cujus vero bona venierunt, cujus non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subjectus est: is non modo ex numero virorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur; etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit: ergo hercule cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama, et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite, obscureque conceditur: cui magistri fiunt, et domini constituuntur, qui qua lege, et qua conditione pereat, pronuntient, de quo homine praeconis vox praedicat, et pretium conficit, huic acerbissimum vivo, videntique funus ducitur: si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exequias cohonestandas, sed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitae lacerandas, et distrahendas; itaque ma-

jores nostri raro id accidere voluerunt; praetores, ut considerate fieret, comparaverunt, viri boni, quum palam fraudantur, quum experiundi potestas non est, timide tamen, et pedetentim istuc descendunt, vi, ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, saepe illusi, ac destituti: considerant enim, quid, et quantum sit, alterius bona proscribere; jugulare civem ne jure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, quum posset perdere, pepercisse, quam, quum parcere potuerit, perdidisse; haec in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt, et hominum existimationis, et communis humanitatis causa; ut quum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? propinquus; si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? socius; etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit? quis? is, qui tibi praesto semper fuit; ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela conjecisti, quae parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa, fraudandique fecerunt? Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui consu-

luntur, concurrisses? quum jus amicitiae, societatis, affinitatis ageretur; quum officii rationem, atque existimationis duci conveniret; eo tempore tu non modo C. Aquilium, aut L. Lucullum, sed ne ipse quidem te consuluisti, sed ne ipse quidem ad te retulisti; ne haec quidem tecum locutus es: horae duae fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit: quid ago? si mehercule haec tecum duo verba fecisses, quid ago? respirasset cupiditas, atque avaritia paululum, aliquid loci rationi, et consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium coepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere. Ego pro te nunc hoc consulo post tempus, in aliena re, quod tu in tua re quum tempus erat, consulere. Oblitus es; quaero abs te, C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius, et affinis meus, qui cum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit; postulo ne a praetore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, quum Romae domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? profecto, si recte vestram bonitatem, atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri; primum, expectare: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos conveni-

re,

re; quaercre, quis procurator sit: domum denuntiare; dici vix potest, quam multa sint, quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad haec Naevius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum requiramus: quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? viderint ista officia viri boni, de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed, quibus rebns invenerim, quaerant: et quemadmodum natus, et quo pacto educatus sim, memini; vetus est, de scurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri posse; haec ille si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur; etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi aetati utrumque difficile est. Non dubitavi, inquit, quum vadimonium desertum esset, bona proscribere: improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, et concedi postulas, concedamus; quid, si nunquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem, et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiamsi desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, et proscriptione bonorum improbissimus reperiebare; num malitiosum? negas; fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, et praeclarum putas; audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria,

et obsoleta sunt; res autem nova, et inaudita; quid ergo est, vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres; respondisti statim, Nonis Febr. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit, ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Febr. Nonis Febr. si Romae fuit, causae nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit; quid? hoc inveniri qui potest? profectus est una L. Albius, homo in primis honestns: dicet testimonium; prosecuti sunt familiares et Albium, et Quintium: dicent hi quoque testimonium; litterae P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est cur scire potuerint, nulla cur mentiantur, quum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? et diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides judicis consolabitur? vixit enim semper inculte, atque horride: natura tristi, ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit; at si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter

conquerendum: nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat; inferiorem se esse patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Naev. cupiditati, crudelitatique dedatur. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquili, causam omnino, cur postularet, non fuisse, quod neque pecunia debebatur; et, si maxime deberetur, commissum nihil esset, quare ad istam rationem perveniretur; attende nunc, ex edicto praetoris bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse; recita edictum. QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITARIT; non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore; proficiscuntur. CUI HÆRES NON EXTABIT: ne is quidem. QUI EXILII CAUSA SOLUM VERTERIT. . . . .

. . . .

†

. . . .

quo tempore existimas oportuisse, Naevi, absentem Quintium defendi? aut quo modo? tum, quum postulabas; ut bona possideres? nemo affuit: neque enim quisquam divinare poterat te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod praetor non fieri, sed edicto suo jubebat; qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? quum proscribebas; ergo affuit; non passus est; libellos dejecit Sex. Alphenus; qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia; videamus, quae de-

inde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis, in publico, conaris abducere: non patitur Alphenus, vi tibi adimit; curat ut domum reducatur ad Quintium; hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat: vadari vis; promittit; in jus vocas: sequitur; judicium postulas, non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurrae divitis quotidianum convicium sustinere; nihil minus; eques R. locuples, sui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Naevius in Galliam profectus est, procuratorem Romae reliquit; et audes, Sex. Naevi, negare absentem defensum esse Quintium, quum eum defenderit idem, qui te solebat? et, quum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu et rem, et famam tuam commendare proficiscens, et concredere solebas, conaris hoc dicere, neminem extitisse, qui Quintium judicio defenderet? Postulabam, inquit, ut satisdaret; injuria postulabas: ita jubebare; recusabat Alphenus; ita: verum praetor decernebat; tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo: non est istud judicium pati, neque judicio defendere, quum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, quum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror: quum autem antea dixisse audio, et causam ipsam considero,

quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim libellos Alphenum dejecisse; vadimonium promisisse; judicium quin acciperet in ea ipsa verba, quae Naevius edebat, non recusasse: ita tamen, more, et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est; aut haec facta non sint, necesse est. Aut C. Aquilius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat; cujus procurator non omnia judicia acceperit, quae quisque in verba postularit; cujus procurator a praetore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi; ejus bona recte possideri posse; ei misero, absenti, ignaro omnia fortunarum suarum, omnia vitae ornamenta per summum dedecus, et ignominiam diripi convenire; quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium; quod quum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pl. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto praetoris R. oportuisse parere; quid, si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum, et Naevium conveniret? videtur ne intercessisse appellatio tribunorum non more, sed auxilii causa? quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos compluris advocat: testatur isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quin-

tium absentem sine causa facere conetur: sin autem inimicissime, atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta, atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: se judicium id, quod edat, accipere; ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures: res in dubium venire non potest; fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Naevio sisti Quintium: venit ad vadimonium Quintius: jacet res in controversiis, isto calumniante, biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, et in hoc singulare judicium causa omnis concluderetur. Quod officium, Aquili, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno praeteritum esse videatur? quid affertur, quare P. Quintius absens negatur esse defensus? an vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, et quia Naevius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Naevio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri; illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse; mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum experiri posset; qualis is fuerit, si modo absentem defendebat, per jus, et magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. Erat, inquit, illarum partium: quid ni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, ut nobili ne gladiatori quidem cederet: sicut

tu semper summe concupisti, idem volebat Alphenus: ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat: tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum et poterant per vim, et scelus plurimum, et, quod poterant, id audebant; an omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, ut tu vincas, tantopere laborant? aude id dicere, non palam, sed his ipsis, quos advocasti; tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere; unum illud dico, si propter partium studium potens erat Alphenus, potentissimus Naevius; si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus, multo iniquiora Naevius impetrabat; neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit: ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti; ut alia omittam, hoc satis est, Alphenus cum iis, et propter eos periit, quos diligebat; tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere, ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti; quod si tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas; quia tamen aliquem contra te advocare poterat; quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est; neque judicium redditum est usitatum; non conditio, non sponsio, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum

ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet; at ea controversia est: nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet; accusa; ubi ita necesse est: non, inquit, nisi tu ante, novo modo, priore loco dixeris; dicendum necessario est: praestituendae horae ad arbitrium nostrum: judex ipse arcessetur: quid tum? tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum, et gratiam negligat: pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam, et consessum non modo P Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat: haec est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris huic, ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti; quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, quum haec ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse cencedas; etenim, si ex edicto possedisti, quaero, cur bona non venierint? cur ceteri sponsores, et creditores non convenerint? nemo ne fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, et complures fuerunt: propterea quod Cajus frater aliquantum aeris alieni reliquerat; quid ergo est? homines erant ab hoc omnes alienissimi, et

iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam insigniter improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet; unus fuit affinis, socius, necessarius, Sex. Naevius, qui quum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum, atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret; ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur: at contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt: fides hujus, multis locis cognita, ne perfidia Sex. Naexii derogetur, laborant; in hujusmodi sponsionem testes dare, oportebat, ex eo numero, qui haec dicerent: vadimonium mihi deseruit; me fraudavit: a me nominis ejus, quod inficiatus esset, diem petivit; ego experiri non potui; latitavit, procuratorem nullum reliquit; horum nihil dicitur; parantur testes, qui haec dicant; unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; sin eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum authoritatem adjuvare. Ego haec duo quaero, primum, qua ratione Naevius susceptum negotium non transegerit, hoc est, cur bona, quae ex edicto possidebat, non vendiderit;

deinde cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare, et transigere potuisse? Quid, si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse; emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente: socium tibi in his bonis edidisti Quintium; plura non dico; cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in haereditaria societate fraudarat? et cum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama, fortunisque omnibus arbitrabare? dissidebam mehercule, C. Aquili, satis animo certo, et confirmato me posse in hac causa consistere: sic cogitabam, quum contra dicturus esset Hortensius, et quum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer, dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, quum a me peteret, et summe contenderet, ut propinquum suum defenderem, mihi perdifficile esse, contra tales oratores non modo tantam causam perorare; sed omnino verbum facere conari, quum cupidius instaret, homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui praesente eo gestum agere conaretur; qui vero cum ipso contenderent, eos etiam si quid antea recti, aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi ejusmodi

accideret, quum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius et alia multa, confirmandi mei causa, dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio, et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret: etenim, quum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Veruntamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo DCC. millia passuum ambulare? tamen ne vereris, ut possis haec contra Hortensium contendere? minime, inquam; sed quid id ad rem? nimium, inquit: in eo causa consistit; quo modo? docet me ejusmodi rem, et factum simul Sex. Naevii, quod si solum proferretur, satis esse deberet: quod abs te, C. Aquili, et a vobis, qui adestis in consilio, quaeso, ut diligenter attendatis, profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, et audaciam; hinc veritatem, et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat: quo die? te ipsum, Naevi, volo audire: volo inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci; dic, Naevi, diem; ante V. Kal. intercalares; bene agis; quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. DCC. millia passuum; optime: de saltu dejicitur Quintius; quo die? possumus hoc quoque ex te audire? quid taces? dic, inquam, diem, pudet dicere:

intelligo: verum et sero, et nequidquam pudet; dejicitur de saltu, C. Aquili, pridie Kal. intercalares; biduo post, aut, ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC. millia passuum conficiuntur; o rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam; o nuncium volucrem! administri, et satellites Sex. Naevii Roma trans alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuncios, seu potius Pegasos habeat! hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis existant; si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere; tamen superior sim necesse est: non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia: est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An, antequam postulasti, ut bona possideres; misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi dejiceretur? utrum libet, elige; alterum incredibile est, alterum nefarium, et ante hoc tempus utrumque inauditum. DCC. millia passuum vis esse decursa biduo? dic: negas? ante igitur misisti, malo; si enim illud diceres, improbe mentiri viderere: quum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquilio, et talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium, probabitur? quid haec amentia? quid haec festinatio? quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non denique omnia potius, quam jus,

quam officium, quam pudorem? mittis injussu praetoris; quo consilio? jussurum sciebas? quid? quam jussisset, tum mittere non ne poteras? postulaturus eras; quando? post dies xxx. Nempe, si te nihil impediret; si voluntas eadem maneret; si valeres; denique si viveres. Praetor jussisset, opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret; si nemo recusaret; qui ex ipsius decreto et satisdaret, et judicium accipere vellet; nam, per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisdaret, et judicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? at hic quidem jam de fundo expulsus, jam a suis diis penatibus praeceps ejectus: jam, quod indignissimum est, suorum servorum manibus, nuncio, atque imperio tuo, violatus esset, corrigeres haec scilicet tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate, et avaritia fuisse, ut, quum postea quid futurum esset, ignorares, (accidere autem multa possent) spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, quum te praetor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare, omnia sunt, C. Aquili, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitate, et gratiam cum inopia, et veritate contendere.

Praetor quemadmodum possidere jussit? opinor ex edicto. Sponsio quae in verba facta est? *si ex edicto praetoris bona P. Quintii possessa non sint.* Redeamus ad edictum. Id quidem quemadmodum jubet possidere? numquid est causae, C. Aquili, quin, si longe aliter possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? nihil opinor; cognoscamus edictum: QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT; de te loquitur, Naevi, quemadmodum tu putas: ais enim, te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit, te instituit, tibi praecepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE; quo modo? QUOD IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE, ET ABDUCERE LICEBIT; quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET, eum ipsum, qui fraudandi causa latitet; eum ipsum; quem judicio nemo defendat; eum ipsum, qui quum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de praedio detrudi vetat; proficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Naevi, palam dicit, ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, ut Quintio vis non afferatur; quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romae domus, uxor, liberi, procurator esset, eum, qui tibi vadimonium non deseruisset; haec omnia

mitto: illud dico, dominum expulsum esse de praedio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos lares familiares, hoc dico,

†

Naevium ne appellavisse quidem Quintium, quum simul esset, experiri posset quotidie: deinde, quod omnia judicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno haec omnia nata, et profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli; si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur. Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur, praesertim quum Romae domus ejus, uxor, liberi essent, et procurator aeque utrisque necessarius. Docui, quum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse; id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent, et causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi; quod neque fraudandi causa latitasset, neque exilii causa solum vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit: quod contra

copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo, sed ab equite R. propinquo, et necessario suo, quem ipse Sex. Naevius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus judicium pati paratum fuisse, neque potentia procuratoris Naevio jus ereptum: contra, istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quaesivi, quae causa fuisset, cur bona non venissent, quum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi; qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contradicat, omnesque pro P. Quintio pugnent; praesertim quum in tali judicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam protuli. confirmavi necesse esse aut biduo DCC. millia passuum esse decursa, aut Sex. Naevium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, ut ei liceret bona possidere. Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret; in quo constitit, Naevium ex edicto non possedisse, quum confiteretur, ex praedio vi detrusum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui, quod

bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quae teneri, ac possideri possint. Dixi, Romae domum fuisse, quo iste ne aspirarit quidem; servos complures, ex quibus iste possiderit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit; prohibitum fuisse: quievisse; in ipsa Gallia cognostis in praedia privata Quintii Sex. Naevium non venisse. denique ex hoc ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse. Ex quo, et ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Naevii quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc, causa perorata, res ipsa, et periculi magnitudo, C. Aquili, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturque P. Quintius per senectutem, ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestrae naturae, bonitatique obsequamini: ut, quum veritas, cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem; quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus: si causa cum causa contenderet, nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus; quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret, idcirco nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus; ea res enim nunc in discrimen versatur,

utrum ne possit se contra luxuriam, ac licentiam rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere, an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, cupiditati, petulantiaeque addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Naevi; non opibus, non facultate contendit; omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit; fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare, non profusis sumptibus vivere, non ornare magnifice, splendideque convivium, non habere domum clausam pudori, et sanctimoniae, patentem, atque adeo expositam cupiditati, et voluptatibus: contra sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam, atque aridam cordi fuisse; ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit: quid ergo est? non usque eo tamen, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, et quaestum, et sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, quum audacia, perfidiaque vixerunt; si licet vivere eum, quem Sex. Naevius non vult; si est homini honesto locus in civitate, invito Naevio; si fas est respirare P. Quintium contra nutum, ditionemque Naevii; si, quae pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, et hunc miserum, et infelicem aliquando tamen posse

consistere; sin et poterit Naevius id, quod libet, et ei libebit, quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui moeror dignus inveniri in calamitate tanta potest? miserum est, exturbari fortunis omnibus; miserius est, injuria; acerbum est, ab aliquo circumveniri; acerbius, a propinquo; calamitosum est, bonis everti; calamitosius, cum dedecore; funestum est, a forti, atque honesto viro jugulari; funestius, ab eo, cujus vox praeconio quaestu prostitit: indignum est, a pari vinci, aut superiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore: luctuosum est, tradi alteri cum bonis; luctuosius, inimico: horribile est, causam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere; omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquili: non praetorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet; sed ne amicos quidem Sex. Naevii, quorum saepe, et diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent; denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit; ipsius Sex. Naevii lacrymans manum apprehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam, obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem, et liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando misericordiam

caperet aliquam, si non propinquitatis, et aetatis suae, si non hominis, at humanitatis rationem haberet; ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret; ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus, atque perterritus, quem praeter te appellet, habet neminem. tibi se, tibi suas omnes opes, fortunasque commendat: tibi committit existimationem, ac spem reliquae vitae: multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser confugit; e fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus; quum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit; itaque te hoc obsecrat, C. Aquili, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum prope acta jam aetate, decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre, ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur; ne ornamentis ejus omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur; ne per te ferat, quominus, quae existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

M. TULLII CICERONIS

PRO SEX. ROSCIO AMERINO

ORATIO.

ARGUMENTUM.

QUÆSTIO: *An Sex. Roscius patrem suum interfecerit: eoque nomine bona Sex. Roscii jure occupata fuerint ab ejus adversariis. Accusator, C. Erutius: Reus, Sex. Roscius: Patronus Sex. Roscii, Cicero: Quaesitor, M. Fannius Praetor, cui in consilio Judices ex ordine senatorio. Acta haec causa in foro, anno U. C.* 673. *Ciceronis* 26. *Absolutus Sex. Roscius.*

CREDO ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, quum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim: is, qui neque aetate, neque ingenio, neque authoritate sim cum his, qui sedeant, comparandus; omnes enim, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent; ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum metuunt; quid ergo?

audacissimus ego ex omnibus? minime; at tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim, quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa authoritas est, atque amplitudo; si verbum de rep. fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem, et amplitudinem: neque temere dicto concedi propter aetatem, et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad remp. accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est; accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia, et beneficiis, et dignitate plurimum possunt; quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec authoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His de causis ego huic causae patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere;

neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Fossitan quaeratis, qui iste terror sit, et quae tanta formido, quae tot, ac tales viros impediat, quominus pro capite, et fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, causam velint dicere; quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quae conflavit hoc judicium, mentio facta non est; quae res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quae sunt sexagies; quae de viro fortissimo, et clarissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L Cornelius Chrysogonus; is a vobis, judices, hoc postulat, ut quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque praeclaram nullo jure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suscipionem omnem, metumque tollatis; sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, et copiosum posse obtinere; damnato, et ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere, atque consumere; hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies, noctesque stimulat, ac pungit, ut evellatis postulat; et ad hanc suam praedam tam nefariam adjutores vos profiteamini. Si vobis aequa, et honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto

aequiorem. Primum a Chrysogono peto, ut pecunia, ſortunisque nostris contentus sit, sanguinem, et vitam ne petat: deinde a vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis; quod si aut causa criminis, aut ſacti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nōn nihil tamen in deferendo nomine secuti; postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inveneritis: non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur; sin aliud agitur nihil, nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque jurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere, et ferro assequi consueverunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent, verum etiam ut spoliis Sex. Roscii hoc judicio ornati, auctique discedant? His de rebus tantis, tamque atrocibus neque satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo;

telligo; nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento; huc accedit summus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, et vestra dignitas, et vis advesrsariorum, et Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro, atque obsecro, judices, ut attente, bonaque cum venia verba mea audiatis; fide, sapientiaque vestra fretus, plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo; hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio, et industria, judices: sin a vobis id, quod non spero, deserar; tamen animo non deficiam, et id, quod suscepi, quoad potero, perferam; quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso, ut qualem te jam antea populo R. praebuisti, quum huic eidem quaestioni judex praeesses, talem te et nobis, et populo R. hoc tempore impertias; quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas, ut acria, ac severa judicia fiant, intelligis; longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, quum interea caedes indignissimae, maximaeque factae sint; omnes hanc quaestionem, te praetore, de manifestis maleficiis, quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram; quà vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt,

ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus; petimus abs te, M. Fanni, a vobisque judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendatis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint: etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit. causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem; accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii, quos populus poscit. causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Atque ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus: ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus; quo facilius et hujus hominis innocentissimi miserias, et illorum audaciam cognoscere possitis, et reip. calamitatem. Sex. Roscius pater hujusce, municeps Amerinus, fuit cum genere, et nobilitate, et pecunia non modo sui municipii,

verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia, atque hospitiis florens hominum nobilissimorum: nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus, et consuetudo: quas, ut aequum est, familias honestatis, amplitudinisque gratia nomino, itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident: fama, et vita innocentis ab hospitibus, amicisque paternis defenditur; hic quum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumulto proximo, quum omnium nobilium dignitas, et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, authoritate defendit: etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur; postea quam victoria constituta est, ab armisque recessimus: quum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens, atque in foro, et in ore omnium quotidie versabantur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret, erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis. quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria hujusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret: neque enim, judices, injuria metuebat,

nam duo isti sunt T. Roscii (quorum alteri Capitoni cognomen est, iste, qui adest, Magnus vocatur) homines ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui quum ante hanc pugnam tyro esset scientia, facile ipsum magistrum scelere, audaciaque superavit; nam quum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae: quum hic filius assiduus in praediis esset, quumque se voluntate patris rei familiari, vitaeque rusticae dedisset; iste autem frequens Romae esset. occiditur ad balneas Palatinas rediens a coena Sex. Roscius; spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpae judicatote. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nuntiat Manlius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, et familiaris istius T. Roscii; et nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis inimici: et quum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex, et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, telumque paulo ante corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur: magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum,

(nam fundos decem, et tres reliquit, qui Tyberim fere omnes tangunt) hujus inopia, et solitudo commemoratur; demonstrant, quum pater hujusce Sex. Roscius, homo tam splendidus, et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, incautum, et rusticum, et Romae ignotum, de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur; ne diutius vos teneam, judices, societas coitur; quum jam proscriptionis mentio nulla fieret, et quum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit; haec bona sexagies HS. emuntur duobus millibus nummum; haec omnia, judices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio; neque enim mirum, quum eodem tempore et ea, quae praeterita sunt, et ea, quae videntur instare, praeparet, quum et pacis constituendae rationem. et belli gerendi potestatem solus habeat: quum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, quum tot, tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat; quum praesertim tam multi occupatione ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur, huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen tanta

felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit; in praedia hujus invadit; hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diisque penatibus praecipitem, judices, exturbat: ipse amplissimae pecuniae fit dominus: qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat; plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus large, effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat, quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus, gemitusque fieret; etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima, filii autem ejus egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset; bonorum emptio, flagitiosa possessio, furta, rapinae, donationes; nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis jactantem se, ac dominantem T. Roscium; itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit; conquerantur de istorum scelere, et injuriis; orent, ut et illius mortui famam, et filii innocentis fortunas conservatas velit: atque ipsum decretum, quaeso,

cognoscite. DECRETUM DECURIONUM; legati in castra veniunt. Intelligitur, judices, id. quod jam ante dixi. imprudente L. Sulla scelera haec, et flagitia fieri; nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent; et omnia Chrysogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur; usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri, homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, quum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, quumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in x legatis erat, adpromitteret, crediderunt, Ameriam re inorata reverterunt; ac primo rem differre quotidie, ac procrastinare isti coeperunt; deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere; postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere; quod is simul atque sensit, de amicorum, cognatorumque sententia Romam confugit, et sese ad Caeciliam Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc; id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent, ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela, et minas, recepit domum,

hospitique oppresso jam, desperatoque ab omnibus opitulata est, ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur: nam, postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam caedis faciundae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris, et audaciae, ut nomen hujus de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: denique, ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent: ita loqui homines, quod judicia tamdiu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus esset: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione, et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore ut hic nullo negotio tolleretur, quum ab nullo defensus esset; hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi, quum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt. Quid primum querar? aut unde potissimum exordiar, judices? aut quod, aut a quibus auxilium petam? deorum ne immortalium, populi ne Romani, vestram ne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta; filii vita infesta,

saepe ferro, atque insidiis appetita; quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen haec aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc, et accusatores hujusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an insutus in culeum, per summum dedecus vitam amittere, patronos huic defuturos putaverunt: desunt: qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, judices; et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim; quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes terrores, minae, periculaque impendeant omnia, succurram, atque subibo; certum est, deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere: nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides: etenim quis tam dissoluto animo est, qui, haec quum videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, quum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in procrisptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis; patrimonium meum possidetis: quid vultis amplius? etiam ne ad subsellia cum ferro, atque telis venistis, ut hic aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roscium? Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate, C. Fimbriam, et, quod

inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum; is quum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostrae civitatis, de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus R. memoria retinet: diem Scaevolae dixit, postea quam comperit eum posse vivere; quum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset, ajunt, hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset; quo populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quae tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit, et afflixerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. Est ne hoc illi dicto, atque facto Fimbriae non simillimum? accusatis Sex. Roscium: quid ita? quia de manibus vestris effugit, quia se occidi passus non est; illud, quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur: hoc quia fit a Chrysogono, num est ferendum? nam, per deos immortales, qui est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, ut oratoris eloquentiam magnopere desiderat, totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus; ita facillime, quae res totum judicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat; et quid vos sequi conve-

niat, intelligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstent hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, et audacia, et potentia: criminis confictionem accusator Erutius suscepit: audaciae partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat; de hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo, quid igitur est? non eodem modo de omnibus, ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus R. imposuit; ego crimen, oportet, diluam: vos et audaciae resistere, et hominum ejusmodi perniciosam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur; scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur: etenim si id, quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas; quod supplicium satis acre reperitur in eum, qui mortem obtulerit parenti? pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina, atque humana cogebant; in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro extitit, ut, si quando auditum sit, portenti, ac prrdigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruti, argumentis accusatorem censes uti oportere? nonne et audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, et mores feros, immanemque naturam, et vitam vitiis, fla-

gitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem causa, contulisti. Patrem occidit Sex. Roscius: qui homo? adolescentulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et saepe in caede versatus? at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, et aeris alieni magnitudo, et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt; de luxuria purgavit Erutius, quum dixit; hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse; nihil autem unquam debuit; cupiditates porro, quae possunt esse in eo, qui, ut ipse accusator objecit, ruri semper habitarit, et in agro colendo vixerit? quae vita maxime disjuncta a cupiditate, et cum officio conjuncta, quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat, patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque justam, et magnam, et perspicuam fuisse: nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis, et maximis causis: si hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, et magnis, et necessariis; rursus igitur eodem revertamur, et quaeramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret; at perspicuum est, nullum fuisse: pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem

procrearat; at is quidem fuit omnium constantissimus, ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisset. Nescio, inquit, quae causa odii fuerit: fuisse odium intelligo; quia antea, quum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erutio accidebat in mala, nugatoriaque accusatione; idem mihi usuvenit in causa optima; ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves, qua ratione infirmem, ac diluam, reperire non possum. quid ais, Eruti? tot praedia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis, ac supplicii gratia colenda, ac tuenda tradiderat? quid hoc? patresfamilias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, et in praediis colendis operae plurimum, studiique consumere? At amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret. Quid, si constat, hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamen ne haec attenta vita, et rusticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? vides, Eruti, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque a veritate; quod consuetudine patres faciunt, id quasi

novum reprehendis : quod benevolentia fit, id odio factum criminaris : quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis ; neque haec tu non intelligis, sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. At enim, quum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruti, ut hoc in bonam partem accipias : non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset : at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes : eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses ; ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Caecilianus minoris facere Eutychum filium rusticum, quam illum alterum Cherestratum ? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere, alterum rus supplicii causa relegasse ? quid ad istas ineptias abis, inquies ? quasi vero mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt ; verum homines notos sumere odiosum est : quum et illud incertum sit, velint ne hi sese nominari ; et nemo vobis magis notus

futurus sit, quam est hic Eutychus? et certe ad rem nihil intersit utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem: etenim haec conficta arbitror a poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitae quotidianae videremus, age nunc, refer animum, sis ad veritatem, et considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quae studia a patribusfamilias maxime laudentur; jam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio, et culpae dedisse; at non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt; sed permultos et ego novi, et nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu probro, et crimini putas esse oportere, et honestissimam, et suavissimam esse arbitrantur, quid censes, hunc ipsum Sex. Roscium quo studio, et qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo; verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur, et studium deponat, licebit: quod tametsi miserum, et indignum est, feret tamen aequo animo, judices, si per vos vitam, et famam potest obtinere; hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit

propter praediorum bonitatem, et multitudinem; et quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi; ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Nae tu, Eruti, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, quum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent: etenim qui praesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Attilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum, atque inhonestissimum judicares; at hercule majores nostri longe aliter et de illo, et de ceteris talibus viris existimabant: itaque ex minima, tenuissimaque republ. maximam, et florentissimam nobis reliquerunt: suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus et agris, et urbibus, et nationibus rempubl. atque hoc imperium, et populi Rom. nomen auxerunt. Neque ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus; sed ut illud intelligatur, quum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipubl. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae, temporisque consumpserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, quum ruri assiduus semper vixerit, quum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc,

opinor, ostenditur. Eruti, quod hunc rui esse patiebatur; numquid est aliud? imo vero, inquit, est; nam istum exhaeredare in animo habebat, audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat; nam illa opinor tu quoque concedis levia esse, atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, quem neque in urbe videret, neque rure vocaturus esset; verum haec tu quoque intelligis esse nugatoria; illud, quod coepimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exhaeredare pater filium cogitabat; mitto quaerere, qua de causa; quaero, qui scias? tametsi te dicere, atque enumerare causas omnes oportebat: et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem se esse oblivisceretur; quae sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae quum taces, nulla esse concedis; illum quidem voluisse exhaeredare, certe tu planum facere debes; quid ergo affers, quare id factum putemus? vere nihil potes dicere; finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati

illudere. Exhaeredare filium voluit: quam ob causam? nescio; exhaeredavit ne? non; quis prohibuit? cogitabat; cogitabat? cui dixit? nemini; quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quaestum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? nemo nostrum est, Eruti, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse; vident omnes, qua de causa huic inimicus venias: sciunt hujusce pecunia te adductum esse; quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, et legem Memmiam putares aliquid valere oportere. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia; verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus, innocens est quispiam: verumtamen quaquam abest a culpa, suspicione tamen non caret; tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere; quum enim aliquid habeat, quod possit criminose, ac suspiciose dicere, aperte ludificari, et calumniari sciens non videatur, quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores: quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest; utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint;

at fures internoscere non possunt; significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior; quod si luce quoque canes latrent, quum deos salutatum aliqui venerint; opinor, iis crura suffringantur; quod acres sint etiam tum, quum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio: alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare, et mordere possunt; cibaria vobis praeberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur: hoc populo gratissimum est; deinde, si voletis, etiam tum, quum verisimile erit, aliquem commisisse, in suspicione latratote; id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis aut quare, aut quo modo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis, crura quidem vobis nemo suffringet; sed, si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exhaeredaretur, veritus est; audio: sed, qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo: planum fac; nihil est; non, qui cum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in men-

tem venerit. Quum hoc modo accusas, Eruti, non ne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio; unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum; de bonorum emptione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit; non mehercule verbum fecisse, si tibi quemquam responsurum putasses. Operae pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare; credo, quum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quaesisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me non suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim, postcaquam invenit neminem eorum, qui possunt, et solent: ita negligens esse coepit, ut quum in mentem veniret ei, resideret; deinde spatiaretur, nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui coenam imperaret; prorsus ut vestro consessu, et hoc conventu pro summa solitudine abuteretur; peroravit aliquando, assedit; surrexi ego: respirare visus est, quod non alius potius diceret; caepi dicere: usque eo animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antequam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est; intellexi, quid eum pupugisset; iterum, ac tertio nominavi; postea homines cursare ultro, et citro non destiterunt, credo, qui Chrysogono nunciarent, esse aliquem in ci-

vitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet; aliter causam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emptionem; vexari pessime societatem; gratiam, potentiamque ejus negligi; judices diligenter attendere; populo rem indignam videri. Quae quoniam te fefellerunt, Eruti, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam; confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit; quod in minimis noxis, et in his levioribus peccatis, quae magis crebra, et jam prope quotidiana sunt, maxime, et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit; id Erutius in parricidio quaeri non putat oportere: in quo scelere, judices, etiam quum multae causae convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temere creditur; neque levi conjectura res penditur; neque testis incertus auditur: neque accusatoris ingenio res judicatur: cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur, necesse est: neque audacia solum, sed summus furor, atque amentia; haec quum sint omnia, tamen extent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos,

quo tempore maleficium sit admissum? quae nisi multa, et manifesta sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest: magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis; reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum, atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit; quum etiam feras inter sese partus, atque educatio, et natura ipsa conciliet, non ita multis ante annis ajunt T. Cloelium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, quum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis esset, inventum esse mane jugulatum: quum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt: quid postea? erat sane suspiciosum, neutrum sensisse: ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, quum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire, et defendere facile possent: erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret; tamen, quum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse, judicio absoluti adolescentes, et suspicione omni liberati sunt: nemo enim putabat quemquam esse, qui quum omnia divina, atque humana jura

scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset; propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. Videtis ne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, quum praesertim deorum immortalium jussis, atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiae, neque consistere usquam patiantur? quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt, sic se res habet, judices: magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis; ex quo, si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor, atque amentia consequatur; nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie, sceleratequе commiserint, agitari, et perterreri furiarum taedis ardentibus; sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes, conscientiaeque animi terrent: hae sunt impiis assiduae, domesticaeque furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant; haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi pene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit; nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata; nisi sumptus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas;

+ vindicandum

ut non procul abhorreat ab insania; accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pene dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant, oportet; si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt; quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur; itaque quum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio, sapientiaque potuisse; tum ex hac re, vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt; qua in re, quantum prudentia praestiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur; ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit; is quum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset; respondit, se id neminem facturum putasse; sapienter fecisse dicitur, quum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat: ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores nostri sapientius! qui, quum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine

gnitudine poenæ maleficio summoverentur? insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici; o singularem sapientiam, judices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, et eripuisse, cui repente coelum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret, iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, quum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quæ violata sunt, expiari putantur; denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint: etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis? terra mortuis? mare fluctuantibus? litus ejectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruti, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præesset; tamen diligentius, paratiusque venisses; utrum quid agatur, non vides, an, apud quos agatur? agitur de parricidio, quod sine multis causis auscipi non potest: apud

homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere. Esto: causam proferre non potes; tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo jure decedam, et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretu hujus innocentia. non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quaero, quomodo occiderit; ita quaero abs te, C. Eruti, quomodo, et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? si ipsum arguis: Romæ non fuit: si per alios fecisse dicis: quæro, servos ne, an liberos? quos homines? Indidem ne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? cur non nominatur? si Roma, unde eos noverat Roscius? qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit; ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? non ne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum, atque agrestem fuisse: nunquam cum homine quoquam collocutum esse: nunquam in oppido constitisse; qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse; in rusticis moribus, in victu arido, in hac

horrida, incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere; ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur: in urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera, ac maleficia gignuntur; vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ magistra est. Verum hæc missa facio: illud quæro, is homo qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere potuerit? Multa sunt falsa, judices, quæ tamen argui suspiciose possunt; in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occiditur, quum in agro Amerino esset filius; literas, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem; arcessivit aliquem: at quando? nuncium misit: quem? aut ad quem? pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem: nihil horum ne confingi quidem potest: et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. o dii immortales, rem miseram, et calamitosam! quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet: vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis: unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis agentibus,

aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit; meministi ne T. Rosci recussare? quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur, apud eum sunt in honore, et in pretio; etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo; hic orat, que obsecrat. quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a quo sit Sex. Rocius soccisus: ab eo ne, qui propter illius mortem in egestate, et insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de morte patris potstas permittitur; an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde, atque ex cæde vivunt? Omnia, judices: in hac causa sunt misera, atque indigna; tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest; mortis paternæ de servis paternis quæstionem habere filio non licet: ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quæratur. veniam, neque ita multo post, ad hunc locum: nam hoc totum ad Roscios pertinet, de quorum audacia me tum dicturum pollicitus sum, quum Erutii crimina diluissem. Nunc, Eruti, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est; si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut per aliquos liberos, aut servos. liberos ne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere, ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuis-

se quidem facere: quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum rejectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandem accusator inopia argumentorum confugerit? ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti; interim mihi videris, Eruti, una mercede duas res assequi velle. nos judicio perfundere, accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? et a quibus? nonne cogitas te a sectoribus huc adductum esse? quid postea? nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum, et bonorum? ii denique, qui tum armati dies, noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda, et sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem, iniquitatemque objicient? et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsis duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omnio, quid Romæ ageretur, nesciret; propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis

vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erutii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova, objecit: quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit pertinebant; de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. si quid est, quod ad testes reservet; ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides; nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit: is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum, et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium et est, et inveniri potest: jam intelliges, Eruti, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur; tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam; neque enim id facerem, nisi necesse esset: et id erit signi me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus, et mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio

reperio: tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris; de Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit, tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus R. verissimum, et sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat cui bono fuisset; sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere. hunc quæsitorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam inclinatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir et contra audaciam fortissimus, et ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere: in hac enim causa quum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse, illud quæm non quærerent, cui bono fuisset; sed et perspicuum crimen, et suspicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem. quid, si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num

quærenda causa, quæ te ad tantum adduxerit? quid ergo horum negari potest? tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. avaritiam præfers, qui societatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo: quam sis audax, (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et magnas rei familiaris controversias, concedas, necesse est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori, judiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, judices, id quod ad rem mea sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius? Hæc tu, Eruti, tot, et tanta si nactus esses in reo, quam diu diceres? quo te modo jactares? tempus hercule te citius, quam oratio deficeret: etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere: neque ego non possum: non

enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere; verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege annumerer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit; multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus: quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a præliis avocabat; postremo Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant; jam quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de veneficiis accusabant: qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent: nihil enim mali est, canes ibi quamplurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt; verum, ut sit, multa sæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli, ac turba molitur; dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat: erant interea, qui suis vulneribus mederentur, qui, tanquam si offusa reip. sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant: a quibus miror, ne quod judiciorum esset, vestigium, non subsellia quoque esre combusta: nam et accusatores, et judices sustulerunt; hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent: nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit.

dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erutius hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, et ego, judices, possum; sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem, ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur causas esse permultas, quæ istum impellerent: videamus nunc, ecquæ facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. verum quid ad rem? et alii multi; quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum versimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age nunc, ceteras facultates quoqne consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erutius: et homines impune occidebantur; quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent; si eos, putas, qui alienum appetebant; tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant; quære, in cujus fide sint, et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito; ita facillime causa

Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, quid postea, si Romæ assiduus fui? respondebo: at ego omnino non fui. Fateor me sectorem esse: verum et alii multi; at ego, ut tute arguis, agricola, et rusticus; non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius; at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non modo idcirco prætereo, quod te ipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur. Videamus nunc strictim, sicut cetera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ita aperta, et manifesta sunt, ut medius fidius, judices, invitus ea dicam: vereor enim, cuicuimodi es, Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim; quum hoc vereor, et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere; rursus immuto voluntatem meam; venit enim mihi in mentem oris tui; te ne; quum ceteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, sed de hujus maleficio fieri videretur; potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in judicio versarere, et sederes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus morta-

libus audacia tua cognoscatur, et impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nunciat? Manlius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens, et familiaris; quid attinuit eum potissimum nunciare, quod, si nullum jam ante consilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua sponte Manlius nunciat? quid, quæso, ejus intererat? An quum Ameriam non hujusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nunciaret? cujus rei causa venerat Ameriam? non possum, inquit, divinare; eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nunciavit? quum Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent, quum tot propinqui cognatique optime convenientes: qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuncius, T. Roscio Capitoni potissimum nunciaret? occisus est a cœna rediens: nondum lucebat, quum Ameriæ scitum est. quid hic incredibilis cursus? quid haec tanta celeritas, festinatioque significat? non quaero, quis percusserit; nihil est, Glaucia, quod metuas: non excutio te, si quid forte ferri habuisti; non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere; quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus manu sit percussus non laboro; unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus, resque manifesta dat.

ubi, aut unde audivit Glaucia? qui tam cito scivit? fac audisse statim; quae res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur? nullam partem noctis requiesceret? Etiam ne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut conjectura capienda sit? nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a coena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariaeque victoriae nuncium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quamprimum nunciet? quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium: de tribus, et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere; audio praeterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri, multas esse infames palmas, hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Romae deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit multos ferro, multos veneno; habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX. de ponte in Tyberim dejecerit; quae, si prodierit, atque adeo

quum prodierit, scio enim proditurum esse, audiet; veniat modo, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum, Erutium conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse, et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. o praeclarum testem, judices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accommodetis! profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos coecos redderet cupiditas, et avaritia, et audacia. Alter ex ipsa caede volucrem nuncium Ameriam ad socium, atque ad magistrum suum misit, ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter, si diis immortalibus placet, testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est; quasi vero id nunc agatur, utrum id, quod dixerit, credendum, an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret: nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa, et mutata in pejorem partem sint omnia; quum de bonis, et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est,

et sicarius; hoc est, qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor, atque possessor est, et eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quaeritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide ne tibi desis: tua quoque res permagna agitur; multa scelerate, multa audacter, multa improbe fecisti, unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erutii sententia: nihil opus fuit te istic sedere: neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit: huc accedit, quod paulo tamen occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset; nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret; quum, quae facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a vobis contra vosmetipsos facere videamini? Age, nunc illa videamus, judices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nunciatur; quaeritur etiam nunc, quis eum nuncium miserit; nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim, qui non norat hominem, aut rem? atqui ei venit in mentem praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino nunquam viderat; soletis, quum aliquid hujusmodi auditis, judices, continuo dicere: necesse est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum; ii plerumque indicant; per eos plerique produntur; hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis, non enim ego ita dis-

putabo: verisimile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse: erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia; nam quum multos veteres a majoribus Roscii patronos, hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem, et clientelam contulerunt, haec possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est: ipsos certo scio non negare, ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritis ne dubitare, judices, qui indicarit? qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrisogonus dederit? duo Roscii, num quisnam praeterea? nemo est, judices; num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operae pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemis donabantur? si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt; nonne satis fuit his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria praedia, tantae pecuniae statim Capitoni dantur? cur, quae reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, judices, has manubias Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse? Venit in decem primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione

cognoscite; nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum, atque integrum, quod non ejus scelus, atque perfidia violarit, et imminuerit; virum optimum esse eum judicatore. Impedimento est, quominus de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia, et voluntatem Chrysogono enunciat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum auditurum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret, [illegible] insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enunciare: cum illo partem suam depacisci, hisce, aliqua fretum hora semper, omnes aditus ad Sullam intercludere; postremo, isto hortatore, authore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt, istius fide, ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denunciare, pro re certa spem falsam domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus, aut commodi causa; verum etiam negligentius, eum majores summum admisisse dedecus existimabant: itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti; credo, propterea quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat om-

nium commune praesidium, et quantum in ipso est, disturbat vitae societatem: non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis: idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur; quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis, et obstas? recede de medio: per alium transigam: suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, [redacted], qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, et fidem: nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat: perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. Ita ne est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, quum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt, atque concreditae, ignominia mortuum affecerit, is inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? in minimis, privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciumque infamia revocatur: propterea quod, si recte fiat, illum neglgere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, qaae publice gesta, atque com-

missa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caeremoniam polluerit, maculaque affecerit, qua is tandem poena afficietur? aut quo judicio damnabitur? si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quod opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum; et rem restitueret, et honestatem omnem amitteret? nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit: sed id, quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est: et ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est; voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit. Videte jam porro cetera, judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, aequeque turpe, atque illud, de quo ante dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit, ad cujus igitur fidem confugiet, quum per ejus fidem laeditur, cui se commiserit? atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficillime praecaventur; tecti esse ad alienos possumus: intimi multa

apertiora videant necesse est: socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii laedimus. recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere; at vero T. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellit (quod tametsi grave est, tamen aliquomodo posse ferri videtur) verum novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude, et perfidia fefellit; qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt; ejus malitiam non viderunt, orationi vanae crediderunt; itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti, providique fuisse; iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coiit: terret etiam nos, ac minatur, tribus praediis, hoc est praemiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vita, judices, in his tot, tantisque flagitiis hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis: etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa improbe, multa perfidiose facta videtis. ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote; tametsi hoc quidem minime latet: quod ita promptum, et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc, etiam si quod illorum forte

dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaeso, judices? num aut ille lanista omnino jam a gladiis recessise videtur, aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? par est avaritia, similis improbitas, eadem imprudentia, gemina audacia: etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi jam antea, saepenumero postulatos esse ab istis duos servos in quaestionem: tu semper, T. Rosci, recusasti; quaero abs te, ii ne, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent; an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostrae civitatis, quos jam antea nominavi; qui ita vixerunt, talesque a populo Rom. putantur, ut quidquid dicerent, nemo esset, qui non aequum putaret; postulabant autem pro homine miserrimo, atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quaereretur; res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusaris, an de maleficio confiterere· quae quum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recusaris; quum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt; servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est: quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis

futurum sit. In dominos' quaeri de servis, iniquum est; anne quaeritur? Sextus enim Roscius reus est: neque enim, quum de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. cum Chrysogono sunt; ita credo: litteris eorum, et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamilie rusticani, non est ita profecto, judices; non est verisimile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem; non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, et fidem. est quiddam, quod occultatur; quod quo studiosius ab ipsis opprimitur, et absconditur, eo magis eminet, et apparet; quid igitur? Chrysogonus, sui maleficii occultandi causa, quaestionem de his haberi non vult? minime, judices; non in omnes arbitror omnia convenire: ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere; meministis me ita distribuisse initio causam; in crimen, cujus tota argumentatio permissa Erutio est; et in audaciam, cujus partes Rosciis impositae sunt: quidquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum esse debebit; nimiam gratiam, potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare, et perferri nullo modo posse, et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere; ego sic existimo; qui

quaeri velit ex iis, quos constat, quum caedes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire; qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audet, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret: nam et multae res afferri possunt; et unaquaeque earum multis cum argumentis dici potest; verum ego, quod invitus, ac necessario facio, neque diligenter facere possum: quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingeniis, conjecturaeque committo. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, judices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire possum; si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor, ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures laesos se esse putent; tametsi ita res se habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur: haec enim causa nova profecto, et singularis est. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus; primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quo modo venire potuerunt; atque hoc non ita quaeram, judices, ut id dicam, esse indignum hominis innocentis bona venisse: si enim haec

audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur; verum ego hoc quaero: qui potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia (non enim novi, nec scio) verum ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? scriptum enim ita dicunt esse, ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt; quo in numero Sex. Roscius non est: aut eorum, qui in adversariorum praesidiis occisi sunt: dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit: posteaquam ab armis recesserunt; in summo otio, rediens a coena, Romae occisus est; si lege, bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse: bona quo jure, aut quo modo, aut qua lege venierint, quero. In quem hoc dicam, quaeris, Eruti? non in eum, quem vis, et putas: nam Sullam et oratio mea ab initio, et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit; ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occissum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse; id quod postea, si per vos, judices, licitum erit, aperitur: opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones, venditionesque fiant, nimirum ad Kal. Jun. Aliquot post menses

et homo occisus est, et bona venisse dicuntur; profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt; nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt: nam lege quidem bona venire non potuisse eonstat. Intelligo, me ante tempus, judices, haec scrutari, et propemodum errare, qui, quum capiti Sex. Roscii mederi debeam, rediviam curem: non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit; facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, et ficto crimine liberatus sit; verum quaeso a vobis, judices, ut haec pauca, quae restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro meipso putetis, partim pro Sex. Roscio; quae enim mihi ipsi indigna, et intolerabilia videntur, quaeque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere, ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronuncio; quae ad hujus vitae casum, causamque pertineant, et quid hic pro se dici velit, et qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego haec a Chrysogono mea sponte, remoto Sex. Roscio, quaero; primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque apud adversarios occisus est, neque proscriptus fuerat, bona venierint, quum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est? deinde, cur tantulo

venierint? quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam, et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit: nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum, multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? non placet, judices; sed necesse est: etenim si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu, et arbitrio coelum, terra, mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil perniciei causa, divino consilio, sed vi ipsa, et magnitudine rerum factum putamus: at contra commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, quum solus remp, regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut haec missa faciam, quae jam facta sunt; ex iis, quae nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum, et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dicit Erutius;

desunt non pauca.

aptam, et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuncium possunt; alter tibi descendit de Palatio, et aedibus suis; habet animi relaxandi causa rus amoenum, et suburbanum, plura praeterea praedia, neque tamen ullum nisi praeclarum, et propinquum: domus referta vasis Corinthiis, et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut qui praetereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis, splendidisque familiis in turba, et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam, et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi, et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, et nervorum, et tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae, et diversorium flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito, et delibuto

capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices, etiam videtis, judices, ut omnes despiciat; ut hominem prae se neminem putat; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, et quae conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse laedere, tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare: non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet; sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui, infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, et domi dignitas, et foris autoritas retineretur; quae perfecta esse, et suum cuique honorem, et gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque laetor; eaque omnia deorum voluntate, studio populi Rom., consilio, et imperio, et felicitate L. Sullae gesta esse intelligo; quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt. non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo; quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror; meque in eo studio

partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, et idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in fortunas uniuscujusque impetum facerent; et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus, oppressusque populus Rom. est; verum longe aliter est: nihil horum est, judices: non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis; verum etiam ornabitur: etenim qui haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant; ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat: vellem quidem, liceret; hoc dixissem: dicas licet; hoc fecissem: facias licet; nemo prohibet; hoc decrevissem, decerne; modo recte, omnes approbabunt: hoc judicassem: laudabunt omnes, si recte, et ordine judicaris; dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit; sua cuique procuratio, autoritasque est restituta; quam si retinere volunt ii, qui receperunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has caedes, et rapinas, et hos tantos, tamque profusos sumptus aut facient, aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere; unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et boni, et fortes, et miseri-

cordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant, necesse est. Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere, ac libere locutus sit: desinant suam causam cum Chrysogono communicare: desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe, miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse; quae quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam muniet, quo iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum, sanctumque restat. Hic ne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! neque mehercule hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum, quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror; idcirco ne experrecta nobilitas armis, atque ferro remp. recuperavit, ut ad libidinem suam liberti, servulique nobilium bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim; fateor insanisse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi; sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento Reip. populoque R. debet esse: tum vero optimo, et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse

oportet. Quod si quis est, qui & se, & causam laedi putet, quum Chrysogonus vituperetur, is causam ignorat, se ipsum prope non novit; causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur: ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, quum ab hoc splendore causae separatur; verum haec omnis oratio, ut jam ante dixi, mea est; qua me uti resp. et dolor meus, et istorum injuria coegit; sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola, et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, et crimine nefario solutus, cupit a vobis discedere: si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat, oratque te, Chrysogone, si nihil de patri fortunis amplissimis in suam rem convertit; si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque praeterea quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere; praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo; et quod animus aequus est, et quia necesse est, mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero: familia mea maxime uteris: ego servum habeo nullum: patior, et ferendum

puto. quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa vis hominem occidere; spoliasti. quid quaeris amplius? si inimicitiarum; quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cujus antea praedia possedisti, quam ipsum cognosti? sin metuis, ab eo ne aliquid metuas, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quae Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere; nonne ostendis id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emptionis tuae in hujus exitio ponis, quam in iis rebus, quas L. Sulla gessit; quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam fera, immanisque natura? quis unquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut quum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis; nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere

in judicio vides, quem tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum expulsisti; quasi vero nescias hunc et ali, et vestiri a Caecilia Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima foemina: quae quum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, quum esset mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? mihi crede, si pro patris ejus hospitiis, et gratia vellent omnes hujus hospites adesse, et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine injuriae, proque eo, quod summa reip. in hujus periculo tentatur, haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret; nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent; quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur; fori, judiciique rationem Messala, ut videtis, judices, suscepit: qui si jam satis aetatis, atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret, quoniam ad dicendum impedimento est aetas, et pudor, qui ornat aetatem; causam mihi tradidit; quem sua causa cupere, ac debere intelligebat: ipse assiduitate, consilio, authoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; haec acta res est, uti nobiles re-

stituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messalam videtis: qui injuriae resisterent: qui quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, et resp. ex illis, et ipsi ex invidia minus laborarent. Verum si a Chrysogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat; si ille adduci non potest, ut, quum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat; si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quae reip., vestra pristina bonitas, et misericordia, quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas, quae hoc tempore in rep. versata est, vestros quoque animos, id quod fieri profecto non potest, duriores, acerbioresque reddidit, actum est, judices; inter feras satius est aetatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. ad eam ne rem vos reservati estis, ad eam ne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac sicarii jugulare non potuissent? solent hoc boni imperatores facere, quum praelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant; nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores, eos hic tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. dii prohibeant, ju-

dices, ut hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. An vero, judices, non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quaeri? dubium est, ad quem maleficium pertineat, quum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore; ex altera egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? quod si id vos suscipitis, et eadem in re operam vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, judices, ne nova, et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quae ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis, et aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum remp. perventuram putetis. Homines sapientes, et ista auctoritate, et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime resp. laborat, iis maxime mederi convenit: vestrum

nemo est, quin intelligat, populum R. qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare; hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutius in hac rep. versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum: nam quum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Deest fortasse quippiam.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO.

Quae dicitur

IN C. VERREM DIVINATIO

ARGUMENTUM.

Quaestio. Utrum Cicero, an vero Q. Caecilius constituendus sit accusator C. Verris, quem repetundarum reum Siculi postularunt. Petunt accusationem Cicero, et Caecilius. Personae Judicii, Praetor M. Glabrio, socique in consilio viri ornatissimi ex Senatu. Oratio habita est in foro; anno U. C. 683. Ciceronis 37. Victo Caecilio, accusatio ad Ciceronem delata est.

Si quis vestrum, judices, aut eorum, qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos in causis, judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem, subito nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii causam, rationemque cognoverit, una et id, quod facio, probabit, et in hac causa profecto neminem mihi esse praeponendum actorem putabit. Quum quaestor in Sicilia fuissem, judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam,

diuturnamque memoriam quaesturae, nominisque mei relinquerem, factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur, qui nunc populati, atque vexati, cuncti ad me publice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam, defensionemque susciperem: me saepe esse pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum; venisse tempus ajebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam, salutemque totius provinciae defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere, quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset; quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno praetore per triennium pertulisse: rogare, et orare, ne illos supplices aspernarer, quos me incolumi nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter, et acerbe, judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me, atque auxilium expectassent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore, atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos autorem Q. Caecilium, qui praesertim quaestor in eadem provincia post me quaestorem fuisset; quo

ego adjumento sperabam hanc a me molestiam posse dimoveri, id mihi erat adversarium maxime; nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quaestor non fuisset. Adductus sum, judices, officio, fide misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem; quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod haec, quae videtur essse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda: defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instuto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus, sublevandisque discedere; quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantae necessitudinis non intercederet, et hoc, quod facio, me reip. causa facere profiterer. ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus. Cujus furta, atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaja. Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima, turpissimaque nossemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum, aut consilium posset reprehendere? quid, est, pro deum, hominumque fidem,

in quo ego reip. plus hoc tempore prodesse possim? quid est, quod aut populo R. gratius esse debeat, aut sociis, exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti, fortunisque omnium magis accommodatum sit? populatae, vexatae, funditus eversae provinciae, socii, stipendiariique populi R. afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quaerunt; qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur se accusatores idoneos non habere; qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant; populus R. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æque in rep. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit; judiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est, judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur; judicium culpa, atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id jam populare, atque plausibile factum est: in hac libidine hominum nocentissimorum, in populi R. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, quum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei, atque integri causam reip. legumque susciperent; fateor me salutis omnium causa ad eam partem accessisse reip. sublevandae, quae maxime laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi; dicendum necessario est de contentione nostra, ut in

constituendo accusatore, quod sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, judices: quum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, haec duo in primis spectari oportere; quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur injuriae: et quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur. in hac causa, judices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est de voluntate eorum, quibus injuriae factae sunt, quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse, dicitur; adsunt queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me, vobis, atque populi R. legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causae totius esse voluerunt. Utrum, Q. Caecili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum, fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Sienlos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis; de quo non praejudicium, sed plane judicium jam factum putatur, quod

ita percrebruit, Siculos omnes actorem suae causae contra illius injurias quaesisse; hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipse, cui maxime haec res obstat, negare non audet, videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. deinde sunt testes viri clarissimi nostrae civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiae meae minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque praesidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est; hi sciunt, hoc non modo a me petitum esse, sed ita saepe, et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. sed quid ego his testibus utor? quasi res dubia, aut, obscura sit: adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui praesentes vos orant, atque obsecrant, judices, ut in actore causae suae deligendo vestrum judicium a suo judicio ne discrepet, omnium civitatum, totius Siciliae legationes adsunt, praeter duas civitates: quarum duarum si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quae cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur a me potissimum hoc praesidium petiverunt? si esset dubium, petissent a me praesidium, necnon, dicerem, cur petissent: nunc vero, quum id ita perspicuum sit, ut oculis judicare possitis; nescio, cur hoc mihi

detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur me potissimum esse delectum: verum id mihi non sumo, judices, et hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis esse propositum; non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum ducta ratio est. Mea fuit semper haec in hac re voluntas, et sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallem, quam neminem. Reliquum est jam, ut illud quaeramus, quum hoc constet Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros valere oporteat, equid authoritatis apud vos in suo jure repetundo socii populi R. supplices vestri habere debeant; de quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit: nam civibus quum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione, et privato jure repetuntur: haec lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto munitam nunc quidem, quam, antea verumtamen, si qua reliqua spes est, quae sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est; cujus legis non modo a populo R. sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi custodes requiruntur. quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum

in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in unaquaque re beneficio senatus: populique R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto; si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur; quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit; in hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam invitis iis, quorum negotium est, accedere, aut aspirare audeat? Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi dicerent; te non novimus; nescimus, qui sis; nunquam te antea vidimus; sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt, utrumque se nosse, alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle cur nolint, etiam si tacent, satis dicunt; verum non tacent; tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, et judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis invitissimis iis, quibus maxime lex consultum esse vult? cur, de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omni-

bus conaris evertere? cur iis non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem te ipsum ulciscantur, laborare? At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud credo obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit: ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne haec mihi delatio detur? sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse: quae cujusmodi in utroque nostrum sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat; itaque magnus ille defensor, et amicus ejus tibi Hortensius suffragatur: me oppugnat: aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: et ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere; non enim, inquit, illud peto, quod soleo quum vehementius contendi, impetrare: reus ut absolvatur, non peto; sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto: da mihi hoc, concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod quum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro; et ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam, certos esse in con-

silio, quibus ostendi tabellas velit: id esse perfacile: non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami, ac nefaria; atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat: videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit, se in judiciis dominari non posse: huic ego homini jam ante denuncio; si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam, et ita tamen mutandam, ut meliore, et honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult: ut imitetur homines eos, quos ipse vidit, amplissimos, L. Crassum, et M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad judicia, causasque amicorum, praeter fidem, et ingenium, afferre oportere, nihil erit, quod me agente arbitretur, judicium sine magno multorum periculo posse corrumpi; ego in hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, pop. R. susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino improbitas, id quod pop. R. jam diu flagitat, extinguenda, atque delenda sit; in quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere. tu vero, Caecili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modo specimen ceteris aliquod

dedisti, sed tute tui periculum fecisti? in mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis, conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defendere? cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipse istuc, quod expetis, mea voluntate concedam, primum integritatem, atque innocentiam singularem: nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae reposcere eum, qui non possit suae reddere; hic ego de te plura non dicam; unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis potuisse cognosci. Siculos hoc dicere, quum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos, quare negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est; illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum, et suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, quum iisdem litteris illius praetura, et tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur. Deinde, accusatorem firmum, verumque esse oportet; cum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse; nec ea dico, quae, si dicam, tamen infirmare non

possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem scribam, et familiarem tuum retentum esse a Verre in provincia, quum tu decederes: M. Caecilium fratrem tuum, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi, sed esse cum Verre, cum illo familiarissime, atque amicissime vivere; sunt haec, et alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse: video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota C. Verrem ab aratoribus, quum frumentum sibi in cellam imperavisset, et quum esset tritici modius HS II. pro frumento in modio singulos duodenos sestertios exegisse; magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. ego hoc uno crimine illum condemnem, necesse est, tu, Caecili, quid facies? utrum hoc tantum crimen praetermittes, an objicies? si objicies, id ne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem provincia tu ipse fecisti? audebis ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere, recusare non possis, sin praetermittes; qualis erit ista tua accusatio, quae domestici periculi metu, certissimi, et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat? Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis praetore Verre,

pro

pro quo frumento pecunia omnis soluta non est; grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente, te accusante nullum; eras enim tu quaestor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiamsi cuperet praetor, tamen, ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat; hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet; silebitur toto judicio de maximis, et notissimis illius furtis et injuriis, mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt; quid? hoc, Verre praetore, factum est solum? non, sed etiam quaestore Caecilio; quid igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere, ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod quum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat; atque ego haec, quae in medio posita sunt, commemoro: sunt alia magis occulta furta, quae ille, ut istius credo animos, atque impetus retardaret, cum quaestore suo benignissime communicavit. haec tu scis ad me esse delata: quae si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne praedam quidem adhuc esse divisam, Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit: concedo, si id lege permittitur; sin autem de accusatione dicimus: concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quominus alterius

peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam, atque tuam accusationem, ego, etiam quae tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, quum summam ipse haberet potestatem; tu contra, ne quae ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Caecili? contemnanda ne tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? intelligo, quam scopuloso, difficilique in loco verser: nam quum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiae multo molestissima; quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque, est, quod possim dicere; neque, si esset, dicerem; aut enim id mihi satis est de me opinionis, quidquid est, aut si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum. De te, Caecili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar; tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam, et tu te collige: et qui sis, et quid facere possis, considera, putas ne te posse de maximis, acerbissimisque rebus, quum causam sociorum, fortunasque provinciae, jus populi Rom. gravitatem judicii, legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? putas ne te posse, quae C. Verres in quaestura, quae in

legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaja, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis, temporibusque divisa sint, sic criminibus, et oratione distinguere? putas ne te posse, id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut quae ille libidinose, quae nefarie, quae crudeliter fecerit, ea aeque acerba, et indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt! magna sunt ea, quae dico, mihi crede: noli haec contemnere: dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia; causa non solum exponenda, sed etiam graviter, copioseque agenda est: perficiendum est, si quid agere, aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter, studioseque audiant; in quo si te multum natura adjuvaret; si optimis a pueritia disciplinis, atque artibus studuisses, et in his elaborasses; si litteras graecas Athenis, non Lilybaei, latinas Romae, non in Sicilia didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam et diligentia consequi, et memoria complecti, et oratione exponere, et voce, et viribus sustinere, Fortasse dices: quid? ergo haec in te sunt omnia? utinam quidem essent; veruntamen, ut esse possent magno studio mihi a pueritia est elaboratum; quod si ego haec propter magnitudinem rerum, ac difficultatem assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi, quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam co-

gitasti, sed ne nunc quidem, quum in eas ingrederis, quae, et quantae sint, suspicari potes? ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, judiciisque ita verser, ut ejusdem aetatis aut nemo, aut pauci plures causas defenderint. et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim; tamen, ita deos mihi velim propitios, ut quum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco; jam nunc mente, et cogitatione prospicio, quae tum studia hominum, qui concursus futuri sint, quantam expectationem magnitudo judicii sit allatura, quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura, quantam denique audientiam orationi meae improbitas illius factura sit. Quae quum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici, infensique sunt, et expectatione omnium, et magnitudine rerum dignum eloqui possim; tu horum nihil metuis, nihil cogitas nihil laboras: et, si quid ex vetere aliqua oratione: *Jovem ego Optimum Maximum*: aut, *Vellem: si fieri potuisset, judices*, aut aliquid ejusmodi ediscere potueris; praeclare te paratum in judicium venturum arbitraris; ac si nemo tibi responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses; nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicen-

dicendum paratissimo futurum esse certamen: quicum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum, certandumque sit; cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam; ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem posse: numquam ille me opprimet consilio, numquam ullo artificio pervertet, numquam ingenio me suo labefactare, atque infirmare conabitur: novi omnes hominis petitiones, rationesque dicendi: saepe in iisdem, saepe in contrariis causis versati sumus; ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur; te vero, Caecili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor, quoties ille tibi potestatem, optionemque facturus sit, ut eligas, utrum velis; factum esse, nec ne, verum esse, an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum; qui tibi aestus, qui error, quae tenebrae, dii immortales, erunt homini minime malo? quid, quum accusationis tuae membra dividere coeperit, et in digitis suas singulas partes causae constituere? quid, quum unumquodque transigere, expedire, absolvere? ipso profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris; quid, quum commiserari, conqueri, et ex illius invidia deonerare aliquid, et in te trajicere coeperit? commemorare quaestoris cum praetore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? poteris ne ejus orationis subire invidiam? vide modo, etiam

atque etiam considera; mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis praestringat aciem ingenii tui, atque ab institutis tuis, cogitationibusque abducat; atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum: si enim mihi hodie respondere ad haec, quae dico, potueris; si ab isto libro, quem tibi magister ludi nescio quis ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris, posse te et illi quoque judicio non deesse, et causae, atque officio tuo satisfacere arbitrabor; sin mecum in hac prolusione nihil fueris, quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus? Esto; ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, et disertis; est tamen hoc aliquid, tametsi non est satis; omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus, et paratissimus esse debet; veruntamen L. Apulejum esse video proximum subscriptorem, hominem non aetate, sed usu forensi, atque exercitatione tironem; deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a subselliis: qui quid in dicendo posset, numquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum, atque exercitatum; in hoc spes tuae sunt omnes; hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit; ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi, et existimationi tuae: et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid

esse videare; ut in actoribus Graecis fieri videmus, saepe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, quum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet: tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest; jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri, quum et ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit, et Caecilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes concesserit; quartum quum sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis; ex quibus alienissimis hominibus ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus; quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique respondeam; sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi praeteriens satrisfaciam universis. Tanta nec vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam praeripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit: Tullio, me opponite; quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas

capsas admisero? qui, non solum ne quid enuncies, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis; sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo; nunquam esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, aspirare possit; etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat. Verum ut ad te, Caecili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis? quid ad haec dici potest? non enim quaero, quid tu dicturus sis; video, mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet; qui si recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas. neque mihi verbum ullum respondeas: quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi fecisse Verrem? arbitror; neque enim esset verisimile, quum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse; sed ceteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriae sint impunitae, atque inultae; et hoc te praeterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci; in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo, non quid is velit, sed quid facere possit, quaeri solere. Quod si ei potissimum censes

permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse laesum, an provinciam Siciliam esse vexatam, ac perditam? opinor, concedis multo hoc esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere; concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia; nam provincia accusat, quum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem totius causa adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quae ceterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime; nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur, quae causa inimicitiarum proferatur; cognoscite ex me: nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quaedam Lilybaetana, liberta Veneris Erycinae, quae mulier ante hunc quaestorem copiosa plane, et locuples fuit; ab hac praefectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat, tum illa, ut mos in Sicilia est omnium venereorum, et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit, et se, et omnia sua Veneris esse: ubi hoc quaestori Caecilio, viro optimo, et homini aequissimo, nunciatum est, vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, si pareret, eam se, et sua Veneris esse dixisse: judicant recupera-

tores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset; iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat; deinde bona vendit: pecuniam redigit; ita dum pauca mancipia Veneris nomine Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem adnumerare, reddere. Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mutius; quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem, aequius ad levandam mulieris calamitatem, vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? summe haec omnia mihi videntur esse laudanda: sed repente e vestigio ex homine, tamquam aliquo Circaeo poculo, factus est Verres: redit ad se, atque ad mores suos: nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit; mulieri reddidit, quantulum visum est. Hic tu si laesum te a Verre esse dices, patiar, et concedam: si injuriam tibi factam quereris, defendam: et negabo. Deinde, de injuria, quae tibi facta sit, neminem nostrum graviorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur; si tu cum illo postea in gratiam redisti; si domi illius aliquoties fuisti; si ille apud te postea coenavit: utrum te perfidiosum, an praevaricatorem existimari

mavis? video esse necesse alterutrum; sed ego tecum in eo non pugnabo, quominus, utrum velis, eligas. Quid si ne injuriae quidem, quae tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio; quaestorem illius fuisse. Quae causa gravius esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet; in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere: etenim si plurimas a tuo praetore injurias accepisses; tamen eas ferendo majorem laudem, quam ulciscendo, mererere; quum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam injuriam ab illo accepisti; tamen, quoniam quaestor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare; si vero nulla tibi facta est injuria: sine scelere eum accusare non potes; quare, quum incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit te sine vituperatione, quam cum scelere discedere? At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam; tu quum omnibus rebus inferior sis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris; ego, si superior ceteris rebus esses, te hanc unam ob causam accusatorem re-

pudiari putarem oportere; sic enim a majoribus nostris accepimus, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere, nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publicam muneris societatem: quamobrem si jure eum possis accusare, tamen quum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses; quum vero neque injuriam acceperis, et praetori tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi injustum, impiumque bellum inferre conari: etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit quamobrem eum, cui quaestor fueris, accuses; non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum occusatio detur; neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quaestor fuisset, quin repudiaretur; itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo in T. Albutium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est, sed ne libido violandae necessitudinis authoritate judicium comprobaretur; atque ille Cn. Pompejus ita cum Julio contendit, ut tu mecum; quaestor enim Albutii fuerat, ut tu Verris; Julius hoc secum authoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat; semper haec causa plurimum valuit: semper haec ratio accusandi fuit

honestissima, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere; etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt, qua in re dolori suo, non reip. commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum, atque amicorum populi R. dolore, atque injuriis commoveri? nuper quum in P. Gabinium vir fortissimus, et innocentissimus L. Piso delationem nominis pastularet, et contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias, jamdiu susceptas, persequi diceret: quum authoritas, et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achaei patronum adoptarant: etenim cum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum, atque amicorum populi Rom. causa parata sit; iniquum est, non eum legis, judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem causae suae socii, defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt; an quod ad commemorandum est honestius: id ad probandum non multo videri debet aequius? utra igitur est splendidior, utra illustrior commemoratio? Accusavi eum, cui quaestor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me deorum, hominumque judicium conjunxerat: an, accusavi rogatu sociorum, atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura, fortunas-

que defenderem? dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quaestor fueris, quam eum, cujus quaestor fueris, accusare? Clarissimi viri nostrae civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi R. ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum virum, et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias, nuper Cn. Domitium scimus Dec. Silano diem dixisse propter unius hominis AEgritomari, paterni amici, atque hospitis injurias: neque enim magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quam haec majorum consuetudo longo intervallo repetita, atque relata; sociorum querimoniae delatae ad hominem non inertissimum: susceptae ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque sua posse defendere; hoc timent homines; hoc laborant; hoc institui, atque adeo institutum referri, ac renovari moleste ferunt? putant fore, uti si paulatim haec consuetudo serpere, ac prodire coeperit, per homines honestissimos, virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges judiciaque administrentur; cujus consuetudinis, atque instituti patres, majoresque nostros non poenitebat, tum quum P. Lentulus, is, qui princeps

senatus fuit, accusabat M. Aquilium, subscriptore C. Rutilio Rufo; aut quum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul, et censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat: jure tum florebat populi R. nomen: jure authoritas hujus imperii, civitatisque majestas gravis habebatur; nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus praedito, simulant sese mirari, quum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatorem ne se existimari, qui antea defendere consueverat; nunc praesertim, ea jam aetate, quum aedilitatem petat? ego vero aetatis non modo meae, sed multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere; et profecto aut hoc remedium est aegrotae, ac prope desperatae reip. judiciisque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque authoritatem quam honestissimos, et integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur; nulla salus reip. major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite, ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime, laboriosissimeque accusarunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire

arbitrati sunt. Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Caecilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio expectatio futura sit, qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque, uti reliqui temporis spem confirmet, laborat, non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum: habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime, flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret; a nobis multos obsides habet populus R. quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum; habet honorem; quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem multo sudore, labore, vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probaverimus, haec, quae dixi, retinere per populum R. incolumia, ac salva possimus: sin tantulum offensum, titubatumque sit, ut ea, quae singulatim, ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causae, ac judicii sustinere fide, diligentia, consilio, authoritate; vos si mihi Q. Caecilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor; populus R. ne tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO.

Quæ Prooemium, sive principium est Primæ Actionis

IN C. VERREM.

ARGUMENTUM.

Quaestio: *An Ciceroni in C. Verre accusando novum agendi genus concedendum sit propter insidias ejus, id conantis, ut in annum sequentem, ad alium Praetorem, aliosque Judices causa produceretur. Postulat novum agendi genus Cicero, consiliumque suum copiose aperit. Praetor, M. Glabrio; Judices in consilio, lectissimi Senatores. Habita est in foro anno U. C.* 683. *Ciceronis* 37. *Hac Oratione Cicero spem fraudis Verri praecidit.*

Quod erat optandum maxime, judices, et quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum, atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur; inveteravit enim jam opinio, perniciosa reip, nobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed et apud exteras nationes omnium sermone percrebuit;

his judiciis, quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari, nunc in ipso discrimine ordinis, judiciorumque vestrorum quum sint parati, qui concionibus, et legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Verres, homo vita, atque factis, omnium jam opinione damnatus, pecuniæ magnitudine, sua spe, ac prædicatione absolutus. Huic ego causæ, judices, cum summa voluntate, et expectatione populi Rom. actor accessi; non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiae communi succurrerem; adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Rom. satisfacere exteris nationibus possetis: depopulatorem aerarii, vexatorem Asiae, atque Pamphyliae, praedonem juris urbani, labem, atque perniciem provinciae Siciliae, de quo si severe, religioseque judicaveritis, authoritas ea, quae in vobis remanere debet, haerebit; sin istius ingentes divitiae judiciorum religionem, veritatemque perfregerint; ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reipub., quam aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidem, ut de me confitear, judices, quum multae mihi a C. Verre insidiae terra, marique factae sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim; nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso

judicio; neque tantum me expectatio accusationis meae, concursusque tantae multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet; quantum istius insidiae nefariae, quas uno tempore mihi, vobis, M. Glabrioni praetori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur; qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent; se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit; nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quod si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo; fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset; verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est, nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia, conatusque omnibus fecit; semel ait se in vita pertimuisse, tum, quum primum reus a me factus sit: quod quum e provincia recens esset, invidiaque, et infamia non recenti, sed vetere, ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet; itaque quum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achajam biduo breviorem diem postularet: non ut is diem conficeret diligentia, et industria sua, quod ego meo labore, et vigiliis consecutus sum: etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundusium quidem pervenit: ego Siciliam

totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque litteras, injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse possit, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat: intelligit, me ita paratum, atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta, atque flagitia defixurus sim; videt senatores multos esse testes audaciae suae: videt multos equites R., frequentes praeterea cives, atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit: videt etiam tot graves ab amicissimis civitatibus legationes, cum publicis authoritatibus, ac testimoniis convenisse. Quae quum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat, usque eo senatoria judicia perdita, profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam tantum in pecunia praesidium experiatur esse: sese, id quod difficillimum fuerit, tempus ipsum emisse judicii sui, quo cetera facilius emere posset, ut quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret; quod si non modo causa, verum in aliquo honesto praesidio, aut in alicujus eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset, profecto non haec omnia colligeret, atque aucuparetur; non usque eo despiceret, contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret, qui dum hic, quae opus essent,

compararet, causam interea ante eum diceret, quibus ego rebus, quid iste speret, et quo animum intendat, facile perspicio; quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse hoc praetore, et hoc consilio, intelligere non possum; unum illud intelligo, quod populus R. in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret; hoc erepto praesidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur: etenim quod est ingenium tantum, quae tanta facultas dicendi, et copia, quae istius vitam tot vitiis, flagitiisque convictam, jampridem omnium voluntate, judicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere, cujus ut adolescentiae maculas, ignominiasque praeteream, quaestura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum a quaestore suo pecunia publica? nudatum, et proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem, religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiae totius, et Pamphiliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est; quum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit, et instauravit quaestorium: quum eum, cui legatus, et proquaestore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit, et in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit, et prodidit: cujus praetura urbana aedium sacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in jure dicendo, bonorum, possessionumque

G. Curio

contra omnium instituta addictio, et condemnatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima, et maxima constituit monumenta, et indicia in provincia Sicilia, quam iste per triennium ita vexavit, ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit: vix autem per multos annos, innocentesque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur; hoc praetore, Siculi neque suas leges, neque nostra S. C. neque communia jura tenuerunt: tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi, et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius judicata est; nulla res cujusquam tam patria, atque avita fuit, quae non ab eo, imperio istius, abjudicaretur, innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis novo, nefarioque instituto coactae: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati, et necati: homines nocentissimi propter pecuniam judicio liberati: honestissimi, atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati, et ejecti: portus munitissimi, maximae, munitissimaeque urbes piratis, praedonibusque patefactae: nautae, militesque Siculorum, socii nostri, atque amici fame necati: classes optimae, atque opportunissimae cum magna ignominia populi R. amissae, et perditae; idem iste praetor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quae illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostro-

rum imperatorum, quae victores civitatibus Siculis aut dederunt, aut reddiderunt, spoliavit, nudavitque omnia: neque hoc solum in statuis publicis, ornamentisque fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero, et flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor; simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus, liberos, conjugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim haec ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina praetermittere, quam ne qua in istum fingere existimer; neque enim mihi videtur hoc multitudo, quae ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quae, scit, mecum recognoscere. Quae quum ita sint, iste homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat; non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non authoritate cujusquam, non potentia nititur; simulat, his se rebus confidere: sed video, quid agat: neque enim agit occultissime: proponit inania mihi nobilitatis, hoc est hominum arrogantium, nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti

sunt: simulat se eorum praesidio confidere, quum interea aliud quiddam jamdiu machinetur; quam spem nunc habeat in manibus, et quid moliatur, breviter jam, judices, exponam; sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quaeso, cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio est hujus judicii facta grandi pecunia; ea mansit in conditione, atque pacto usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt; posteaquam rejectio judicum facta est; quod et in sortitione istius spem fortuna populi R. et in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat: renunciata est tota conductio; praeclare se res habebat; libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium: nulla nota, nullus color, nullae sordes videbantur his sententiis allini posse: quum iste repente ex alacri, atque laeto sic erat humilis, atque demissus, ut non modo populo R. sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia majore repetuntur, eaedemque vestrae famae, fortunisque insidiae per eosdem homines comparantur; quae res primo, judices, pertenui nobis argumento, judicioque patefacta est: post, aperto suspicionis introitu, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus; nam, ut Hortensius, consul designatus, domum reducebatur e campo cum maxima frequentia a multitudine: fit obviam casu ei multitudini

C. Curio; quem ego hominem honoris potius, quam contumeliae causa nominatum volo; etenim ea dicam, quae ille si commemorari noluisset, non tanto in conventu, tam aperte, palamque dixisset; quae tamen a me pedetentim, cauteque dicentur, ut et amicitiae nostrae, et dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem, appellat hominem, et ei voce maxima victoriam gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis, necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse; renuntio, inquit, tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum; quod quum tam multi homines honestissimi audissent; statim ad me defertur; immo vero, ut quisque me viderat; narrabat; aliis illud indignum; aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus positam arbitrabantur; indignum iis, qui altius prospiciebant, et hanc gratulationem ad judicium corrumpendum spectare arbitrabantur: etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, et mecum loquebantur, aperte jam ipse se condemnatum putat, is posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicae, privataeque litterae Romae sunt, nihil ne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid

judices? non crimina, non testes, non existimationem populi R. sequentur? num omnia in unius potestate, ac moderatione vertentur? Vere loquar, judices; vehementer me haec res commovebat, optimus enim quisque ita loquebatur; iste quidem tibi eripietur, sed nos non tenebimus judicia diutius; etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis judiciis recusare? erat omnibus molestum: neque eos tam istius perditi subita laetitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare, me id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere, et taciturnitate celare; ecce autem illis ipsis diebus, quum praetores designati sortirentur, et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret, nunciatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori suae nunciarent: sane ne haec quidem res mihi placebat; neque tamen quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam: unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam fiscos complures cum pecunia Siciliensi quodam senatore ad equitem R esse translatos: ex his quasi x. fiscos ad senatorem illum relictos esse comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos; ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset; commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset, etiam antea,

quum ipse praeturam petisset, et proximis consularibus praetoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum quantum vellent pecuniae, si me aedilitate dejecissent; hic alios negasse audere, alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamem esse fortem amicum; ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum, atque amicum, qui, HS quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent: quae quum ita essent, sane benevolo animo me, ut magnopere caverem, praemonebat. Solicitabat rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore; urgebant comitia: et his ipsis oppugnabar grandi pecunia; instabat judicium; ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur: agere, quae ad judicium pertinebant, libere comitiorum metu deterrebar; petitioni toto animo servire, propter judicium non licebat; minari denique divisoribus, ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum, atque obligatum futurum; atque hoc ipso tempore Siculis denunciatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse: qui, quamobrem arcesserentur, quum intelligerent, non venisse; interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi coepta sunt; cursare iste homo potens, cum filio blando, et gratioso circum tribus: paternos amicos, hoc

est divisores appellare omnes, et convenire, quod quum esset intellectum, et animadversum, fecit animo libentissimo populus R. ut, cujus divitiae me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniis de honore dejicerent. Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo coepi multo magis vacuo, ac soluto nihil aliud, nisi de judicio agere, et cogitare; reperio, judices, haec ab istis consilia inita, et constituta, ut quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum praetorem causa diceretur. In eo esse haec commoda, primum M. Metellum amicissimum, deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum: qui quam isti sit amicus, attendite: dedit enim praerogativam suae voluntatis ejusmodi, ut isti pro praerogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tantis de rebus existimavistis? et in tanto reip., existimationisque meae periculo cuiquam consulturum potius, quam officio, et dignitati meae? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia: cum iis ita loquitur, se consulem esse, fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quaeso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est? testes, praesertim Siculos, timidos homines, et afflictos, non solum authoritate deterrere, sed etiam consulari

metu, et duorum praetorum potestate? quid faceres pro homine innocente, et propinquo, quum propter hominem perditissimum, atque alienissimum de officio, ac dignitate decedis, et committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua consulem factum. Duo igitur consules, et quaesitor erunt ex illius voluntate; non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M. Glabrionem: accedet nobis etiam illud; judex est M. Caesonius collega nostri accusaris, homo in rebus judicandis spectatus, et cognitus; quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere; propterea quod jam antea, quum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam, in medium protulit: hunc judicem ex Kal. Jan. non habebimus. Q. Manlium, et Q. Cornificium, duos severissimos, atque integerrimos judices, quod tribuni pl. tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis, et integer magistratum ineat necesse est Nonis Dec M. Crepercjus, ex acerrima illa equestri familia, et disciplina: L. Cassius, ex familia tum ad ceteras res, tum ad judicandum severissima: Cn. Tremellius, homo summa religione, et diligentia: tres hi, homines veteres, tribuni militares sunt designati: ex Kal. Jan. non judi-

eabunt subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quaestioni praefuturus est; ita secundum Kal. Jan et praetore, et prope, toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque judicii expectationem ad nostrum arbitrium, libidinemque eludemus. Nonae sunt hodie Sextiles: hora nona convenire coepistis; hunc diem jam ne numerant quidem; decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est; hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani consequentur; ita prope LX. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur; deinde se ducturos et dicendo, et excusando facile ad ludos Victoriae cum his plebejos esse conjunctos, secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt, defessa, ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam; quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem, nunc tamen eo animo sum, ut eo judice, quam praetore, hanc rem transigi malim, et jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis: id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo; si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriae, diligentiaeque capiam fructum, et ex accusatione perficiam, ut nemo unquam

post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur; sed in hac laude industriae meae, reus ne elabatur, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum; fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, privatis, publicisque litteris, authoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi; dicam aperte: si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem, ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem; nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore, et causa, malitiose, necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos mihi respondere incipias: mea, ut ante primos ludos comperendinem: ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium. Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego quum hanc causam Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum, et praeclarum existimassem, eos velle meae fidei, diligentiaeque periculum facere, qui innocentiae, abstinentiaeque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in remp. voluntatem populus R. perspicere posset: nam illud mihi nequaquam dignum industria, conatuque

meo videbatur, istum a me in judicio condemnatum, vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas, quae per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur; nunc vero, quoniam haec te omnis dominatio, regnumque judiciorum tantopere delectat; et sunt homines, quos libidinis, infamiaeque suae neque pudeat, neque taedeat; qui quasi de industria in odium, offensionemque populi R. irruere videantur; hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos aetatis, industriaeque meae contenderem; quoniam totus ordo, paucorum improbitate, et audacia, premitur, et urgetur infamia judiciorum; profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium: hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus R. ex Kal. Jan. secum agere de rep. ac de hominibus improbis voluit; hoc munus aedilitatis meae populo R. amplissimum, pulcherrimumque polliceor, moneo, praedico, ante denuncio: qui aut deponere, aut accipere, aut recipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut imprudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus, animosque ab hoc scelere nefario. Erit tum consul Hortensius cum summo impe-

rio, et potestate; ego autem aedilis, hoc est, paulo amplius, quam privatus; tamen haec hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita polliceor, ita populo R. grata, atque jucunda, ut ipse consul in hac causa prae me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur: omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quae intra decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie, flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me populus R. quid sit, quamobrem, quum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, nullo judice equite R. judicante, ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem judicandam constituta sit; quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi R. in unumquemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris HS. tricies praetorium hominem honeste non posse damnari; quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio praetore, de pecuniis repetundis, lis aestimata sit eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset; quod in C. Herennio, quod in C. Popilio senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt, quod in M. Atilio, qui de majestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse: quod inventi sunt senatores, qui, C. Verre praetore urbano sortiente, exirent in eum reum, quem incognita causa

condemnarent: quod inventus est senator, qui quum judex esset, in eodem judicio ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, et ab accusatore, ut reum damnaret. Jam vero quo modo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, quum senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis judicaret, ut juratorum hominum sententiae notarentur? Haec omnia me diligenter, severeque acturum esse polliceor: quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum, atque commissum? quum praesertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, saepe dixisse, se habere hominem potentem, cujus fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quaerere, sed ita triennium illud praeturae Siciliensis distributum habere, ut secum preclare agi diceret, si unius anni quaestum in rem suam converteret, alterum patronis, et defensoribus suis traderet, tertium illum uberrimum, quaestuosissimumque annum totum judicibus reservaret; ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrionem nuper quum in rejiciendis judicibus commemorassem, intellexi vehementer populum Rom. commoveri; me arbitrari fore, uti nationes exterae legatos ad populum R. miterent, ut lex de pecuniis repetundis, judiciumque tolleretur: si enim judicia nulla sint, tantum unumquem-

que ablaturum putant, quantum sibi, ac liberis suis satis esse arbitrarentur. Nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, praetoribus, judicibus satis futurum sit; hoc profecto infinitum esse; se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimae victoriae non posse. O commemoranda judicia, praeclaramque existimationem nostri ordinis! quum socii populi R. judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quae a majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum R. quum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur. Cui loco, per deos immortales, judices, consulite, ac providete; moneo, praedicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis; nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque a populo R. contemnimur, despicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia; neque enim ullam aliam ob causam populus Rom. tribunitiam potestatem tanto studio requisivit, quam quum poscebat; verbo illam poscere videbatur, re vera judicia poscebat, neque hoc Q. Catulum hominem sapientissimum, atque amplissimum fugit, qui, Cn. Pompejo,

viro fortissimo, et clarissimo, de tribunitia potestate referente, quum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum autoritate usus: Patres Conscriptos judicia male, et flagitiose tueri; quod si in rebus judicandis populi R. existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribunitiam potestatem desideraturos; ipse denique Cn. Pompejus, quum primum concionem ad urbem consul designatus habuit, ubi, id quod maxime exspectari videbatur, ostendit se tribunitiam potestatem restituturum; factus est in eo strepitus, et grata concionis admurmuratio: idem in eadem concione quum dixisset, populatas, vexatasque esse provincias, judicia autem turpia, et flagitiosa fieri, ei rei se providere, ac consulere vellem: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus R. significavit voluntatem. Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum se unusquisque vestrum gerat in retinenda religione, conservandisque legibus: vident, adhuc post legem tribunitiam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum; quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere, quod laudent, non habent: nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, at conetur corrumpere; hoc est judicium, in quo vos de reo; populus R. de vobis judicabit; in hoc homine statuetur, possit ne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus, pecuniossimusque damnari; deinde est hujusmodi reus, in quo homine

nihil sit, praeter summa peccata. maximamque pecuniam: ut si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quae turpissima est, residere possit; non gratia, non cognatione, non aliis recte factis; non denique aliquo mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur: postremo ego, causam sic agam, judices: ejusmodi res ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere: habeo autem certam viam, atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare, et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi R. interesse videantur. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere, ac tollere potestis. Constat inter omnes, post haec constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore, atque hac dignitate consilium fuisse; hic si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res judicandas quaerendum arbitrabuntur. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod sperare debere mihi videor, hoc idem, judices, peto; ut in hoc judicio nemo improbus, praeter eum, qui jampridem inventus est, reperiatur; deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo R. judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quam vim, perseveranti-

amque ad illorum improbitatem persequendam, defuturam. Verum quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum, quum admissum erit, dedecus severe me persecutum esse polliceor; id ne accidat, tu tua sapientia, authoritate, diligentia, M. Glabrio, potes providere: suscipe causam judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus cum populo R. et in laude, et in gratia esse possit; cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo R. quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem, qua lege populus R. de pecuniis repetundis, optimis judiciis, severissimisque judicibus usus est: circumstant te summae authoritates, quae te oblivisci laudis domesticae non sinant, quae te dies, noctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravisimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim, et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si avi Scaevolae prudentiam ad prospiciendas insidias quae tuae, atque horum famae comparantur; si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera, et certa possit sententia dimovere: intelliget populus R. integerrimo, atque honestissimo praetore, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniae plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis, mihi certum est non committere, ut in hac causa praetor nobis, consiliumque mutetur: non patiar

rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, quum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent; ut homines miseri, antea socii, atque amici populi Rom. nunc servi, ac supplices, non modo jus suum, fortunasque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris sui potestatem non habeant; non sinam profecto, causa a me perorata, XL. diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, quum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit; non committam, ut tum res judicetur, quum haec frequentia totius Italiae Roma discesserit, quae convenit uno tempore undique, comitiorum, ludorum, censendique causa; hujus judicii, et laudis fructum, et offensionis periculum vestrum; laborem, solicitudinemque nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid quoque dictum sit, omnium puto esse oportere: faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes civitatis nostrae sunt, ante factum, ut testibus utar statim; illud a me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem: ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, quum omnia dicta sunt, testes dantur, hic in singulas res dabuntur, ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicen-

dique sit; si quis erit, qui perpetuam orationem, accusationemque desideret, altera actione audiet, nunc id, quod facimus, ea ratione, ut malitiae illorum consilio nostro occurramus, necessario fieri intelligat; haec primae actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, quum multa libidinose, multa crudeliter in cives R. atque in socios, multa in deos, hominesque nefarie fecerit, tum praeterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse; hoc testibus, hoc tabulis, privatis, publicisque authoritatibus ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus; tamen oratione longa nihil opus fuisse.

M. TULLII CICERONIS

PRO L. MANILIA

AD POPULUM

ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quaestio: An Pompejus bello Asiatico, hoc est persequendis reliquiis Mithridaticis, ex plebiscito (legem hic appellat Cicero suo more) C. Manilii Trib. pleb. Imperator sit praeficiendus. Suasor, Cicero: Dissuasores, P. Catulus, et Hortensius, viri consulares. Acta est in foro, anno U. C. 787. Ciceronis 41. eventu prospero: nam cura Mithridatici belli, multo majore, quam Lucullus, habuerat, imperio, Pompejo demandata.

Quamquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen, hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas sed meae vitae rationes, ab ineunte aetate susceptae, prohibuerunt: nam, quum antea, per aetatem, nondum hujus authoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tem-

pus amicorum temporibus transmittendum putavi; ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor, in privatorum periculis caste, integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam quum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis praescriberetis; nunc, quum et autoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt: etsi quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt; atque illud in primis mihi laetandum jure video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione, dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest; dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari, eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire; itaque non mihi tam copia, quam modus in dicendo quaerendus est. Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde haec omnis causa ducitur: bellum grave, et periculosum vestris vectigalibus, atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, et Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad

occupandam Asiam oblatam esse arbitratur; equitibus R. honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie litterae, quorum magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatae; qui ad me, pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia, est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere, hunc qui succorrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, et civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem. Causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi R. gloria, quae vobis a majoribus quum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna, et gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi R. vectigalia, et maxima; quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est et a vobis, et a moderatoribus reip. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter

ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis; delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit, atque inveteravit in populi R. nomine; quod is, qui una die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una litterarum significatione cives R. necandos, trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere, suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, et vicesimum regnat; et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere a patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiae luce versari: etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarint; triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muraena de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores, sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret; verum, tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt; propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam resp., Muraenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas aedificasset, ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset; Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset; usque in Hispaniam legatos, et litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus; ut, quum duobus in locis

disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio a binis hostium copiis bellum terra, marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti de imperio dimicaretis; sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae, atque Hispaniensis, quae multo plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeji divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum, magna, atque praeclara, non felicitati ejus, sed virtuti: haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non culpae, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri saepe, mercatoribus, ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium R. millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae, lumen, extinctam esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi R. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium R. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum pe-

puli R. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, et conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes Rex, socius populi R. atque amicus: imminent duo reges toti Asiae non solum vobis inimicissimi sed etiam vestris sociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Graecia vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem a vobis certum eritis deposcere, quum praesertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur. Vident, et sentiunt hoc idem, quod et vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse (quo etiam carent aegrius); cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos, hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant, hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta mansuetudine, tanta

vectigalia vobis pensitant, aut eos, qui humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum AEtolis, cum Poenis bella gesserunt, quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere? praesertim quum de vestris maximis vectigalibus agatur! nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut his ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus. Asia vero tam opima est, et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine positionis, et multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis, est defendenda; nam ceteris in rebus, quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur, at in vectigalibus non solum adventus mali sed etiam metus ipse effert calamitatem; nam, quum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit; ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest, quare saepe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui

exercent, atque exigunt; quum duo reges cum maximis copiis prope adsint? quum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? quum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in salictis habent, quas in portubus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? putatis ne, vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum, ut antea dixi, calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, quum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum [illegible] civium R. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter; nam et publicani, homines et honestissimi, suas rationes, et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, et fortunae curae vobis esse debent, etenim, si vectigalia nervos esse reip. semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi, et industrii partim in Asia negotiantur, quibus absentibus consulere debetis; partim suas, et suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere, sapientiae, videri, multorum civium calamitatem a rep. sejunctam esse non posse Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis

blicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare; neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem; neque aliis voluntas, propter timorem; deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id certe, calamitate docti, memoria retinere debemus; nam tum, quum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romae, solutione impedita, fidem concidisse; non enim possunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant; a quo periculo prohibete remp. et mihi credite id, quod ipsi videtis, haec fides, atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, et cohaeret; ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefacta motu concidant. Quare videte, non dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae plurimorum civium cum rep. defenduntur, Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum; non esse ita magnum, ut sit pertimescendum; in quo maxime laborandum est, ne forte a vobis, quae diligentissime providenda sunt, contempta esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, ejus

adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque instructas, fuisse: urbemque Asiae clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam ab ipso rege maxima multitudine, et oppugnatam vehementissime, L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, et ornatam, quae, ducibus Sertorianis, ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium praeterea copias multis praeliis esse deletas; patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo R. ex omni aditu clausus esset, Sinopem, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis omnibus rebus ornata, atque referta, ceterasque urbes Ponti, et Cappadociae permultas uno aditu, atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque haec omnia, salvis populi R. sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita reputo, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque caussae, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum haec ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim sine caussa quaeri videtur. Primum, ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prae-

dicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse; ut eorum collectio dispersa, moerorque patris celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a majoribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit: ita illum in persequendi studio moeror, hos laetitia retardavit. Hunc in illo timore, et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit; cujus in regnum posteaquam Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt; erat enim metus injectus iis nationibus, qua nunquam populus Rom. neque lacessendas bello, neque tentandas putavit; erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi, et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum; ita nationes multae, atque magnae novo quodam terrore, ac metu concitabantur: noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, et praeliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam; fuit enim illud

extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior, quaereretur. Mithridates autem et suam manum jam confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum, et nationum copiis juvabatur, hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum, et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare; nam, quum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei praeter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum, clarum, atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, sicut poetae solent, qui res Romanas scribunt, praeterire me nostram calamitatem, quae tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex praelio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum, veteri exemplo, putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa praetereo consulto, sed ea vos conjectura perspicitis, quantum

illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculorum; restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello praeficiendum putaretis; nunc vero, quum sit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quae res est, quae cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, authoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo, atque pueritiae disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiae disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris: ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam ceteri legerunt: plures provincias confecit, quam alii concupierunt: cujus adolescentia, ac

scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? quod denique genus belli esse potest in quo illum non exercuerit fortuna reipub? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale, varia et diversa genera, et bellorum, et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quae hujus viri scientiam fugere possit. Jam vero virtuti Cn. Pompeji quae potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? non enim sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo illae existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quae tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt; testis est Italia, quam ille victor L. Sulla hujus virtute, et consilio confessus est liberatam, testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit, testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit; testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est; testis est Hispania, quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostra-

tosque conspexit; testis est iterum, et saepius Italia, quae quum servili bello tetro, periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attenuatum, atque imminutum est, adventu sublatum, ac sepultum; testes vero jam omnes orae, atque omnes exterae gentes, ac nationes: denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset; aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? quum aut hieme, aut referto praedonum mari navigaretur: hoc tantum bellum, tam turpe, tam late divisum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? quam provinciam tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis; cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas; esse desertas? quam aut metu relictas, aut a praedonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi R. longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta, defendere. Sociis vestris ego, mare clausum per hosce annos dicam fuisse: quum exercitus nostri Brundusio nunquam, nisi summa

hieme, transmiserint? Quid, ad nos quum ab exteris nationibus venirent, captos querar, quum legati populi R. redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam: quum duodecim secures in praedonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem, quum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam, et spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestate sciatis? an vero ignoratis, portum Cajetae celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante praetore, a praedonibus esse direptum? ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublatos? nam quid ego Hostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reip. querar, quum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. propositus esset, a praedonibus capta, atque oppressa est? Proh dii immortales! tanta ne unius hominis incredibilis, ac divina virtus, tam brevi tempore, lucem afferre reip. potuit; ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis; ii nunc nullam intra Oceani ostium praedonum navem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praeterreunda non sunt. Quis enim umquam aut obeundi negotii, aut consequendi quaestus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pom-

pejo duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari: Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum classe venit, atque haec tria frumentaria subsidia reip. firmissimis praesidiis, classibusque munivit; inde se quum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, et Gallia Cisalpina praesidiis, ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achajam, omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria maximis classibusque praesidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundusio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi R. Ciliciam adjunxit; omnes. qui ubique praedones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim unius imperio, ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, quum ad eum usque in Pamphyliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit: ita tantum bellum, tam diuturnum. Tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. Est haec divina, atque incredibilis virtus imperatoris; quid ceterae, quas paulo ante commemorare coeperam quantae, atque quam multae sunt? non enim solum bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quaerenda est, sed multae sunt artes eximiae, hujus administrae, comitesque virtutis. Ac primum, quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in

rebus temperantia? quanta facilitate? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quae, breviter, quanta sint in Cn. Pompejo, consideremus; summa enim omnia sunt, Quirites; sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese, cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de rep. cogitare, qui pecuniam ex aerario depromptam ad bellum administrandum, aut, propter cupiditatem provinciae, magistratibus diviserit, aut propter avaritiam, Romae in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint; ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera, quae per hosce annos in Italia per agros, atque oppida civium R. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis; utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet; neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices

non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris; cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac litterae perferuntur, non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur: hiemis enim, non avaritiae, perfugium majores nostri in sociorum, atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero, ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; sed hae res, quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa, et tabulas, ceteraque ornamenta Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de coelo delapsum, intuentur; nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriae proditum videbatur: nunc

imperii nostri splendor illis gentibus lucet? nunc intelligunt non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Rom. quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum injuriis essse dicuntur, ut is, qui dignitate Principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam; quantum consilio, quantum dicendi gravitate, et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam authoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit; vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? quum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut, contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commo-

verit. Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit authoritatem, tanta, et tam praeclara judicia fecistis? an vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, quum universus populus R. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus authoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompejo rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia, et caritate rei frumentariae consecuta est, unius spe, et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam vero, accepta in Ponto calamitate ex eo praelio, de quo vos paulo ante invitus admonui, quum socii pertimuissent, hostium opes, animique crevissent; quum satis firmum praesidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi R. attulisset: hujus adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria, continuit, et Tigranem, magnis copiis minitantem Asiae, retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum authoritate perfecerit? aut quam facile impe-

rio, atque exercitu socios, et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi R. authoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes uni huic se dediderunt? quod Cretensium legati, quum in eorum insula noster imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eumdem Cn. Pompejum legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum, judicare maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc authoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam praestare de seipso nemo potest, meminisse, et commemorare de altero possumus, sicut aequum est homini de potestate deorum, timide, et pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam saepius imperia mandata, atque exercitus esse commissos; fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem, et gloriam, et

ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna; de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur; ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiaeque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot, et tantas res tacitus auderet optare, quot, et quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt: quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa, sicuti facitis, velle, et optare debetis. Quare; quum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et quum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima authoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a diis immortalibus oblatum, et datum est, in remp. conservandam, atque amplificandam conferatis? Quod si Romae Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mit-

tendus; nunc, quum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit: ut habeat exercitum; ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reip. commissa sunt hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reip. et vestris amplissimis affectus, Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego authoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis authoritates contrarias fortissimorum, virorum, et clarissimorum, tamen, omissis authoritatibus, ipsa re, et ratione exquirere possumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt; et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompejo summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum; sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata: nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter, ornateque dixisti, quum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset: et ex hoc

ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti; quid tum, per deos immortales? si plus apud pop. Rom. authoritas tua, quam ipsius populi R. salus, et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, quum pop. R. legati, praetores, quaestoresque capiebantur? quum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? quum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? quae civitas ante umquam fuit, non dico Atheniensium, quae satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis, et gloria remansit; quae civitas antea umquam tam tenuis, quae tam parva insula fuit, quae non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis, atque orae maritimae per se ipsa defenderet? At hercule aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cujus neque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna, ac multo maxima parte, non modo utilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit: nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibus navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosque, vicerunt, ii nullo in loco jam praedonibus

pares esse poteramus; nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris, authoritate nostri imperii, salvos praestare poteramus, tam, quum Insula Delos, tam procul a nobis in Ægaeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro, nihil timebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus: et his temporibus non pudebat magistratus pop. Rom. in hunc ipsum locum ascendere, quum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, et classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. et ceteros, qui erant in eadem senentia, dicere existimavit ea, quae sentiebatis; sed tamen in salute communi idem pop. Rom. dolori suo maluit, quam authoritati vestrae, obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus non modo nos illa miseria, ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo? an utrique? id quod est verius, ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti, ac postulanti, utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, quum ceteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos volue-

runt, legatos eduxerint? an ipse, cujus lege salus, ac dignitas pop. Rom. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius. Q. Metellus, Q. Caelius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, quum tribuni pl. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt; in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam praecipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad Senatum relaturos; qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum; neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quominus fretus vobis, vestrum jus, beneficiumque defendam: neque praeter intercessionem, quidquam audiam: de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt: mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi, rerumque gestarum author, comes Cn. Pompejo adscribitur; propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli authoritate, et sententia dicendum esse videatur; qui quum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suae virtutis fructum, ac di-

gnitatis, quum omnes prope una voce, in eo ipso vos spem habituros esse, dixistis: etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis; quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit; sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum, ac minus, diuturna vita, hoc magis resp., dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini; quid tam novum, quam adolescentulum privatum exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit: huic praeesse? praefuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti,

cujus a senatorio gradu aetas longe abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit: victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem R. triumphare? ac eam quoque rem populus Rom. non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, quum duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques R. ad bellum maximum, formidosissimumque pro consule mitteretur? missus est; quo quidem tempore, quum esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule: L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere; tanta in eo reip. bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adoloscentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut, ex S. C. legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques R. ex S. C. triumpharet? Quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a ceterorum ejusdem di-

gnitatis amplissimorum hominum authoritate. Quare videant, ne sit periniquum, et non ferendum, illorum authoritatem de Cn. Pompeji dignitate a vobis comprobatam semper, esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique R. authoritatem improbari: praesertim quum jam suo jure pop. R. in hoc homine suam autoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praeponeretis; hoc si vos temere fecistis, et reip. parum consuluistis: recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur; sin autem vos plus tum in rep. vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis, aliquando isti principes, et sibi, et ceteris populi R. universi authoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, et regio non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompejo singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae, et magnae, requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude cogitet: deinde etiam, si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores, tamen, eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio

misimus; injurias, ac libidines: quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosae requiruntur, quibus causa belli, propter diripiendi cupiditatem, inferatur. Libenter haec coram Q. Catulo, et Q. Hortensio disputarem, summis, et clarissimis viris; noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? quae civitas est in Asia, quae non modo unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni mil. animos, ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis pacata videatur? ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum, non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit; videbat enim populus R. non locupletari quotannis pecunia publica, praeter paucos, neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis acci-

piendis, majore affici turpitudine videremur: nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur; quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui, inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si authoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis author, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Servilius, cujus tantae res gestae terra, marique extiterunt, ut, quum de bello deliberetis, author vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, et prudentia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summam gravitatem esse cognoscitis; est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, num horum authoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quae quum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo; deinde te hortor, ut authore populo R. maneas in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas; primum in te satis esse animi, constantiaeque arbitror;

deinde,

deinde, quum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine proficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi R. atque hac potestate praetoria, quidquid authoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, et pop. R. polliceor, et defero: testorque omnes deos, et eos maxime, qui huic loco, temploque praesident: qui omnium mentes eorum, qui ad remp. adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine aut praesidia periculis, aut adjumenta honoribus quaeram; propterea quod pericula facile, ut hominem praestare oportet, innocentia tecti pellemus; honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reip. causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quaesisse videar, ut multas etiam stimulantes, partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse; sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris bene-

ficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reip. dignitatem, et salutem provinciarum, atque sociorum meis omnibus commodis, et rationibus praeferre oportere.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

De Lege Agraria contra Servllium Rullum Tribun. Pleb.

AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Quaestio: An lex Agraria, promulgata a P. Servilio Rullo Trib. pleb. sit accipienda. Hac Oratione magnifica dissuadet vehementer Cicero Coss., quod hujus legis simulatione, ac nomine tyrannis constituatur. Habita est in concione Populi, anno U. C. 690. Ciceronis 44. Non lex modo sublata; sed etiam conjecti tribuni plebis in desperationem eorum, quae moliebantur.

Est hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant; qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur,

unde etiam quod posteris solveretur, redundaret; mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales non illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere; ingrati, tacere: nam et quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare perquam grave est; et filere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum; quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem; quare dignus vestro summo honore, singularique judicio sim, ipse modice dicam si necesse erit; vos eosdem existimaturos putem, qui judicavistis. Me perlongo intervallo prope memoriae, temporumque nostrorum, primum hominem novum, consulem fecistis; et eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis, virtutique in posterum patere voluistis: neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quo modo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo; nam profecto, si recordari volueritis de novis hominibus, reperietis, eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, quum multis annis post petissent, quam praetores fuissent, aliquanto

serius, quam per aetatem, ac per leges liceret; qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, quum primum licitum sit; consul factus sim, quum primum petierim, ut vester honos ad mei temporis diem petitus; non ad alienae petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur; est illud amplissimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis, quod prima petitione, quod anno meo; sed tamen magnificentius, atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam, indicem tacitae libertatis, sed vocem vivam prae vobis, indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum, tulistis· itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulae voces praeconum, sed una voce universus populus R. consulem declaravit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, quum ad animi mei fructum, atque laetitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinemque multo majus: versantur enim, Quirites, in animo meo multae, et graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertiunt: primum tuendi consulatus, quae quum omnibus est difficilis, et magna ratio,

tum vero mihi praeter ceteros, cui errato nulla venia, recte facto exigua laus, et ab invitis expressa proponitur; non dubitanti fidele consilium, non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quod si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo aequiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio, verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur; vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi; mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis, atque consiliis vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege, et conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci, conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt: ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum, sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Jan. dixi; neque enim ullo modo possum, ut quum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer, non et in hoc magistratu, et in omni vita essem popularis,

Sed mihi ad hujusce verbi vim, et interpretationem vehementer opus est vestra sapientia; versatur enim magnus error propter insidiosas nonnullorum simulationes; qui quum populi non solum commoda, verum etiam salutem oppugnant, et impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur; ego, qualem Kal. Jan. acceperim remp. Quirites, intelligo: plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent; omnia turbulenta consilia contra hunc reip. statum, et contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novae calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novae dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quaeri putabantur; quae quum ego non solum suspicarer, sed plane cernerem; neque enim obscure gerebantur; dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum: quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi laetari videntur. Quid tam populare, quam libertas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis; quid tam populare, quam otium? quod ita jucundum est, ut et vos, et majores vestri, et fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet, ut

aliquando in otio possit esse; praesertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris praecipuam laudem, gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, quum videam haec omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quae vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, et quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? neque enim, Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quae verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto aerario, nullo pacto potest. Neque vero illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus: neque, si qui agros populo R. pollicentur, si aliud quiddam obscure moliuntur, aliud spe, ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt; nam vere dicam, Quirites; genus ipsum legis agrariae vituperare non possum; venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanae viros, Tiber. et C. Gracchos plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur; non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientia, legi-

bus multas esse video reipub. partes constitutas. Itaque, ut initio mihi designato consuli nunciabatur, legem agrariam tribunos pleb. designatos conscribere, cupiebam, quid cogitarent, cognoscere; etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis esse aliquam oportere inter nos bene administrandae reipub. societatem, quum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar: et quum ostenderem, si lex utilis plebi Romanae mihi videretur, authorem me, atque adjutorem futurum; tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam; negabant me adduci posse, ut ullam largitionem probarem; finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere: ad suos coetus occultos noctem adjungere, et solitudinem, quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile assequi conjectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni pl. concio tandem expectata P. Rulli, quod et princeps erat agrariae legis, et truculentius se gerebat, quam ceteri; jam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto, et horrido, capillatior, quam ante, barbaque majore, ut oculis, et aspectu denunciare omnibus vim tribunitiam, et minitari reip. videretur; legem hominis, concionemque expectabam; lex initio nulla

proponitur: concionem in primis advocari jubet; summa cum expectatione concurritur; explicat orationem sane longam, et verbis valde bonis; unum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret; hoc ille utrum insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiae delectetur, nescio; tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur: concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt; omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam, atque utilem esse intelligerem, author ejus, atque adjutor essem; non enim natura, neque dissidio neque odio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persaepe seditiosis, atque improbis tribunis pleb. boni, et fortes consules obstiterunt, et quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari; non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, et ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, et honeste, et libenter posset defendere; atque ego primo capite legis, usque ad extremum, reperio, Quirites, ni-

hil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, aerarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agrariae simulatione, atque nomine; sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra, atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia; ostentari populo R. agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri; denique, quod est indignissimum, per tribumn pleb. quem majores praesidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui; quae quum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar authoritatem vestram, mutabo meam sententiam; sin insidias fieri libertati vestrae, simulatione largitionis intelligetis, nolite dubitare; plurimo sudore, et sanguine majorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere. Primum caput est legis Agrariae, quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestrae diminutionem ferre possitis; jubet enim, tribunum pleb. qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim; ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir sit. Hic quaero, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus R. suffragio privaretur; toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri? quaero a populari tri-

buno pl. ecquando, nisi per XXXV. tribus, creati sint? etenim, quum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo R. proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quae constituuntur ad populi fructum aliquem, et commodum; in quo et universi diligant, quem populo R. maxime consulturum putent, et unusquisque studio, et suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit: hoc tribuno pl. potissimum venit in mentem, populum R. universum privare suffragiis, paucas tribus non certa conditione juris, sed sortis beneficio fortuito ad usurpandam libertatem vocare. Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari; atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pleb. vir clarissimus tulit; quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur; ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium trib. pl. hominem nobilissimum, et P. Rullum; qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, quum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione effectus est, ut id, quoad posset, quoad liceret, populo ad partes daret; hic, quod populi proprium sem-

per fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, ante acciperent a populo beneficium, quam darent: id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus est, ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodam modo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat potestate, quadam ratione eripere conatur. Quaeret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, aequitas in vos, libertatemque vestram vehementer defuit; jubet enim comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit; hoc dicam planius; jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum; nondum reprehendo; video fecisse alios; illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte; habebit comitia: volet eos denunciare, quibus regia potestas hac lege quaeritur; universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum authores committi recte putant posse; sortietur tribus idem Rullus, homo felix: educet, quas volet, tribus: quos novem tribus decemviros fecerint ab eodem Rullo eductae, hos omnium rerum, ut jam ostendam, dominos habebimus, atque ii, ut grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero VI. et XX. tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos ta-

dem igitur decemviros creari vult? Se primum; qui licet? leges enim sunt veteres, neque eae consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiae, vobis, majoribusque vestris vehementer gratae, atque jucundae. Licinia est lex, atque altera Æbutia, quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatiove mandetur: etenim si populo consulis, removete a suspicione alicujus tui commodi; fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem, et fructum quaerere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire; nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiae; quis legem tulit? Rullus: quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus: quis comitiis praefuit? Rullus: quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? quis decemviros, quos voluit, renunciavit? idem Rullus: quem principem renunciavit? Rullum: vix mehercule servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer; optimae leges igitur; hac lege sine ulla exceptione tollentur; idem legis sibi sua lege curationem petet; idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renunciabit, et videlicet collegas suos, adscriptores legis agrariae, non repudiabit, a quibus et locus primus invidiae in praescriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium

verum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque aequa sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui haec machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quaecumque res esset, in qua fides, integritas, virtus, authoritas quaereretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos; etenim quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra, et mari praeponeretis, certe in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos, et committi huic optime, et ornari hunc justissime posse intelligebant. Itaque excipitur hac lege non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus denique, quominus decemvir fieri possit; praesentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in iis quidem magistratibus, quorum certus ordo est: timebat etenim, Pompejus ne, si adesset, ferri non posset; aut ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ac vindicem cupiditatum. Hic quoniam video vos hominis dignitate, et contumelia legis esse commotos, renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli; an vos aliter existimabitis, quum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adje-

cissent, non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? viderunt, et vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti postea, cognitis insidiis, quum decemviros crearetis, tum vitiis omnibus, et sceleribus legis Cn. Pompeji praesidium opponendum putetis; et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quaeri, quum videatis eum, quem custodem vestrae libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoscite nunc, quae potestas decemviris, et plane novo more, uti curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis ante sit datus; eam legem ab eo praetore, qui sit primus factus, ferri jubet; at quo modo? ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit; oblitus est, nullos a plebe designari; et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Atque hic perspicuum est, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pl. vobis relinquatur; majores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt; nam centuriata lex censoribus ferebatur, quum curiata ceteris patriciis magistratibus tum iterum de iisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui poeniteret: nunc quia prima

illa comitia tenetis centuriata, et tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt: hic autem tribunus pl. quia videbat potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere; curiatis ea comitiis, quae vos non sinitis, confirmavit: tributa, quae vestra erant, sustulit; ita quum majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus judicare, hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, et diligentiam. Vidit, et perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti; jubet ferri de his legem curiatam: praetori imperat; quam id ipsum absurde, nihil ad me attinet: jubet enim, qui primus sit praetor factus, eum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit, qui postremus sit: ut aut lusisse in tantis rebus, aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum hoc, quod est aut ita perversum, ut ridiculum, aut ita malitiosum, ut obscurum sit, relinquamus, ad religionem hominis revertamur. Videt, sine lege curiata nihil agi per decemviros posse; quid postea, si ea lata non erit? attendite ingenium; tum ii decemviri, inquit, eodem jure sint, quo qui optima lege, si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quae longe jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit; quid

attinet tertio capite, legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur, non decemvirri, Quirites: hique ab his initiis, fundamentisque nascuntur, ut, non modo quum gerere coeperint, sed etiam quum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiae potestatis: consulibus legem curiatam ferentibus a tribunis pl. saepe est intercessum, neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pl. potestatem: tantummodo, si quis ea potestate temere est usus reprehendendum existimamus; hic tribunus pl. legi curiatae, quam praetor ferat, adimit intercedendi potestatem; atque hoc quum in eo reprehendendum est, quod per tribunum pl. tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quod consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedere, potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eandem constituit, quam si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut quemquam intercessurum putet, quum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis per XXX. lictores auspiciorum causa adumbratis constituti. Videte nunc, eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint,

quanto majoribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Jubet auspiciis coloniarum deducendarum causa, decemviros habere pullarios; eodem jure, inquit, quo habuerunt tresviri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae? nec te ea lex ipsa commonet, tresviros illos XXXV. tribuum suffragio esse creatos? et quum tu a Tib. Gracchi aequitate, ac pudore longissime remotus sis, id, quod dissimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere? Dat praeterea potestatem verbo praetoriam, re vera regiam: denit in quinquennium, facit sempiternam: tantis enim confirmat opibus, et copiis; ut invitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, praeconibus, architectis, praeterea musis, tabernaculis, centuriis, suppellectili: sumptum haurit ex aerario: suppeditat a sociis: janitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit, eosdem ministros, et satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, et speciem ipsam tyrannorum: insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem; dixerit enim fortasse quispiam: quid me ista laedunt, scriba, lictor, praeco, pullarius? Omnia sunt haec hujusmodi, Quirites, ut, ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur. Perspicite quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regis esse dicetis.

Primum permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae conficiendae de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, poena sine provocatione, animadversio sine auxilio; judicare per quinquennium vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pl. poterunt: de illis interea nemo judicabit; magistratus his gerere licebit, caussam dicere non licebit: emere agros a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, potuerunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur; omnes provincias obeundi liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, quum velint: Romae esse, quum commodum sit: quacumque velint, summo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur; interea dissolvant judicia publica: de consiliis abducant, quos velint: singuli de maximis rebus judicent; quaestori permittant; finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a quo missus erit, renunciaverit. Verbum mihi deest, Quirites, quum ego hanc potestatem regiam appello; sed profecto major est quaedam; nullum enim regnum fuit umquam, quod non, si minus jure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur: hoc vero infinitum est, quo et regna omnia, et vestrum imperium, quod latissime patet, et ea, quae partim libera vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primum, ut liceat eis ven-

dere omnia : de quibus vendendis S. C. facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio coss. Cur hoc tam est obscurum, atque coecum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege praescribi nonne potuerunt? duae sunt hujus obscuritatis causae, Quirites, una pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia: altera sceleris; nam neque ea, quae senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quae post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit, quae majores in urbe passim periculi perfugia esse voluerunt; haec lege tribunitia decemviri vendent; accedet eo mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, et magnae pecuniae; permulta alia, quae senatus propter angustias aerarii vendenda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt. Verum haec fortasse propter pudorem in lege reticentur; sed illud magis est credendum, et pertimescendum, quod audaciae decemvirali corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque S. C. quae facta nunquam sunt, quum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur; nisi forte nihil est aequum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quae consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cetera factum

intelligetis. QUI AGRI, QUÆ LOCA, QUÆ ÆDIFICIA. Quid est praeterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, suppellectili, ceteris rebus; quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit invidiam. quid ergo? longum putavit, et timuit, ne quid praeteriret; adscripsit, ALIUDVE QUID. Qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis; quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi R. factum sit, L. Sylla, Q. Pompejo coss. aut postea, id decemviros jubet vendere. Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna decemvirum ditioni, judicio, potestatique permissa, et condonata esse dico; primum hoc quaero, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi R. esse factum? nam, quum idem possit judicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat idem judicare? commodum erit Pergamum, Smyrnem Tralles, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quae post L. Syllam, Q. Pompejum consules recuperata it, populi R. factam esse dicere; utrum oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, quum idem et disseret, et judicabit, impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, et minas non, quanti volet, aestimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, et judicatum: quam haereditatem jam crevimus) regnum Bithyniae? quod certe publicum est pop. R. fa-

ctum: numquid causae est, quin omnes agros, urbes, stativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint? Quid Mitylenae? quae certe vestrae, Quirites, belli lege, ac victoriae jure factae sunt, urbs et natura, et situ, et descriptione aedificiorum, et pulchritudine in primis nobilis; agri jucundi, et fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? hic ego consul populi Rom. non modo nihil judico, sed ne quid sentiam quidem, profero; magna enim mihi res non modo ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse; video, qui testamentum factum esse confirmet: authoritatem senatus extare haereditatis aditae sentio, tum, quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent; haec L. Philippum saepe in senatu confirmasse, memoria teneo; eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque animo regio esse, inter omnes fero video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, et omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus, cum ceteris decemviris collegis suis, judicabit? et verum judicabit? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque

concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo R. adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copiosissimae, pulcherrimorumque agrorum judex; arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur? Non sumet sibi tantum, non appetet: judicabit. Alexandriam regis esse, a populo Rom. adjudicabit. Primum populi Rom. haereditatem decemveri judicent, quum vos volueritis de privatis haereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget eausam pop. R.? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemvirri; quos respiciamus regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adjudicaturos? Quod si Alexandria petebatur; cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Torquato coss. cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, et palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, et caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt? atque illud circumspicite vestris mentibus, unaque * Legatos nostros, homines authoritate tenui qui rerum privatarum causa legationes liberas obeunt, tamen extera nationes ferre vix possunt: grave est enim nomen imperii, atque, id etiam in levi persona pertimescitur; propterea quod vestro, non suo nomine, quum hinc egressi sunt, abutuntur: quid censetis, quum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum

rum vagabuntur? quo tandem animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror; patiantur, est in adventu sumptus; ferent; imperabitur aliquid muneris; non recusabunt; illud vero quantum est, Quirites, quum is decemvir, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus, venerit; illum ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi R. esse dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quaestus, si negarit? Atque iidem, qui haec appetunt, queri nonnunquam solent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est, multa committi, an condonari omnia? labori, et negotio praeponi, an praedae, et quaestui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihil ne interest, utrum populus R. eum, qui velit, deferat, an is imprudente populo Rom. per legis fraudem surripiatur? intellexistis, quot res, et quantas decemviri legis permissu vendituri sint; non est satis, quum sese sociorum, quum exterarum nationum, quum regum sanguinem implerint, incidant nervos populi Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in aerarium; sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, quae tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat; sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut de-

cemviri vestra vectigalia vendant nominatim; quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctionem: quam mehercule ego praeconi huic ipsi luctuosam, et acerbam recitationem futuram puto. AUCTIO. Ut in suis rebus, ita in republ. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam; nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat; quod partum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, et vinculum pacis, et monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum hoc authore vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeji dignitatem; et mihi, quaeso, ignoscite, si appello talem virum saepius; vos mihi praetori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer; feci adhuc, quae potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimae dignitatis; quam ego, etsi libente illo, tamen absente, per vos consecutus sum; quamobrem, quum intelligam hanc totam fere legem ad illius opes evertendas tamquam machinam comparari, et resistam consiliis hominum, et perficiam profecto, quod ego video comparari, ut id vos universi non so-

lum videre, verum etiam tenere possitis. Jubet venire, quae Attalensium, quae Phaselitum, quae Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, et Orindicum, et Gedusanum; haec P. Servilii imperio, et victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt; adjungit agros Bithyniae regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persae fuerunt: qui item a censoribus locati sunt, et certissimum vectigal; adscribit idem auctioni Corinthios agros opimos, et fertiles, et Cyrenenses, qui Appionis fuerunt: et agros in Hispania propter Carthaginem novam, et in Africam ipsam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis de consilii sententia consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet; sed non fuit tam diligens, quam est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant; ita ne vero? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, quum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu Maeotidae, et illis

paludibus, et itinerum angustiis, atque alti-
tudine montium defendatur; quum impera-
tor in bello versetur; in locis autem illis
etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos
agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum
omne judicium, et potestas more majorum
debet esse, decemviri vendent? et, credo,
P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam
decemvir designatus esse videatur) ad eam
auctionem potissimum proficiscetur; is vide-
licet, antequam veniat in Pontum, litteras
ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam
exemplum ab istis compositum esse arbitror.
P SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PL.
DECEMVIR, S. D. CN. POMPEJO, CN.
F. Non credo adscripturum esse, Magno:
non enim videtur id, quod imminuere lege
conatur, concessurus verbo. TE VOLO CU-
RARE, UT MIHI SINOPE PRAESTO SIS,
AUXILIUMQUE ADDUCAS, DUM EOS
AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI,
EGO MEA LEGE VENDAM. Ad Pompe-
jum non adhibebit? in ejus provincia ven-
det manubias imperatoris? ponite oculos vo-
bis Rullum in Ponto, inter vestra, atque
hostium castra, hasta posita, cum suis for-
mosis finitoribus auctionantem; neque in
hoc solum inest contumelia, quae vehemen-
ter et insignis est, et nova, ut ulla res parta
bello, nondum legibus datis, etiam tum im-
peratore bellum administrante, non modo
venierit, verum etiam locata sit; plus spe-
ctant homines certe, quam contumeliam:
sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pom-

peji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria detrahi posse: putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, quum viderit earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse, qui haec sperent, tam impudentes, qui conentur: illud queror, tam me ab iis esse contemptum, ut haec portenta me consule potissimum cogitarent. Atque in omnibus his agris, aedificiisque vendendis permittitur decemviris, ut vendant quibuscumque in locis videatur; o perturbatam rationem! o libidinem refraenandam! o consilia dissoluta, atque perdita! vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, vestras res proprias, et in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagoniae tenebris, atque in Cappadociae solitudine licebit? L. Sylla quum bona indemnatorum civium funesta illa auctione sua venderet, et se praedam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est, decemviri vestra vectigalia non modo ne vobis quidem arbitris, sed ne praecone quidem publico teste vendent? Sequitur, omnes agros extra Italiam, infinito ex tempore; non ut antea, ab Sylla, et Pompejo coss. cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: si-

que agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem praeterit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus, quem ego excipi et propter hominum necessitudinem, et propter aequitatem, Quirites, saepe vehementer gaudeo: sed quae haec impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure, misericordia senatus, non agri conditione, defendunt; nam illum agrum publicum esse fatentur; sed moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac penatibus, negant oportere, at si est privatus ager Recentoricus; quid eum excipis? sin autem publicus: quae est ista aequitas, ceteros, etiam si privati sint, permittere, ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, quem qui possident, publicum esse fateantur? ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Rom. notione, sine judicio senatus decemviris addicentur. Atque etiam est alia superiore capite, quo omnia veneunt, quaestuosa exceptio, quae tegit eos agros, de quibus foedere cautum est; audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari saepe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Rom. adjudicarit; et tamen postea per C, Cottam consulem cautum esse

foedere; hoc quia vos foedus non jusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit, et tutum. Quid? cujusmodi est illud? tollitur vestrum judicium: foedus totum excipitur, comprobatur; quod minuit auctionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis fit, indico: volitat enim ante oculos istorum Juba, regis filius, adolescens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniae capiat, auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex praeda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscumque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum, id profiteri apud decemviros, et ad eos referre jubet; hoc capite etiam quaestionem de clarissimis viris, qui populi R. bella gesserunt, judiciumque de pecuniis repetundis ad decemviros translatum videtis; horum erit illud judicium, quantae cujusque manubiae fuerint, quid relatum, quid residuum sit: in posterum vero lex haec imperatoribus vestris constituitur; ut, quicumque de provincia decesserit, apud eosdem decemviros, quantum habeat praedae, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum; unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur prope nominatim, cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur, cujus non in provin-

ciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, et judicio rerum omnium mittuntur: cui jus imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat; utrum tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quaeri videtur? remittit hoc Rullo Cn. Pompejus; beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur; nam, si est aequum, praedas, ac manubias suas imperatores non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tamquam ad dominos reportare, nihil sibi appetit praecipue Pompejus, nihil vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure versari; sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemviros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit. Pompejus autem, quum hoc animo sit, ut quid vobis placeat, sibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiet, ne diutius invisi ferre cogamini. Veruntamen cavet, ut, si qua pecunia post non consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur; nova porro vectigalia videt ea fore, quae Pompejus adjunxerit; ita, remissis manubiis, vectigali-

bus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris: nihil praetermissum, sed omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiae vestrorum imperatorum: quantae, et quam immanes divitiae decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quaerantur, videtis. Cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabiles quaestus; ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariae nomen esse quaesitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus; velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum et vendendarum, et emendarum potestatem permitteretis; sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare; unum hoc certe videor mihi verissime posse dicere: tum, quum haberet haec resp. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solum honoribus populi, rebusque gestis, verum etiam patientia paupertatis ornatos; et tum, quum erant Catones, Philippi, Laelii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque; forensibus, domesticisque rebus perspexeratis: tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, et venderet, et hoc

faceret per quinquennium toto in orbe terrarum; idemque agros vectigales populi R. abalienaret; et, quum summam tantae pecuniae nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus haec omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini: reperietis, partem esse earum, quibus ad habendum, partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus relictam consuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos esse deductos: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pl. expectasse; hanc vero emendi, et vendendi quaestuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi R. semper putavi. Libet agros emi; primum quaero, quos agros? et quibus in locis? nolo suspensam, et incertam plebem R. obscura spe, et coeca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas: audio; ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus; habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros et ceteros horum similes non modo emere, verum etiam coacervare possis; cur eos non definis, neque nominas, ut sal-

tem deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, et in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam; satis certa regio; etenim quantulum interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini? Age vero, definis locum: quidnam agri? agri vero, inquit, qui arari, aut coli possit. Qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus, aut cultus sit; utrum haec lex est, an tabula Veratianae auctionis? in qua scriptum fuisse ajunt: jugera cc. in quibus olivetum fieri potest: jugera ccc. ubi institui vinea possunt: hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solum tam exile, et macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo est quaestuosius, quam si ab invito sumeret; inietur enim ratio quaestus de vestra pecunia, et tum denique ager emetur, quum idem expedierit emptori, et venditori. Sed videte vim legis agrariae; ne ii quidem, qui agros publicos possident; decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, et pecunia maxima; conversa ratio; antea, quum erat a tribuno pl. mentio legis agrariae facta; continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant; haec lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat: quam multos enim, Quirites,

existimetis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? qui paulo ante, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis agrariae pertimescebant, ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiae, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi intus canit; habet socerum virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupavit, quantum concupivit; huic subvenire vult succumbenti, jam oppresso, Syllanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine, et sudore quaesita, ut Syllanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis? nam ad hanc emtionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites; eorum unum propter invidiam domini fugiunt; alterum propter vastitatem. Syllanus ager a certis hominibus latissime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri, ac fortis tribuni pl. stridorem unum perferre non possit; hic ager omnis quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum, atque desertum,

emietur ab iis, qui eos vident sibi esse; si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu, urbanam plebem nimium in rep. posse, exhauriendam esse; hoc enim verbo est usus, quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur. Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reip. in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentiae finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat, et quid, et quibus daturus sit: ut vero, quum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat, id vos potestis, quaeso, concedere? Quamquam illud est egregium, quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniae coguntur, et coacervantur, quam gleba una ematur; deinde emi jubet, ab invito vetat. Quaero, si qui velint vendere non fuerint, quid pecunia fiet? referre in aerarium lex vetat, exigi prohibet; igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt; vobis ager non emetur, vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniae magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus; aliena emamus,

quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnis ne ejusmodi locus est, ut nihil intersit reip. colonia deducatur in eum locum, nec ne? an est locus, qui coloniam postulet? est et qui plane recuset? quo in genere, sicut in ceteris reip. partibus, est operae pretium diligentiam majorum recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiae, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint; etiam ne, si reip. non expediat? Et in quae loca praeterea videbitur: quid igitur est causae, quin coloniam in Janiculum possint deducere? et suum praesidium in capite, atque cervicibus vestris collocare? Tu non definitas, quot colonias, in quae loca, quo numero colonorum, deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes praedio, quo velis? populi R. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum R. coerceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem, ac potestatem? Ut vero totam Italiam suis praesidiis obsidere, atque occupare cogitet, quaeso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiae colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum dari jubet: num obscure majores opes, quam libertas vestra pati potest, et majora praesidia quaeruntur? num obscure regnum

constituitur? num obscure libertas vestra tollitur? nam quum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, idest totam Italiam, suis opibus obtinebunt; iidem vestram libertatem suis praesidiis, et coloniis interclusam tenebunt: quae spes tandem, quae facultas recuperandae vestrae libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terrae pulcherrimus: et Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam, atque ornatissimam; atqui quid ad haec possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, et dignitatem revertar, ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet; si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatae largitioni resistat. Ac primum de oppido dicam; si quis est forte, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet; ad hunc numerum quingenos sibi singuli sument, quaeso nolite vosmetipsos consolari, vere, et diligenter considerate: num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quamquam vester honos vigilare dies, atque noctes, et intentis oculis omnes reip. partes intueri jubet; tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo; sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, ad caedemque delectis, locus, atque urbs, quae bellum facere, atque instruere possit, quaeritur: tamen ne patiemini, vestro

nomine contra vos firmari opes, armari praesidia, urbes, agros, copias comparari? nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant, et fruantur: coem ut praeterea ista dena jugera continuabunt; nam si dicent, per legem id non licere; ne per Corneliam quidem licet: at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Praenestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, et Cumanorum, ac Puteolanorum sumptum sustinere possint. Quod si vestrum commodum spectat, veniat, et coram mecum de agri Campani divisione disputet. Quaesivi ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus, et quemadmodum illum agrum esset distributurus; respondit, a Romilia tribu se initium esse facturum; primum, quae est ista superbia, et contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes, et jucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, et satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat, in jugera dena describat, ad Suburbana usque ad Armensem nomina vestra proponat; si non modo dena jugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum, intelligitis; tamen vexari remp., contemni majestatem populi R. deludi vosmetipsos diutius a tribuno pl. patiemini? Quod si posset ager

iste ad vos pervenire; nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Rum. caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonae, disperire patiemini? an obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? an ignoratis, cetera illa magnifica populi R. vectigalia perlevi saepe momento fortunae, inclinatione temporis pendere? quid nos Asiae portus, quid Syriae rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissima suspicione praedonum, aut hostium, injecta? at vero hoc agri Campani vectigal quum ejusmodi est, ut domi sit, et omnibus praesidiis oppidorum tegatur; tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec coelo, ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod de Campanis ceperat, non imminuerunt, verum etiam id, quod tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt; qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis R. commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sylla, qui omnia sine religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus extitit, qui ex ea possessione remp. dimoveret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllae dominatio dejecisset; quem agrum nunc praetereuntes vestrum esse dicitis; et quem pariter qui iter faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is, quum erit divisus,

neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati; qui, simul ac decemviri concrepuerint, armati in cives, et expediti ad caedem esse possint; deinde ad paucos, opibus, et copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis; vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vectigalium sedes, armis captas, accepistis, gleba nulla de paternis, atque avitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram, et privatorum diligentiam, quod, quum a majoribus vestris P. Lentulus, is, qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut et privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renunciasse, nulla se pecunia fundum cujusdam emere potuisse; eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quod, quum plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuncium audisset. Ita ne vero? privatum haec causa commovit; populum R., ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus R. de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliae civitatibus bello fugitivorum M. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali nunquam malus nuncius auditus est; cetera

vectigalia belli facultatibus adfliguntur; hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde, in hac assignatione agrorum ne illud quidem dici potest, quod in ceteris, agros desertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum esse non oportere: sic enim dico; si Campanus ager dividatur, exturbari, et expelli plebem ex agris, non constitui, et collocari; totus enim ager Campanus colitur, et possidetur a plebe, et a plebe optima, et modestissima: quod genus hominum optime moratum, optimorum et aratorum, et militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur; atque illi miseri, nati in illis agris, et educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant, non habebunt: his robustis, et volentibus, et audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur; et ut vos nunc de vestris majoribus praedicatis: Hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt; sic vestri posteri de vobis praedicabunt; Hunc agrum patres nostri acceptum a patribus suis perdiderunt. Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, et unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscue toto, quam proprie parva frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esse singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestius eum vos universi, quam singuli, possideretis: nunc vero, quum ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: non ne acerrime, tamquam armato hosti, sic huic lege

pro vestris agris resistetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano, et in eo duodena describit in singulos homines jugera. Quasi vero paululum differat ager Campanus, ac Stellatis; multitudo, Quirites, quaeritur, qua illa oppida omnia compleantur; nam dixi antea, lege permitti, ut quae velint municipia, quae vellint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt; Teanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompejos, Nuceriam suis praesidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure, libertateque utuntur, totos novo populo, atque adventitiis copiis occupabunt; tunc illud exilium Campanae coloniae, vehementer huic imperio timendum, Capuae a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quaeretur, in id oppidum homines nefarii remp. nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt: qui tres solum urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam, statuerunt posse imperii gravitatem, ac nomen sustinere; deleta Carthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis insulis populi R. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est; erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Graeciae, sic, ut terra claustra locorum teneret, et duo maria maxime naviga-

tioni diversa pene conjungeret, quum perte-nui discrimine separarentur; haec, quae pro-cul erant a conspectu imperii, non solum afflixerunt, sed etiam, ne quando recreata exsurgere, atque erigere se possent, fundi-tus, ut dixi, sustulerunt. de Capua multum est, et diu consultum: extant litterae, Qui-rites, publicae, sunt S. C. complura; sta-tuerunt homines sapientes, si agrum Cam-panis ademissent, magistratus, senatum, pu-blicum ex illa urbe consilium sustulissent: imaginem reip. nullam reliquisset, nihil fore, quod Capuam timeremus; itaque hoc perscri-ptum in monumentis veteribus reperietis; ut esset urbs, quae res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset; ut esset locus comportandis, condendisque fructibus; ut ara-tores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur; idcirco illa aedificia non esse dele-ta; videte, quantum interjectum inter ma-jorum nostrorum consilia, et inter hominum istorum dementiam: illi Capuam receptacu-lum aratorum, nundinas rusticorum, cel-lam, atque horreum Campani agri esse vo-luerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis, ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novae reip. constituunt, molem con-tra veterem remp. comparant; quod si ma-jores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, et tam praeclara pop. R. disciplina M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hoc enim nos duos adhuc vidi-mus, qui hanc remp. Capuam totam trans-ferre vellent) profecto nomen illius urbis

non reliquissent; verum arbitrabantur, Corintho, et Carthagini, etiamsi senatum, et magistratum sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire possemus; hic vero, in oculis senatus, populique R. nihil posse existere, quod non ante extingui, atque opprimi posset, quam plane exortum, ac natum esset; neque vero ea res fefellit homines divina mente, et consilio praeditos; nam post Q. Fulvium, Q. Fabium coss. quibus consulibus Capua devicta, atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc remp. non dico factum, sed omnino excogitatum; multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, et ceteris: multa praeterea gravia, Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multae in hac rep. seditiones domesticae, quas praetermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis, exsternisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis praebuit et ad bellum instruendum, et ad exercitus ornandos, et tectis, ac sedibus suis recipiendos; homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis S. C., iniquis imperiis remp. miscerent, et rerum novarum causam aliquam quaererent; neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriae cupiditate efferebantur propterea quod, ubi honos publice non est,

ibi gloriae cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes; nihil enim supererat, de quo certarent: nihil quod contra peterent: nihil ubi dissiderent; itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam ratione, et consilio majores nostri ad inertissimum, et desidiosissimum otium perduxerunt: sic et crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, et multum in posterum providerunt, quod nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Haec consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, et P. Rullo visa sunt: neque te P. Rulle omnia illa M. Bruti, atque auspicia a simili furore deterrent; nam et ipse, qui deduxit, et qui magistratum Capuae, ea lege creati, ceperunt, et qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt, Et, quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, quum venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, et Sex. Saltio, quemadmodum ipsi loquebantur, praetoribus; ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam, quae paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perspici, atque intelligi potuit. Nam primum, id quod dixi, quum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi se praetores appellari volebant; quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitramini paucis annis fuisse

consulum nomen appetituuros? deinde anteibant lictores non cum bacillis; sed, ut hic praetoribus anteeunt, cum fascibus duobus; erant hostiae majores in foro constitutae, quae ab his praetoribus de tribunali, sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatis, ad praeconem, et ad tibicinem immolabantur; deinde Patres Conscripti vocabantur. Jam vero vultum Considii videre, ferendum vix erat: quem hominem, ut grandi macie torridum, Romae contemptum, abjectum videbamus, hunc Capuae Campano supercilio, ac regio spiritu quum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam vero, qui metus erat tunicatorum illorum? et in Albana, et Seplasia quae concursatio percontantium, quid enunciasset? nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini, atque advenae nominabamur. Haec qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis, et colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quaeso, perspicite, atque cognoscite; hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quam ex iis rebus, quae ab ipsa natura loci, et a vitae consuetudine suppeditantur, quibus alimur, et vivimus. Carthaginienses fraudulenti, et mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis, et variis mercatorum, et advenarum sermonibus ad studium fallendi studio quaestus vocabantur. Ligures montani, duri, a que agre-

stes: docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, et magno labore quaesitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, et fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulcritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia primum illa nata sunt; arrogantia, quae a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deinde ea luxuries, quae ipsum Hannibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit. Huc isti decemviri quum IↃↃ. colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices costituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, et convallibus, caenaculis sublatam, atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, prae sua Capua planissimo in loco explicata, ac prae illis semitis irridebunt, atque contemnent; agros vero Vaticanum, et Pupinium, cum suis optimis, atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt; oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contemnet: Labicos, Fidenas, Cellatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria non comparabunt; quibus illi rebus elati, et inflati, fortasse non continuo, sed certe si paulum assumpserint vetustatis, ac roboris, non continebuntur; progredientur longius, efferen-

tur; singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis, et copiis, continet: nedum isti, ab Rullo, et Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuae, in domicilio superbiae, atque in sedibus luxuriae collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris, et flagitii: immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres, germanique Campani; quod in vetere fortuna illos natos, et educatos, nimiae tamen rerum omnium copiae depravabant: hi ex summa egestate in eamdem rerum abundantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebantur. Haec tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quam monumenta majorum sapientiae sequi maluisti: haec tu cum istis tuis authoribus excogitasti, ut vetera vectigalia venderetis, et expilaretis nova; ut urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis; ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis; ut quum omnem pecuniam ex aerario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, imperatoribus nostris coegissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum penderent; ut iidem partim invidiosos agros a Syllanis possessionibus, partim desertos, ac pestilentes a vestris necessariis, a vobismetipsis emptos, quanti velletis, populo R. induceretis; ut omnia municipia, coloniasque Italiae novis colonis occuparetis; ut,

quibuscumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis; ut omnem remp. vostris militibus, vestris urbibus, vestris praesidiis cingeretis, atque oppressam teneritis; ut ipsum Cn. Pompejum, cujus praesidio saepissime populus Rom. contra acerrimos hostes, et contra improbissimos cives victor evasit, proscribere, atque horum conspectu privare possetis: ut nihil auro, et argento violari, nihil numero, et suffragiis declarari, nihil elata manu perfringi posset, quod non vos oppressum, atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum judicio infinito, cum omni pecunia; ut veniretis in castra Cn. Pompeji, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis; ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu judiciorum, sine periculo petere possetis: ut nemo ad populum R. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pl. retinere possit. Haec ego vos concupisse, pro vestra stultitia atque intemperantia, non miror; sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam quum omnium consulum gravis in rep. custodienda cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti; nulli populo Rom. pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: a me petere, quod debeo, me ipsum appellare de-

betis; quemadmodum, quum petebam, nulli me vobis authores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur: quare, modo ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere; polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide, remp. vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo, commisistis: ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorrescam? qui saepe, et sine causa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum si trib. pl. duci jussisset? ego, nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, authoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobisque authoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne resp. tantis munita praesidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? si antea timuissem, tamen hac concione, hoc populo, certo non vererer; quis enim umquam tam secunda concione legem agrariam suasit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, atque pervertere; ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis assero, pacem, tranquillitatem, otium; quae nobis designatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione provisa sunt; non modo vos eritis in otio, qui semper esse volueritis; verum etiam istos, quibus osiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam: etenim illis honores, potesta-

tes, divitiae ex tumultu, atque ex dissensionibus civium comparari solent; vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in judiciis, et aequitate magistratuum, res familiaris in pace, omni ratione otium tenere debetis; nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen si sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam tegitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quaesitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego et concordia, quam mihi constitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse et animi, et corporis actibus providi, omnibus prospexi sane, et revocavi: idem tribunis pl. denunciavi, ne quid turbulenti me consule conflarent. Summum, et firmissimum est illud communibus fortunis praesidium, Quirites, ut, quales vos hodierna die maxima concione mihi pro salute vestra praebuistis, tales reliquis temporibus reip. praebeatis: pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM

ORATIO PRIMA

IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Patefacta Catilinae conjuratione adversus remp. Cicero cos. habebat senatum in templo Jovis Statoris; quum duae sententiae essent, altera severior, Catilinam interimendum; altera mitior, ex urbe emittendum; Cicero utramque disputat, mitiorem tamen sequitur; et Catilinam acriter increpando, objurgandoque hortatur, ut abeat ex urbe; quo civitatem metu liberet, et liberius se hostem patriae profiteatur. Habita est 6. Idus Novemb. anno U. C. 690. Hac oratione Catilina perterritus perfugit.

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effraenata jactabit audacia? nihil ne te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, vultusque

moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! senatus haec intelligit, consul videt: hic tamen vivit; vivit? immo vero etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat, et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum; nos autem viri fortes satisfacere reip. videmur, si istius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci jussu consulis jampridem oportebat, in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus P. Scipio, Pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipubl. privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terrae caede, atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua praetereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit: fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim S. C. in te, Catilina, vehemens, et grave: non deest reipubl. consilium, neque authoritas hujus ordinis; nos, nos, dico aperte, consules desumus: decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet: nox nulla intercessit;

interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis; simili S. C. C. Mario, et L. Valerio coss. permissa est respubl. num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. C. Servilium praetorem poena remorata est? at vero nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum authoritatis; habemus enim ejusmodi S. C. Verum inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum; quo ex S. C. confestim interfectum te esse, Catilina, convenit; vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiae, nequitiaeque condemno; castra sunt in Italia contra remp. in Hetruriae faucibus collocata; crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium intra moenia, atque adeo in senatu videtis, intestinam aliquam quotidie perniciem reip. molientem; si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat; verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor, ut faciam: tum denique interficiam te, quum jam nemo improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fa-

teatur; quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives, et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis praesidiis, ne commovere te contra remp. possis: multorum te etiam oculi, et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient; etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuae potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? muta jam istam mentem, mihi crede: obliviscere caedis, atque incendiorum: teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quae etiam mecum licet recognoscas. Meministine me, ante diem XII. Kalend. Novemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VIII. Kalend. Novemb. C. Manlium, audaciae satellitem, atque administrum tuae? num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? dixi ego idem in senatu, caedem te optimatum contulisse in ante diem V. Kal. Nov. tum cum multi principes civitatis Roma, non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infíciari potes, te illo ipso die, meis praesidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempl. non potuisse, quum tu, discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, caede contentum te esse dicebas? Quid?

quum te Praeneste Kal. ipsis Nov. occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensisti ne illam coloniam meo jussu, meis praesidiis, custodiis, vigiliis esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam, planeque sentiam; recognosce tandem mecum noctem illa superiorem: jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccae domum, convenisse eodem complures ejusdem amentiae, scelerisque socios; num negare audes? quid taces? convincam, si negas; video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? quam remp. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt, nostro in numero, P. C., in hoc orbis terrae sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent; hosce ego video consul, et de republ. sententiam rogo? et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero? Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti, quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti, paululum tibi esse etiam tum morae, quod ego viverem: reperti sunt duo equites Rom., qui

te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur: haec ego omnia, vix dum etiam coetu vestro dimisso, comperi, domum meam majoribus praesidiis munivi; exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, quum illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse praedixeram. Quae quum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe: patent portae, proficiscere: nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos; si minus, quamplurimos: purga urbem; magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus intersit; nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam: magna diis immmortalibus habenda gratia est, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipubl. pestem toties jam effugimus; non est saepius in uno homine salus summa periclitanda reipubl. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi; quum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti; compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato; denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calami-

tate reip. esse conjunctam; nunc jam aperte remp. universam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium, et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinaeque majorum proprium est, facere non audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius; nam, si te interfici jussero, residebit in rep. reliqua conjuratorum manus: sin tu, quod te jamdudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, et perniciosa sentina reipubl. Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod jam tua sponte faciebas? exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo; quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod privatarum rerum dedecus non haeret infamiae? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti? quid vero? nuper, quum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, non ne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego

praetermitto, et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur; praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties; ad illa venio, quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipubl. atque ad omnium nostrum vitam, salutemque pertinent. Potest ne tibi hujus vitae lux, Catilina, aut hujus coeli spiritus esse jucundus, quum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kal. Jan. Lepido, et Tullo coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri, ac furori tuo non menten aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quandam declinatione, et, ut ajunt, corpore effugi? nihil agis, nihil sequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis? quoties tibi jam, quoties jam extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliqno, et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam ne-

cesse putas consulis in corpore defigere; nunc vero quae tua est ista vita, sic enim jam tecum loquar; non ut odio permotus esse videar, quo debeo; sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, quum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid quod, omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt? quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jamdiu tibi debitum, dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum adspectum, praesentiamque vitare? si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ad eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quae communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit, et jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare:

hujus tu neque authoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quae tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te, nullum flagitium sine te; tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit, ac libera; tu non solum ad negligendas leges, et quaestiones, verum etiam ad evertendas, perfringendasque valuisti, superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero, me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum; quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe; si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid, quod vitandae suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque, ut domi meae te asservarem, rogasti? quum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur: ad Q. Metellum praetorem venisti, a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti; quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum

sagacissimum, et ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere, atque a vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quae quum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari aequo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam, multis suppliciis justis, debitisque ereptam, fugae, solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum; id enim postulas: si hic ordo sibi placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant: egredere ex urbe, Catilina: libera remp. metu: in exilium, hanc vocem expectas, proficiscere; quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent; quid expectas authoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? at, si hoc idem huic adoloscenti optimo P. Sextio, si fortissimo viro M Marcello dixissem, jam mihi consuli hoc ipso in templo jure optimo senatus vim, et manus intulliset: de te autem, Catilina, quum quiescunt, probant; quum patiuntur, decernunt; quum tacent, clamant: neque hi solum, quorum tibi authoritas est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites R. honestissimi, atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paulo ante exaudire potuisti; quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile ad-

ducam, ut te haec, quae jampridem vastare studes, relinquentem usque ad portas prosequantur. Quamquam quid loquor? te tu ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut fugam ullam meditere? tu ut ullum exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent; tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis, si minus praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat; sed est mihi tanti, dummodo ista tua privata sit calamitas, et a reipub. periculis sejungatur; sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus reipub. concedas, non est postulandum; neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit: quamobrem, ut saepe jam dixi, proficiscere; ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris; vix molem istius invidiae, si in exilium ieris jussu consulis sustinebo; sin autem servire meae laudi, et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu; confer te ad Manlium; concita perditos cives; secerne te a bonis; infer patriae bellum: exulta impio latrocinio; ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur armati? sciam pactam, et constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam Aquilam illam argenteam, quam

tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, et funestam futuram, cui domi tuae sacrarium, scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? tu ut illa diutius carere possis, quam venerari ad caedem proficiscens solebas? a cujus altaribus saepe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti? scis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effraenata, ac furiosa rapiebat; neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem; ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit: numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti; nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflatam improborum manum; hic tu qua laetitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta voluptate bacchabere, quum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? ad hujus vitae studium meditati sunt illi, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum; vigilare non solum ad insidiandum somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum; habes, ubi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus te brevi tempore confectam esse senties; tantum profeci tum, quum te a consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare remp. posses, atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

Nunc, ut a me P. C. quamdam prope justam patriae querimoniam detester, ac deprecer, percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris, mentibusque mandate; etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis resp. loquatur, M. Tulli, quid agis? tu ne eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castra hostium sentis, authorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? non hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? quid tandem impedit te? mos ne majorum? at persaepe etiam privati in hac rep. perniciosos cives morte multarunt; an leges, quae de civium R. supplicio rogatae sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a rep. defecerunt, civium jura tenuerunt; an invidiam posteritatis times? praeclaram vero populo R. refers gratiam; qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis; sed, si quis est invidiae metus, non est vehementius severitatis, ac fortitudinis invidia, quam inertiae, ac nequitiae pertimescenda: an, quum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiae incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reip.

vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem P.C. Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem; etenim si summi viri, et clarissimi cives Saturnini, et Graccorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt; verendum certe mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiae mihi in posteritatem redundaret; quod si ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem; quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non videant, aut ea, quae vident, dissimulent; qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum authoritatem secuti multi non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, et regie factum esse dicerent; nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Maniliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur: hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubl. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse; quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, et eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur, atque delebitur non modo haec tam adulta reip. pestis, verum etiam stirps, ac semen

malorum hominum; etenim diu jam, P. C. in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit; quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura, et metu esse relevati; periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus reip. ut saepe homines aegri morbo gravi, quum aestu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo releveri videntur, deinde multo gravius, vehementiusque afflictantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poena vehementius vivis reliquis ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi; secernant se a bonis; unum in locum congregentur; muro denique, id quod saepe jam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos, et faces ad incendendam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de rep. sentiat. Polliceor hoc vobis, P. C. tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis authoritatem, tantam in equitibus R. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reip. salute, et cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt, proficiscere ad im-

pium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter qui iisdem, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis, atque imperii vere nominamus, hunc, et hujus socios a tuis aris, ceterisque templis, a tectis urbis, ac moenibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis, et omnes inimicos bonorum, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se, ac nefaria societate conjunctos, aeternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM ORATIO SECUNDA AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Perterrefactus superiori Oratione Catilina ex urbe se se eduxit cum manu conjuratorum. Cicero cos. Catilina tanquam ejecto, ac profligato, gratulatur hac oratione Populo, reique publicae. Ad confirmandos autem animos bonorum civium, et infringendos conjuratos, utriusque partis copias inter sese comparat, adhibita adhortatione ad urbis defensionem, et custodiam. Habita est a Rostris, postridie quam Catilina profugit, anno ab U. C. 690.

Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus: abiit, excessit, evasit, erupit; nulla jam pernicies a monstro illo, atque prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur; atque hunc quidem unum belli hujus domestici ducem sine controversia vicimus; non

jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus: loco ille motus est, quum est ex urbe depulsus: palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus; sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, quum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus; quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit; quod vivis nobis egressus est; quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit; quanto tandem illum maerore afflictum esse, et profligatum putatis? jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se perculsum, atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget; quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit. At si quis est talis, quales omnes esse oportebat; qui in hoc ipso, in quo exultat, et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiserim; non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum; interfectum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat; idque a me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et respub. postulabat: sed quam multos fuisse putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos,

In L. Catilinam

multos, qui propter improbitatem faverent? ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum judicarem; jam pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae, verum etiam vitae periculo sustulissem; sed quum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem? rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, quum hostem aperte videretis; quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit: utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit, quem amare in praetexta coeperat; Publicium, et Munatium, quorum aes alienum contractum in popina nullum reip. motum afferre poterat, reliquit: quos viros, quanto alieno aere, quam valentes, quam nobiles, vos videtis; itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno, et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, concident; hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos: atque [illegible] hoc magis

Oratio II

sunt timendi, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, utque tamen permoventur video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Hetruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias caedis, atque incendiorum depoposcerit; omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilinam ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? ne illi vehementer errant: si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram; quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra remp. videretis; nisi vero si quis est, qui Catilinae similes cum Catilina sentire non putet; non est jam lenitati locus, severitatem res ipsa flagitat; unum etiam nunc concedam; exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere, demonstrabo iter; Aurelia via profectus est: si accelerare velent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! uno mehercule Catilina exhausto relevata mihi, et recreata resp. videtur; quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, qui latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum qui sectari, qui circumscri

circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? jam vero quae tanta in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur; nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibili sceleris foedus adsciverit. Atque, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur; nemo in scena levior, et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret; atque idem tamen, struprorum, et scelerum exercitatione assuefactus, frigore et fame, et siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, quum industriae subsidia, atque instrumenta virtutis in libidine, audaciaque consumeret; hunc vero si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum homnum flagitiosi greges: o nos beatos, o remp. fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei! non

enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanae audaciae, ac tolerandae, nihil cogitant, nisi caedem, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet; quod si in vino, et alea comessationes solum, et scorta quaererent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc vero quis ferre possit; inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebrios sobriis; dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem bonorum, atque urbis incendia: quibus ego confido impendere fatum aliquod, et poenas jamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare; quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve nescio quod tempus, sed multa saecula propagarit reip; nulla est enim natio, quam pertimescamus; nullus rex, qui bellum populo R. inferre possit; omnia sunt externa unius virtute, terra, marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiae sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est; huic ego me bello ducem profiteor, Quirites; suscipio inimicitias hominum per-

ditorum; quae sanari potuerunt, quacunque ratione sanabo: quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare; proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent, ea, quae merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant a me in exilium ejectum esse Catilinam; quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui haec loquuntur; homo enim videlicet timidus, et permodestus vocem consulis ferre non potuit; simul atque ire in exilium jussus est, paruit, quievit. Quid, quod hesterno die quum domi meae pene interfectus essem, senatum in aedem Jovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli: quo quum Catilina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt; hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quaesivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nec ne: quum ille homo audacissimus, conscientia convictus primo reticuisset, paterfeci cetera: quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui: quum haesitaret, quum conclaretur, quaesivi, quid dubitaret proficisci eo, quo jampridem pararat, quum arma, quum secures, quum fasces,

quum tubas, quum signa militaria, quum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam; in exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo R. suo nomine indixit; et illa castra nunc non Catilinam ducem expectant; et ille, ejectus in exilium, se Massiliam, ut ajunt, non in haec castra conferet. O conditionem miseram non modo administrandae, verum etiam conservandae reip; nunc si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, et belli iter ad fugam, atque in exilium converterit; non ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus a consule vi, et minis esse dicetur: et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiae, falsae, atque iniquae tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur; dicatur sane ejectus esse a me, dummodo exeat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus: numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae

levandae causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim; sed quum sint homines, qui illum, quum profectus sit, ejectum esse dicant: iidem, si interfectus esset, quid dicerent? quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicitant, non tam hoc queruntur, quam verentur; nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium; quam ad Massilienses ire malit; ille autem si mehercule hoc, quod agit, numquam ante cogitasset; tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere; nunc vero, quum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur; et de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem, et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo? de iis, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare reip. neque id quare fieri non possit, si me audire voluerit, intelligo; exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur: deinde singulis medicinam consilii, atque orationis meae, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in aere alieno majores

etiam possessiones habent; quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt; horum hominum species est honestissima; sunt enim locupletes: voluntas vero, et causa impudentissima; tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, et copiosus sis; et dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina expectant; meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae; neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt; quod si maturius facere voluissent, neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus praediorum, et locupletioribus his, et melioribus civibus uteremur; sed hosce homines minime puto pertimescendos; quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur; quibus hoc praecipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod ceteris omnibus, ut desperet, se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium, me ipsum vigilare, adesse, providere reip. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas

praeterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi contra tantam vim sceleris praesentis auxilium esse laturos; quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; cum illi in cinere urbis, et sanguine civium, quae mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, aut dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alcui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est aetate jam confectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere iste Manlius, cui nunc Catilina successit; hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio; sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis, repentinisque pecuniis sumptuosius, insolentiusque jactarunt; hi dum aedificant, tamquam beati; dum praediis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferiis excitandus; qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues, atque egentes, in eamdem illam spem rapinarum veterum impulerunt; quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere praedatorum, direptorumque pono; sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones, et dictaturas cogitare; tantus enim illorum temporum dolor inustus

est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur. Quartum genus est sane varium, et mixtum, et turbulentum; qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere aere alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris se in illa castra conferre dicuntur; hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse arbitror; qui homines primum, si stare non possunt, corruant, sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant; nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum, quos ego a Catilina non revoco; nam neque divelli ab eo possunt; et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos carcer capere non possit. Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vita, quod proprium est Catilinae, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac sinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, et talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, et vigilandi labor in antelucanis coenis expro-

mitur; in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur: hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare, et amari, neque cantare, et saltare; sed etiam sicas vibrare, et spargere venena didicerunt; qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum; verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum, atque illas pruinas, ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi saltare didicerunt; o bellum magnopere pertimescendum, quum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem praetoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia, vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto, et saucio consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatem manum florem totius Italiae, ac robur educite; jam vero urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis silvestribus; neque vero ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre; sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus R., populo, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris

nationibus; si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus; ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continetia, illinc libido; hinc denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desper tio e confligit: in hujusmodi certamine, ac praelio nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his praeclarissimis virtutibus tot, et tanta vitia superari? Quae quum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu satis esset praesidii, consultum, ac provisum est; coloni omnes, municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae, facile urbes suas, finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille maximam manum, et certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque praemisi, aut opprimet

hominem, aut omnes ejus motus, conatusque prohibebit; reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo; mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet, quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum: nullus est portae custos, nullus insidiator viae; si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum, conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt; atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut res maximae minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, et maximum, me uno togato duce, et imperatore, sedetur, quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat; sed si vis manifestae audaciae, si impendens

patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint: illud profecto perficiam, quod in tanto, et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque bonus quisquam intereat, paucorumque poena vos omnes jam salvi esse possitis; quae quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, et non dubiis deorum immortalium significationibus; quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic praesentes suo numine, atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt; quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra, marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO A. LICINIO ARCHIA

POETA.

ARGUMENTUM.

Quaestio est: An Archias sit segregandus a numero civium Romanorum. Accusator, Gracchus quidam, qui ei moverat hanc civitatis controversiam: Reus, Archias, Patronus, Cicero: Personae judicii, Praetor cum Judicibus. Habita est anno U. C. (sunt, qui velint) 691.

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio, quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, et disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet: nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem et ad suscipiendam, et ad in-

gredien̄dam rationem horum studiorum extitisse; quod si haec vox hujus hortatu, praeceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salutem ferre debemus. Ac ne quis a nobis, hoc ita dici forte miretur, quae alia quaedam in hoc facultas fuit ingenii, neque haec dicendi ratio, aut disciplina: nec nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus; etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed, ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quaestione legitima, et in judicio publico, quum res agatur apud praetorem populi R. lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me, pro summo poeta, atque eruditissimo homine decentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis, ac litterarum paulo loqui liberius, et in ejusmodi persona, quae propter otium, ac studium minime in judiciis, periculisque tra-

ciata est, uti prope novo quoddam, et inusitato genere dicendi; quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, quum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse. Nam, ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit; primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, et celebri quondam urbe, et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit: post in ceteris Asiae partibus, cunctaque Graecia sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus, admiratioque superaret; erat Italia tunc plena Graecarum artium, ac disciplinarum; studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; et hic Romae propter tranquillitatem reip. non negligebatur; itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani civitate, ceterisque praemiis donarunt; et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt, hac tanta celebritate famae quum esset jam absentibus nobis, Romam venit Mario consule, et Catulo; nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter quum res gestas, tum etiam studium,

atque aures adhibere posset, statim Luculli, quum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt; sed enim hoc non solum ingenii, ac litterarum, verum etiam naturae, atque virtutis fuit, ut domus, quae hujus adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti, erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo et patre, et filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine quum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere, atque audire studebant, verum etiam si qui forte simulabant; interim, satis longo intervallo, quum esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus; et quum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet; venit Heracleam; quae quum esset civitas aequissimo jure, ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit; idque, quum ipse per se dignus putaretur, tum authoritate, et gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, et Carbonis; si qui foederatis civitatibus adscripti fuissent; si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; et si sexaginta diebus apud praetorem essent professi; quum hic domicilium Romae multos jam annos haberet, professus est apud praetorem Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de

civitate, ac lege dicimus; nihil dico amplius; causa dicta est: quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleae ne esse eum adscriptum negabis? adest vir summa authoritate, et religione, et fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit; adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines; qui hujus judicii causa cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quae habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non possimus; et de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare; et, quum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipeli jusjurandum, fidemque, ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romae non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romae collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione, collegioque praetorum obtinent publicarum tabularum authoritatem; nam, quum Appio tabulae negligentius asservatae dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem resignasset; Metellus, homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta di-

ligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad judices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomine A. Licinii videtis, quae quum ita sint; quid est, quod de ejus civitate dubitetis? praesertim quum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus; etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte praeditis gratuito civitatem in Graeciae homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii praedito gloria, noluisse; quid? quum ceteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet; est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse in Asia, primis Julio, et Crasso, nullam populi partem esse censam; sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, at tantummodo indicat eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quae tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium R. jure esse versatum: et testamentum saepe fecit nostris legibus, et adiit haereditates civium R. et in beneficiis ad aerarium delatus est a L. Lucullo praetore, et consule;

quaere argumenta, si qua potes; nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quaeres a nobis, Gracche, cur tantopre hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur; et aures, convicio defessae, conquiescant, an tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantem posse contensionem; nisi eos doctrina eadem relaxemus? ego vero fateor me his studiis esse deditum; ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque communem afferre fructum, neque in adspectum, lucemque proferre; me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alies voluptates, et ad ipsam requiem animi, corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestivis convivis, quantum denique alea, quantum pilae; tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumpsero? atque hoc eo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque crescit oratio, et facultas; quae quantacumque in me est;

numquam amicorum periculis defuit. Quae si cui levior videtur; illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio: nam, nisi multorum praeceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem; sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quae jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet, quam multas nobis immagines, non solum ad induendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores et Graeci, et Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda rep. proponens, animum, et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quaeret quispiam; quid? illi summi viri, quorum virtutes litteris proditae sunt, ista ne doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum, quid respondeam; ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per se ipsos et moderatos, et graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, saepius ad laudem, atque

virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam; atque idem ego contendo, quum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quaedam, conformatioque doctrinae, tum illud nescio quid praeclarum, ac singulare solere existere; ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Laelium, L. Furium, modestissimos homines, et continentissimos: ex hoc fortissimum virum et illis temporibus doctissimum M. Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem litteris adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent; quod si non hic tantus fructus ostenderetur: et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam judicaretis: nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatem omnium, neque locorum: haec studia adoloscentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium praebent: delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam quum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui quum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non

debuisse; ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere discendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, quum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de iis ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atque sententiis, quae vero accurate, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? atque sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia et doctrina, et praeceptis, et arte constare; poetam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu afflari, quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas; quod quasi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit; saxa, et solitudines voci respondent; bestiae saepe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse

esse dicunt suum, Chii suum vindicant; Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant; itaque etiam delubru ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii praeterea pugnant inter se, atque contendunt; ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noster est; repudiabimus? praesertim quum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi R. gloriam, laudemque celebrandam; nam et Cimbricas res adolescens attigit: et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia videbatur, jucundus fuit; neque enim quisquam est tam aversus a musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, quum ex eo quaereretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret; ejus, a quo sua virtus optime praedicaretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum, magnum, atque difficile, et in multa varietate terra, marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum, et clarissimum virum, verum etiam populi R. uomen illustrant; populus enim R. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis qnondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum; populi

R. exercitus, eodem duce, non maxima manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum ejusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, et praedicabitur; L. Lucullo dimicante; quum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophaea, nostra monumenta, nostri triumphi; quare, quorum ingeniis haec feruntur, ab his populi Romani fama celebratur, carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore; at iis laudibus certè non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi R. nomen ornatur; in coelum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur, omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrum laude decorantur: ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracleensem, a multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex Graecis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur, quare: si res eae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiun-

tur, cupere debemus, quo minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quid, quum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum, et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? atque is tamen, quum in Sigaeo ad Achillis tumulum restitisset: O fortunate, inquit, adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris! et vere: nam nisi Ilias extitisset illa, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit? nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit; et nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis R. Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, quum Hispanos, et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, quum ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei praemium tribui, sub

ea conditione, ne quid postea scriberet; qui sedulitatem mali poetae duxerit, aliquo tamen praemio dignam, hujus ingenium, et virtutem in scribendo, et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poetis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet: neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed prae nobis ferendum; trahimur omnes laudis studio, et optimus quisque maxime gloria ducitur: ipsi illi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem, nobilitatemque despiciunt, praedicari se, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus, summus ille vir, et imperator, Atii, amicissimi sui, carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Musarum honore, et a poetarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor; nam, quas res nos in con-

sulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis, atque imperii, et pro vita civium, proque universa reip. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res, et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum; nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, praeter hanc laudis, et gloriae: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certe, si nihil animus praesentiret in posterum; et si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret; nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes, et dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse dimetiendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam, an vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in rep., atque in his vitae periculis, laboribusque versamur, ut, quum usque ad extremum spatium nullum tranquillum, atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum moritura omnia arbitremur? an; quum statuas, et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac vir-

tutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam, et politam? ego vero omnia, quae gerebam, jam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam; haec vero sive a meo sensu post mortem abfutura sunt, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quae beneficio legis, authoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae quum ita sint, petimus a vobis, judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi R. res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo hominum numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quae de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque

dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quae non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certe scio.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

POST REDITUM

AD QUIRITES.

ARGUMENTUM.

Cicero, anno aetatis suae 49. rogatione Clodii Tr. pleb. jussus fuerat exulare. Post exilium sexdecim (scribunt alii, decem) mensium, ex S. C. et lege restitutus in Patriam, reversusque Romam pridie Non. Sept. hac oratione Civibus Romanis gratias agit, commemorans beneficii magnitudinem, et reditus honorem; et omnia grati animi officia erga pop. Romanum pollicetur. Habita est U. C. 696. Quidam suspicantur scriptam, non habitam.

Quod precatus a Jove optimo maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, quum me, fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes unquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem mea voluntate susceptam: sin et ea, quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessissem, et

illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, et audaces in rempubl. et in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quam in optimum quemque, et in universam rempubl. deflecterent; hoc si animo in vos, liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu; tamen, si mihi tranquilla, et placata omnia fuissent, incredibili quadam, et pene divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero, et propter indulgentiamm eam, et propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores; tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quam mihi meus frater; non tam id sentiebam, quum fruebar, quam tunc, quum carebam, et postquam vos me illi, et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat; reliquae meae fortunae recuperatae plus mihi nunc voluptatis

afferunt, quam tunc incolumi afferebant. Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique, et dies festi quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quam si obscurata non esset. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quae species Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma regionum! qui agri! quae fruges! quae pulcritudo urbis! quae humanitas civium! quae reip. dignitas! quae vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis; sed, tamquam bona valetudo jucundior est eis, qui numquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. Quorsum igitur haec disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem umquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum, liberosque nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus, a vobis natus sum consularis; illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset, dederunt; vos spectatum, et incredibili pietate cognitum redditi-

stis; remp. illis accepi temporibus eam, quae pene amissa est; a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt; dii immortales mihi liberos dederunt, vos reddidistis; multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus; vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore universo cuncta populo R. debeamus: nam quum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popilii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi praeterea cognati, atque affines, deprecati sunt; non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata aetate filius, non L. Dalmaticus consularis, summa authoritate vir; non Q. Metellus censorius, non eorum liberi; non Q. Metellus nepos, qui tum consulatum petebat; non sororum filii Luculli, Servilii, Scipiones; permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt; quod si ipsius summa dignitas, maximaeque res gestae non satis valerent: tamen filii pietas,

propinqnorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrimae populum R. movēre potuerunt; nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra, patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio; non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu civium, exercitu se, armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quaedam, et inaudita authoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianae lacrimae, sordesque lugubres a vobis deprecatae sunt; frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eamdem subire fortunam: et tanto in me amore extitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse sejunctum; pro me praesente senatus, hominumque praeterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem, sordesque vidistis: unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, mihi pietate filius inventus est, beneficio parens amore idem, qui semper fuit, frater; nam conjugis miserae squalor, et luctus, atque optimae filiae moeror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrimaeque pueriles aut itineribus necessariis, aut magna parte

tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetpsis nos reddidistis; sed quemadmodum propinqui, quos ego parere non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; sic illud, quod mea virtus praestare debuit, adjutores, authores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate, copiaque superarem. Numquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro, numquam de Q. Metello, nobilissimo, et constantissimo cive, numquam de C. Mario, custode civitatis, atque imperii vestri, in senatu mentio facta est; tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla authoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt: at de me, ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, quum primum licuit, frequentia, atque authoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, et coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi inimicis interfectis, magna civium caede facta, reducti sunt: ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, et mitissimo, altero consule referente, reductus sum: quum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam com-

munibus hostibus praebuisset, spiritu dumtaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Numquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, numquam de Q. Metello, non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus; at pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: se veriti sunt, ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum illum annum, querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan. postquam orba resp. consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, nominis, simul ac de sollemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me, agendum judicavit; atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaveram, quum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Appius socer, optimus vir ad pedes ejus flens jaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset: quae deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est; postea res acta est in senatu alia nulla: et, quum variis rationibus impediretur, voluntate tamen

perspecta senatus, causa ad vos mense Jan. deferebatur; hic tantum interfuit inter me, et inimicos meos; ego quum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriaque vidissem; quum intelligerem veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas; quum viderem ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meae; quum duo consules, empti pactione provinciarum, authores se inimicis reip. tradidissent; quum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; quum senatus, equitesque R. flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis, atque imperiis vetarentur; quum omnium provinciarum pactiones, quum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum sanguine meo sancirentur; quum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod et vincere, et vinci luctuosum reip. fore putavi; at inimici mei mense. Jan. quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque quum ego abfui, eam remp. habuistis, ut aeque me, atque illam restituendam putaretis; ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis, et ferrum in foro versarentur; quum privatae parietum praesidia, non legum, tuerentur

tur: tribuni pl. vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro, et facibus iretur; consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur, remp. nullam esse putavi: itaque, neque rep. exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi quin me secum ipsa reduceret. An ego, quum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui, illis ipsis reip. periculosissimis temporibus, aedilis curulis, me consule omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset, dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem ejus clementissimo, atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meae: ex quibus excellenti animo, virtute, authoritate, praesidio, T. Annius, et P. Sextius, praestanti in me benevolentia, et divino studio extiterunt eodemque P. Lentulo authore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni pl., senatus, Italia cuncta, semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis,

honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum authores, testes, laudatoresque fuerunt, quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quae universae reip. salutem, otium, dignitatem; cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita; primum vos docuit, meis consiliis remp. esse servatam: causamque meam cum communi salute conjunxit: hortatusque est, ut authoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus R. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit: huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est; hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus authoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis; eodem tempore audistis, eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes praetorios eadem dicere, ut omnium testimonio, per me unum remp. conservatam esse, constaret. Itaque, quum P. Servilius, gravissimus vir, et ornatissimus civis dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistra-

tibus deinceps traditam; dixerunt in eamdem sententiam ceteri; sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum authoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pene sensit, dixit in concione vestra, si ego consul, quum fui, non fuissem, remp. funditus interituram fuisse. En ego tot testimoniis, Quirites, hac authoritate senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus frugum ubertate, copia, vilitate reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reip. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum Quirities, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent; eadem me erga populum Rom. semper fore, numenque vestrum aeque mihi grave, et sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem reip. ipsa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitatu virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, et injuria, et sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non so-

lum cum iis, qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: cum tamen vidi; quum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitutidem calamitatis, sed confirmato, atque renovato; quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, quum careret patria, quam obsidione liberavisset; quum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; quum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis, quum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conservasset; quum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut quum ea, quae amiserat sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset; sed hoc inter me, atque illum interest, quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar pietate: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est; huic in pace, atque otio; quamquam ille animo irato nihil, nisi de inimicis ulciscendis, agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt; unum eorum, qui odio reip. quod eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiae nefarie prodiderunt; tertium, qui quum propter inertiam suam

eadem assequi non possent, inviderunt laudi, et dignitati meae; quartum, qui quum custodes reipub. esse debuerunt, salutem meam, statum civitis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes. ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus; malos cives, remp bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti, et gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocaudo domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi majori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar; etenim ulciscendae injuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi: propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaequari: tum etiam nec tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas; odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reip. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari: benemeritos quin colas, exorari fas est, neque id reip. repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore, et die memoriam beneficii definire; postremo, qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solum

ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est; atqui in officio persolvendo dissimilis est ratio, et pecunia debita: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit; qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam quum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt, in referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de repub. capiundis diligentiam, neque in periculis a repub. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. laedendis libertatem nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratiam animi benevolentiam defuturam; atque haec cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim, et numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

M. TULLII CICERONIS ORATIO POST REDITUM IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Ab exilio in Patriam Cicero restitutus, sicut superiore Oratione Populo, ita hac Senatui gratias agit; ubi commemorat, et amplificat ejus ordinis erga se merita: laudat Coss. P. Lentulum, et Q. Metallum: Tribunos plebis octo, et in iis praecipue Milonem, Sextium: septem Praetores, et Cn. Pompejum postremo pollicetur studium suum erga Remp. Habita est eodem anno U. C. 696. Non. Septemb.

Si, P. C, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum a vobis cumulate gratias egero, quaeso, obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis: quae enim tanta potest existere ubertas ingenii, quae tanta didendi capia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerito, non dicam complecti orando, sed per-

censere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempub. qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis, quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio et hac tenuimus, et ceteris rebus aucti sumus: si populum Rom., cujus honoribus in amplissimo consilio, et in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu, parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut quum multa vobis, magna populo R. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, haec antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperaverimus. Itaque, P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur; quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, quum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum universi me revocavistis,

stis; referente L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro; quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae; postcaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui quum per se rempubl. lacerare non posset, sub alieno scelere delituit: numquam meam salutem non ab iis consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio, atque authoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriae malueram esse fatalem, octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, et ad vos saepenumero referrent: nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quae de me, sed ea, quae de ipsis lata erat; quum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui haec pene delerunt, tum ego redirem, quo facto utrumquo confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo remp. futuram, si aut hostes, atque interfectores reip. revixissent, aut ego non revertissem Itaque illo ipso anno, quum ego cessissem, principes autem civitatis, non legum praesidio, sed parietum, vitam suam tuerentur; respubl. sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meae proscriptionis recitaretur; numquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere; postea vero quam singulari, et prae-

stantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris anni caligine, et tenebris lucem in rep. Kalendis Jan. respicere coepistis; quum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, quum praetorum, tribunorum pl. pene omnium virtus, et fides reip. subvenisset; quum virtute, gloria, rebus gestis, Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut, licet corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset; quo quidem mense, quid inter me, et meos inimicos interest, existimare potuistis; ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus resp. cruentaretur: illi meum reditum non populi R. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo authoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam, et fractam civitatem videbatis: quo quidem tempore quum is excessisset, qui caedi, et flammae vobis authoribus restiterat, cum ferro, et facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri, et clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi, atque optimi viri tribuni pleb. sanctissimum corpus non solum tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis; qua strage nonnulli permoti magistratus, par-

tim metu mortis, partim desperatione reipubl. paulum a mea causa recesserunt: reliqui fuerunt, quos nec terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra authoritate, a populi R. dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipubl. reddidisset; qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea se, et rep. dignam dicere; quum a tribuno pl. vetaretur; quum praeclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset; totam illam clausulam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de rep. meritus, nominatim sine judicio, una cum senatu reip. esset ereptus; ut vero iniit magistratum, non dicam quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem, authoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul fuit; nec enim eguissem medicina consulari, nisi quanto majus dedissetis si superiore anno fuisset? consulari vulnere concidissem: audieram ex sapientissimo homine, atque optimo cive, et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duos vero nunquam, excepto illo

dum vel unus in republ. esset consul; quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republ. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, quum in restituendo auctorem fuisse, adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustae, humiles, pravae, oppletae tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestrae dignitatis: quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat; qui me duo sceleratissimi, post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa praesertim publica, et consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus aetatis palam fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impurum intemperantiam propulsare? qui quum suam rem non minus strenue, quam postea publicam, confecisset, egestatem, et luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus con-

Cinnano tempore, fuisse; quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, fugisset, neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto et egestate, et improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum reip. detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis, praedoque versatus est; quo inspectante, ac sedente, legem trib. pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, ut lex Ælia, et Fusia ne valerent; quae nostri majores certissima subsidia reip contra tribunitios furores esse voluerunt; idemque postea, quum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset; quumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites R. se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrimas, verum etiam patriae preces repudiavit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quae, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus; se Nonarum Dec. quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus R. esse repetiturum; neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equite R. praestanti dignitate hominem, ei saluti meae pro familiaritate reip., pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit: et quum vos vestem mutandam censuissetis;

cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent, ille unguentis oblitus, cum toga praetexta, quum omnes praetores, aedilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, et luctum gravissimae civitatis; fecitque, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret; ne aperte incommoda patriae lugeretis, ediceret. Quum vero in circo Flaminio non tribuno pl. consul in concionem, sed a latrone archipirata productus esset; primum processit, qua authoritate vir! vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, et temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis author vehementissime displicere; ubi nobis haec authoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, et helluationibus hujus colamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? nam ille alter Caesoninus Calventius ab adolescentia versatus est in foro, quum eum, praeter simulatam, versatamque tristitiam, nulla res commendaret, non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas: quem praeteriens quum incultum, horridum, moestumque vidisses, etiam si agrestem, inhumanum existimares, tamen libidinosum, et perditum non putares; cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore; elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem modo abreptum

de grege venalium diceres; idem domi quam libidinosus, quam impurus, quam intemperans, non janua receceptis, sed pseudotyro intromissis voluptatibus! Cum vero etiam litteras studere incipit, et helluo immanis cum Graeculis philosophari; tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis; habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute differunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari; iis utitur quasi praefectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instruetoresque convivii: iidem expendunt, atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt, et judicant; quantum cuique libidini tribuendum esse videatur; horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitrarentur, si modo vultum importunum in forum detulisset; is non me (quamquam equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quam longe hinc ab hoc genere cognatio materna transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque R. non consilio, neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis, superciiioque decepit. L. Piso, tu ne ausus es isto oculo,

non dicam isto animo; ista fronte, non vita; tanto supercilio non enim possum dicere tantis rebus gestis cum A. Gabinio consociare consilia pestis meae? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam cognitionem adducebat, ut, quum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reip. statum, ut senatus authoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? te consule, tuis edictis, et imperiis, senatui, populoque R. non est licitum non modo sententiis, atque authoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reip. subvenire. Capuae ne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in circo Flaminio, productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, quum a patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisses. Tu misericors me, affinem tuum, quem comitiis praerogativae primum custodem praefeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reip. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis, et crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia

singulari, quum ego una cum rep. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti; ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, et tuam praedam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, et gemitus urbis; nondum palam factum erat concidisse remp. quum tibi arbitria funeris solvebantur; uno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: quum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore; vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo R. quid ageretur, senatu vero oppresso, et afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus aerarium, provinciae, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum pl. praetorumque fide, et diligentia sublevastis. Quid ego de praestantissimo viro T. Annio dicam? aut quis de tali cive satis digne umquam loquetur? qui quum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum; sin ipsa judicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam, primo de vi postulavit: posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque

curiam sine summa virtute, ac maximis opibus, et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide P. Sextius secutus, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum umquam putavit: qui causam senatus, exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra anthoritas, videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus pl. potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, ut meae calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. Jam ceterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Sextilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus sentio quantum debeam: qui, quum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quaestor fui, studio, amore, animo huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinius et amicitiaa, et reip. causa dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius si

quae de me agere conatus est, ea contra vim, et ferrum perficere potuisset, mense Januario nostrum statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, authoritas vestra revocavit. Jam vero praetores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, quum L. Caecilius privatim meis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgarit de salute mea cum collegis pene omnibus; direptoribus autem bonorum meorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quinctilii, et C. Cornuti summa et in me, et in remp. constiterunt. Quae cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa praetereo; non est mei temporis, injurias meminisse: quas ego, etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem; alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditores meos non indicem, dolorem profectionis meae reditus dignitate consoler; quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes, atque authores salutis meae satis gratus judicarer; tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem; quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quae

memoria, quae vis ingenii, quae magnitudo observantiae tot tantisque beneficiis respondere poterit; qui mihi primus afflicto, et jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret: quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam, quod illo petente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui remp. salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, et prope dissipatum, restituendum, et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa rep. apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent, eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc, senatum judicasse, qui civis me non defendisset, cum rempub. salvam noluisse? itaque tantum vestra authoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit ut omne istum flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, quum illa incredibilis multitudo Romam, et pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit; quo tempore quantam vim vera bonitas haberet, aut nobilitas, intelligere potuistis; nam Q. Metellus, et inimicus, et frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia

deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, et authoritatis, et orationis suae divina quadam gravitate ad sui generis, communisque sanguinis facta, virtutesque revocavit: ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, socium rerum mearum, et omnes Metellos, praestantissimos cives, pene ex Acheronte excitatos; in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meae; quo quidem die quum CCCCXVII. senatores essetis, magistratusque omnes adessent, dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putant; atque illo die, quo rempubl. meis consiliis conservatam gravissimis verbis, et plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: quum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis posset audire. Ad haec non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter molesteque laturos; illum contra remp. salutemque bonorum, concordiamque civium facturum; et ut ad vos ea statim re-

ferrentur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire jussistis Quid? ut iis agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem res quum redissent, rogarentur; ut pari studio convenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis: quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime majores justa dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eaedem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent; quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut aetate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesque vidistis? itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino non solum reducti sumus in patriam, sicuti nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, et curru aurato reportati. Possum ego satis, in Cn. Pompejum umquam gratus videri? qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum pop. R. salutem reip. et conservatam per me, et conjunctam esse cum mea dixerit: qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos authoritate sua compresserit, bonos excitarit: qui pop. R. pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non so-

lum hortatus sit, verum etiam obsecrarit: qui ipse quum propter metum dimicationis, et sanguinis domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea et promulgarent, et referrent: qui, in colonia nuper constituta quum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, et crudelitatem privilegii authoritate honestissimorum hominum, et publicis litteris consignarit, princepsque Italiae totius praesidium ad nostram salutem implorandam putarit: qui, quum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios amicos mihi redderet, elaborarit. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invita defensio salutis meae. Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam, et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit. Vobis vero, P. C. singulis et egi, et agam gratias universis; egi initio, quantum potui; satis ornate agere nullo modo possum; et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt; tamen hujus temporis, ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum; nam difficile est non aliquem, nefas quemquam praeterire. Ego vos universos, P. C. deorum numero colere debeo; sed ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alios alias solemus et venerari, et precari;

sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda, atque recolenda; hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, pop. R. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam redidistis. Vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quod licuit, defendistis; nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, quum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra authoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus R. repetiturum; nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum praediis, et manu, verum etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me, et remp. non modo desererent, sed etiam hostibus reip. proderent, pactionibus eos suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuis-

se, quum diceretur esse inimicus, scio. Duae partes esse in rep. quum putarentur; altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem caedis putabatur; quis autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam inficiando, suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, quum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae pene iisdem ducibus ad spem caedis, et incendiorum esse revocatas, equites R. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes caedis metu esse permotos: potui, potui, P.C. multis authoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit; sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis et pro me, et mecum etiam post me esse pereundum, tribunitiique sanguinis ultores esse praesentes, meae mortis poenas judicio, et posteritati reservari. Nolui, quum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare; ac si solus essem interfectus; mihi turpe, si cum multis, reip. funestum fore videbatur; quod si mihi aeternam esse propositam aerumnam arbitrarer; morte me

ipso potius, quam sempiterno dolore multassem; sed, quum viderem me non diutius, quam ipsam remp. ex hac urbe absuturum: neque ego, illa exterminata, mihi remanendum putavi; et illa, simul atque revocata est, me secum pariter reportavit; mecum leges, mecum quaestiones, mecum jura magistratuum, mecum senatus authoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum, et hominum sanctitates omnes, et religiones absuerunt; quae si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas; sin aliquando revocarentur, intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius; qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando, et conservando collocavit; qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certe erit in parentis, quum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei. Quopropter, P.C. quoniam in remp. sum pariter cum rep. restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo; etenim, si ea tum defendebam, quum aliquid mihi illa debebat; quid nunc me facere oportet, quum ego illi plurimum debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delecti, sed etiam divinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis?

nam et importata est, quia defenderam civitatem; et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa resp. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non ut pro P. Popilio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum R. est deprecata; non, ut pro Q. Metello, summo, et clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius, non L. et C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes, ac sordidati populo R. supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est, squalore, et lacrimis, et quotidianis precibus desiderium mei nominis renovari, et rerum vestrarum memoriam usurpari coegit; qui quum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae, et mortis deposceret: numquam nec magnitudinem negotii, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute, et pietate C. Piso gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis, qui Pontum, et Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit; nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est; tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, deni-

que nulla authoritate senatus, restituti, quum alter eorum senatui paruisset, alter vim, caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pene delevit: nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad remp. defendendam populi R. convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municiporum, et coloniarum extiterunt. Quare quum me vestra authoritas arcessierit, populus R. revocarit, resp. implorarit, Italia cuncta pene suis humeris reportarit: non committam, P. C. ut, quum ea mihi sint restituta, quae in potestate mea non habeam, quae ipse praestare possim, praesertim quum illa amissa recuperarim, virtutem, et fidem nunquam amiserim.

M. TULLII CICERONIS ORATIO PRO DOMO SUA AD PONTIFICES.

ARGUMENTUM.

Pulso Cicerone in exilium lege Clodii, fuerat eadem lege publicata, et eversa domus ejus; deinde, ne profana unquam fieret, Libertati consecrata. Restitutus in patriam Cicero, hanc Orationem ad Pontifices habuit; in qua ostendit, domum suam neque publicari, neque consecrari potuisse. Primum tamen respondet extra causam conviciis Clodii, qui ea vituperat, quae per eos dies Cicero in Senatu de Repub. senserat, idest de Cn. Pompejo rei frumentariae praeficiendo. Habita est anno U. C. 696. pridie Kal. Octobr. Domus autem recuperata.

QUUM multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil praeclarius, quam quod vos eosdem et religionibus deorum immortalium, et summae reip. praesse voluerunt: ut amplissimi, et clarissimi cives remp. bene gerendo, religiones sapienter interpretando,

remp. conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum pop. R. judicio, ac potestate versata est, haec profecto tanta est, ut omnis reip. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum civium praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reip. suum illum pestiferum, et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliae ceremoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi; sin autem vestra authoritate, sapientiaque, Pontifices, ea, quae furore improborum in rep. ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur, erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis jure, ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens si ea, quae ego per hos dies in senatu de rep. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna importunitate munivit. Ac primum illud a te, homine

vesano, ac furioso requiro, quae te tanta poëna suorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reip. sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est. Ita ne vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, et inconstantia, et crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas? quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum, et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, authoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tu ne es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem resp. desideravit? quo restituto, senatus authoritatem restitutam putabamus, quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico, impudentiae primum respondebo tuae. Hunc igitur, funesta reip. pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore, et consulum scelere, et audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae e domo, et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, caedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus,

quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum conservandae reip. causa confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni: et domi me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit, quum servos tuos, a te jampridem ad bonorum caedem paratos, quum illa tua consceleratorum, ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum venisse constabat; quod quum mihi nunciaretur, scio me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse; posteaquam mihi nunciatum est, populum R. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariae convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, quum P. Lentulus consul, optime de me, ac de repub. meritus, quum Q. Metellus, qui quum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostrae, et precibus tuis salutem, ac dignitatam meam praetulisset, me arcesserent in senatum; quum tanta multitudo civium, tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem; quum praesertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es; quod, quum

in

in Capitolio senatum duo consules haberent; eo venirem? Utrum ne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, et eos, qui agebant, condemnare deberem? Primum dico, senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire, non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, et jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quaero, fuertine aliquid pertimescendum: puto, suo quemque arbitrio timere oportere: cur ego non timuerim, quaeris? quia te illinc abiisse constabat; cur, quum viri boni nonnulli putarint tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? cur quum ego me existimassem tuto omnino in civitate] esse non posse, illi non item? an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit, et meam, et aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea duos consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de rep. meritus, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregium in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego,

potissimum per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiaret meo? At quam sententiam dixi? primum eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quam senatus frequens tum, quum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata, ac recens; nec si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede non timuisse eos, qui remanserunt; sin autem sine iis, qni tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit: quum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo S. C. Ab universo senatu reclamatum est. Sed quaero, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus, atque author, quid reprehendatur? utrum causa capiendi novi consilii non fuit, an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt, an alio potius confugiendum fuit? Quae vis, quae causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio, quam consilia tua, tuorumque? qui, facultate oblata ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonae causam putarunt; frumentum provinciae frumentariae partim non habebant, partim in alias terras, credo propter varietatem venditorum, miserant; partim, quo gratius esset tum, quum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent; res erat non

in opinione dubia, sed in praesenti, atque ante occulos proposito periculo; neque id conjectura prospiciebamus; sed jam experti videbamus: nam, quum ingravesceret annona, ut jam plane inopia, ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule, qui si verus fuit ex dolore hominum, et fame, certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit; sin in causa fuit annona, seditionis quidem stimulator, et concitator tu fuisti, nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid si utrumque fuit, et ut fames stimularet homines, et ut tu in hoc ulcere tamquam unguis existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quae et illud nativum, et hoc delatum malum sanare posset? erat igitur et praesens caritas, et futura fames; inde saxis facta lapidatio est. Si ex dolore plebejo, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, usitatum hominis facinorosi scelus; si utrumque, ut res esset ea, quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati, atque armati seditionum duces; videtur ne ipsa resp. et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem? atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonae, summamque inopiam rei frumentariae; ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent, nemo negat; hinc istum otii, et pacis hostem

causam arrepturum fuisse ad incendia, caedes, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, et percussum esse dixit? L. Sergium, et M. Lollium nominavit; quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est; qui te tribuno pleb., nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit; quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signiter seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiae. His, atque hujusmodi ducibus, quum tu in annonae caritate, in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletum, per causam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus comparares; quum tibi salus esse in otio nulla posset; quum desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum; nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhaeresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii; videte nunc, fuerint ne partes meae pene praecipuae. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceterae pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid puerorum illa concursatio nocturna? quid a te ipso instituta, me frumentum flagitabant: quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem; aut compressum aliquod fru-

mentum tenerem; aut in isto genere omnino quidquam aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad caedem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat; quum de mea dignitate in templo Jovis optimi maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset; subito illo ipso die carissimiam annonam nec opinata vilitas consecuta est. Erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse: nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii, et concordiae sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quae quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis impulsu tuo nominabar; sed etiam, depulsis, ac dissipatis tuis copiis, a populo Rom. universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar; veni expectatus; multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam; dixi reip. saluberrimam, ac mihi necessariam; petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas, quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur; flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustiuere non poteram; delegavi amico locupletiori; non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem; (succubuissem enim

potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes, quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, authoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum; itaque sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset, sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus authoritas mecum simul reducta videantur; sive egomet aliquid adventu meo, consilio, authoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom. praestare debui; praesto, promitto, spondeo: nihil dico amplius; hoc, quod satis est huic tempori, dico rempubl. annonae nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a caede, incendiis, vastitate: nemo negat, quum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipubl. malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima terra, marique bella extra ordinem esse commissa: quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriae populi Rom.

poeniteat, eum victoriae populi Rom. poenitere; non ita tecum ago; cum iis haec a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum, sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; quum Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere: horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, quum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumque honestavit; constantiam probo: qua mihi quoque utendum fuit; quo ille authore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit; sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quae tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui quum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses; populumque Rom. scelere obligasses, quum in ejus regnum, bona, fortunas latrocinum hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis, et amicitia fuisset; hujus pecuniae deportandae, et si quis suum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti: dices, quem virum? sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reip. virtute, consilio, ratione vitae mirabili ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te, qui negas esse juris, quemquam ulli rei extra ordinem praefici? Atque in hoc solum

inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras, quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis[1], ceterisque caedis, et incendiorum ducibus objeceras, quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis authorem fuisse dixeras, ad hunc honorem, et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti: et tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses; litteras in concione recitasti, quas tibi a C. Caesare missas diceres: CÆSAR PULCHRO. Quum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, quum nominibus tantum uteretur, neque adscriberet, pro consule, aut tribuno pl. deinde gratulari, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses; quas aut numquamm tibi ille litteras misit, in concione recitari noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe cousilium tuum de Catonis honore illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides, et continentia regere videntur improbitatem et legis, et actionis tuae; quis provinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatisssimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis im-

perium infinitum dedit? cui quidem quum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis no-atissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis S. C. etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti? nonne, quum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es? ita ne vero? ut provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum decretas, lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus: nos, quod nominatim rei maximae, pene jam desperatae, summum virum, saepe ad extrema reip. discrimina delectum, praefecimus, a te reprehendemur? Quid tandem, si quae tum illis reipubl. tenebris, caecisque nubibus, et procellis, quum Senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum impurissimo plenissimis velis navigares, si quae tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses: qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fasci-

bus, atque imperio Clodiano fuisset? sed excitatus aliquando Cn. Pompeji (dicam, ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeji nimium diu reconditus, et penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reip. civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, et pristinae dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum, et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes horreorum claves lege tua tradidisti; qua ex re primum caritas nata est, deinde inopia: impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, et bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurisssimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam; summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse remp., a quo saepe se et servatam, et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, parricida, fratricida, sororicida, non ne extra ordinem tulisti? an de peste civis, quemadmodum omnes jam dii, atque homines judicarunt, conservatoris reip. quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi

ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, moerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa, captaque republica; mihi, populo R. implorante, senatu poscente, temporibus reip. flagitantibus, non licuit de salute populi R. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est conjuncta cum utilitate communi; certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meae saluti opem, et auxilium tulisset. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt; quod enim par amicitiae consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos ego, et Cn. Pompejus? quis apud populum R. de illius dignitate illustrius, quis senatui saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas, quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude, quae remuneratio benevolentiae praetermissa est? hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in rep. bene gerenda, hanc jucundissimam vitae, atque officiorum omnium societatem certi homines fictis sermonibus, et falsis criminibus diremerunt; quum iidem ullum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego ab illo, quae mihi petenda essent, satis audacter petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum, et scelere exulceratus, quae meam

tempus postularet, satis prolixe mihi pollicetur; data merces est erroris mei magna, Pontifices; ut me non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat: qui, quum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti, et provisi labores cum viro fortissimo, et clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi, neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem; proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis. Quid sibi iste vult? nescit, quantum authoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus, cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed pene deditum; nec, quae sint in illa reip. flamma gestae contra me. neque quo modo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror; si utile reip. fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, et tacere. Illud vero est ingrati hominis tacere, (itaque libentissime praedicabo) Cn. Pompejum studio, et authoritate aeque, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique praecipue pro salute mea laborasse; hic tuis, P. Lentule, quum tu nihil aliud dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus author ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit:

hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiae totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiae fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum R. obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animus esse mutatos: perinde quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant; aut, quid mihi pro expectatione populi R. pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontificum, aut de rep. quam eum aut ceremoniarum jus, aut civitatis salus coegerit. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit; aut voluntas mea: sed, quum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam; sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quae pertinet ad ipsam cognitionem vestram; quae quum sit in jus religionis, et in jus reip. distributa; religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittens, de jure reip. dicam: quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, ceremoniis sacris, pontificum collegium docere conari aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id

narrare vobis: aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli, et scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio; hoc juris in hac civitate etiam tum, quum reges essent, dico fuisse, hoc nobis esse a majoribus traditum, hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. Vides ne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum pl.? hoc dico esse parricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, et quum potuerit, sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum, ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet; quid est horum in ista adoptione quaesitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem: liberorum ne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos; exhaeredabit igitur pater filium; quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio pontificum, quum adoptarere, esse debuit; nisi forte ex te ita quaesitum

est, num perturbare remp. seditionibus velles; et ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus pl. fieres, et funditus everteres civitatem: respondisti, credo, te ita velle; pontificibus bona causa visa est; approbaverunt; non aetas ejus, qui adoptabat, quaesita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit: quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, haeredites nominis, pecuniae, sacrorum secutae sunt; tu neque Fontejus es, qui esse debebas: neque patris haeres; neque, amissis sacris paternis, in haec adoptiva venisti; ita, perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelarum, et haereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per aetatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod eae vestrae sint aetates, ut is, qui te adoptavit vel tibi loco filii per aetatem esse potuerit: deinde, quod causa quaeri soleat adoptandi, ut is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, et legitimo, et pontificio jure quaerat, et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur; illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut haec simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum li-

berorum imitata esse videatur; quae major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum; dicere, filium senatorem populi R. sibi velle adoptare: id autem scire, et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, ut tribunus pl. fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit; cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis; jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; jam patricius nemo reliquetur: cur enim quisquam vellet tribunum pl. se fieri non licere? augustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium quum possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur; itaque populus R. brevi tempore neque regem sacrorum, neque Flamines, nec Salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque authores centuriatorum, et curiatorum comitiorum: auspiciaque populi R. si magistratum patricii creati non sint, intereant necesse est; quum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures;

quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor; non sum in exquirendo jure augurum curiosus; haec, quae una cum populo didici, quae saepe in concionibus responsa sunt, novi: negant fas esse agi cum populo, quum de coelo servatum sit; quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de coelo esse servatum? adest praesens, vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus; hunc consulem illo ipso die contendo servasse de coelo; infirma sunt igitur acta, tua sententia C. Caesaris, viri fortissimi? minime; neque enim mea jam quidquam interest, exceptis iis telis, quae ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt; sed haec de auspiciis, quae ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te; tu, tuo praecipitante jam, et debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti: te interrogante, augures responderunt, quum de coelo servatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus, quaerenti, se de coelo servasse, respondit; idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum pl. non fuisse: tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quae C. Caesar egisset, quae contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere: quod si fieret, dicebat te tuis humeris me, custodem urbis, in urbem relaturum. Videte hominis

amentiam, ubi per suum tribunatum Caesaris actis alligatus teneretur. Si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, quum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quaedam de rep. quae mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere; haec homines improbi ad quosdam viros sorte longe aliter, atque a me dicta erat, detulerunt; hora noua, illo ipso die, tu es adoptatus; si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo; sin eadem observanda sunt; decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam, et Didiam latae essent, populum non teneri. Jam intelligis omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse; atque ego hoc totum non sine causa relinquo; video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse; qui etiam de me ipso, quum tua rogatione funere elatam remp. esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum, atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant; quod de me cive, ac de rep. bene merito tulisse, funestum funus te indixisse reipub., quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant; quare licebit,

ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus pl. tam jure, tam lege, quam fuit hic ipse, Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus; quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? vetant leges sacratae, vetant XII. tabulae, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium; nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus haec civitas ferre possit; proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Syllani temporis quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in cives R. nominatim sine judicio constitutam; hanc vos igitur, Pontifices, judicio, atque authoritate vestra tribuno pl. potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? quaero enim; quid sit aliud proscribere? Velitis, jubeatis, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea sint; ita enim fecit: etsi aliis verbis tulit; hoc plebiscitum est? haec lex, haec rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum; saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invi-

diam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, dii, atque homines judicaverunt; vobismet ipsis, Pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus pro vestra authoritate, et sapientia consulere debetis; nam quum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta; primum, ut ne poena capitis cum pecunia conjungatur: deinde, ne nisi prodicta die quis accusetur; tertio, ut ter ante magistratus accuset intermissa die, quam multam irroget, aut judicet; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die judicium sit futurum; tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt; deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam, si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit, tota causa, judiciumque sublatum est. Haec quum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes; quid indignius, quam qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus conductos, et sicarios, egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? at, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem resp. tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status, et inclinationem communium temporum? quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, et ab hac illustri gratia est: pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium

multi, egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia medius fidius tribunorum pl. tota reperientur, hoc jure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari, et spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, et callidus? Velitis, jubeatis, ut M. Tullius aqua, et igni interdicatur: crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive ferendum sine judicio; non tulit, ut interdicatur; quid ergo? ut interdictum sit. O coenum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia dic, quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempub. perdidisti; neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret, et alios esse, qui leges scribere solerent; sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiae, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legem scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum archite-

ctis; neque pontificem adhibere, quem velles; postremo ne in praedae quidem societate mancipem, aut praedae socium, extra tuorum gladiatorum numerum; aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti. Itaque quum tu florens, ac potens per medium forum popularis volitares; amici illi tui te uno amico tecti, et beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent; qui in judicium venerant, sive accusatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur; denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor, et subscriptor tuus, quum M. Papirii, sui fratris, esset testamento, et judicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit; accusare alienae damnationis, scelerisque socius, propter calumniae metum non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quae jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, praeda, suffragio, quocumque venit, repudiatus, convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim: *Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit.* Si igitur retulit falsum S. C. tum est rogatio: si non retulit, nulla est; satis ne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non ementitum esse authoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime

senatui paruisse? quot modis doceo, legem istam quam vocas, non esse legem? Quid si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamen ne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, et L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, et stuprorum omnium Decumis, et Clodiis authoribus obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem; quem tu ipse non poteras dicere, non licere esse Romae; quid enim diceres? damnatum? certe non; expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem; poena est, qui receperit; quam omnes neglexerunt; ejectio nusquam est; verum sit: quid? operum publicorum exactio? quid? nominis inscriptio tibi unum aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? praeterquamquod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, potuisti; quid hoc ipsum, quod nunc apud Pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis aedibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum, et idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti? ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, quum bonis omnibus sub praecone subjiceretur, et exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi.

Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; quum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret; quum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? quod si jam populus Rom. de ista re consultus esset; et non omnia per servos, latronesque gessisses; nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? quae est quasi alia vis, quae sententia Caeciliae legis, et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamen ne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an si ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est; idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis sine summa vi pervenire potuisti? quum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas, quum edictis tuis tabernas claudi jubebas: non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quaerebas: quum arma in aedem Castoris comportabas; nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare: quum vero gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homi-

nes

s audaces ab ejus templi aditu, atque
ensn repulisti: quum eos, qui in conventu
orum bonorum verba de salute mea fece-
it, adesse jussisti, eorumque advocatio-
n manibus, ferro, lapidibus discussisti;
a profecto ostendisti, vim tibi maxime
plicere. Verum haec furiosa vis vesani
. pl. facile superari, frangique potuit
orum bonorum vel virtute, vel multitu-
e. Quid, quum Gabinio Syria dabatur,
cedonia Pisoni, utrique infinitum impe-
m, ingens pecunia, ut tibi omnia per-
terent, te adjuvarent, tibi manum, co-
s, tibi suos paratos centuriones, tibi pe-
ias, tibi familias compararent, te suis
eratis concionibus sublevarent, senatus
ioritatem irriderent, equitibus R. mor-
, proscriptionemque minitarentur, me
erent minis, mihi caedem, et dimicatio-
denunciarent, meam domum refertam
s bonis per amicos suos complerent,
eriptionis metu me frequentia nudarent
rum bonorum, me praesidio spoliarent,
tum pro me non modo propugnare, am-
imum ordinem, sed etiam plorare, et
licare mutata veste prohiberent: ne tum
em vis erat? quid igitur ego cessi? aut
timor fuit? non dicam in me quidem:
me timidum esse natura: quid illa tot
um fortissimorum millia? quid illi
tes Romani? quid senatus? quid deni-
omnes boni? si nulla vis erat, cur
flentes potius prosecuti sunt, quam

aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? an hoc timebam, si mecum ageretur more, institutoque majorum, ut possem praesens sustinere? utrum, si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum? an sine judicio privilegium? judicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probarit? An senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me praesente ad me retinendum, et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur? An vero in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi praesenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops aut ego eram ab amicis, aut tam nuda respub. a magistratibus? quid, si vocatae tribus essent, proscriptionem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? An, si ego praesens fuissem, veteres illae copiae conjuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, et nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui, quum eorum omnium crudelitati, scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui;

id enim vos uxor mea misera violarat ?
am vexavistis, raptavistis, omni crudeli-
e laceravistis; quid mea filia ? cujus fle-
; assiduus, sordesque lugubres vobis erant
:undae, ceterorum omnium mentes, ocu-
que flectebant; quid parvus filius ? quem,
amdiu absfui, nemo nisi lacrimantem,
ıfectumque vidit: quid fecerat, quod eum
ies per insidias interficere voluistis ? quid
ter meus, qui quum aliquanto post meum
cessum ex provincia venisset, neque sibi
'endum, nisi me restituto, putaret, quum
s moeror, squalor incredibilis et inau-
us omnibus mortalibus miserabilis videre-
: quoties ex vestro ferro, ac manibus est
psus ? Sed quid ego vestram crudelitatem
ıromo, quam in ipsum me, ac meos ad-
uistis, qui parietibus, qui tectis, qui
umnis, ac postibus meis horrificum quod-
a, et nefarium omni imbutum odio bel-
ı intulistis ? non enim te arbitror, quum
t meum discessum omnium locupletum
:unas, omnium provinciarum fructus,
:etrarcharum, ac regum bona spe, et
ritia devorasses, argenti, et supellectilis
ıc cupiditate esse coecatum: non existimo
npanum illum consulem cum saltatore
ega, quum alteri totam Achajam, Thes-
am, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam,
ıemqua Barbariam, bona civium R. con-
asses, alteri Syriam, Babylonem, Per-
integerrimas, pacatissimasque gentes ad
piendum tradidisses, illos tam cupidos

luminum meorum, et columnarum, et valvarum fuisse; neque porro illa manus, copiaeque Catilinae caementis, ac tignis meorum tectorum se famem suam expleturas putaverunt: sed ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum, intestinumque suscepimus, non praeda adducti, sed odio solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, quum horum etiam tectis, ac sedibus residere aliquod bellum semper videtur. Nihil erat latum de me: non adesse eram jussus, non citatus fueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis: quum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules vetabant: columnae marmoreae ex aedibus meis, inspectante populo R. ad socrum consulis portabantur; in fundum autem vicini consulis non modo instrumentum, aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur; quum ipsa villa non praede cupiditate (quid enim erat praedae?) sed odio, et crudelitate funditus verteretur; domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, quum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, Pontifices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito, a bonorum omnium cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu col-

:ctam vim improborum, quae inveterata impresso odio, atque tacito jam erumpebat acta tam audaces duces, excepi meo corore: in me uno consulares faces jactae maibus tribunitiis; in me omnia, quae ego uondam retuderam, conjurationis nefaria ela adhaeserunt; quod si, ut multis fortismis viris placuit, vi, et armis contra vim ecertare voluissem: aut vicissem cum magna aternicione improborum, sed tamen civium; ut interfectis bonis omnibus, quod illi optassimum erat, una cum rep. concidissem; idebam, vivo senatu, populoque R. celeem mihi summa cum dignitate reditum: nec ntelligebam fieri diutius posse, ut mihi non ceret esse in ea rep. quam ipse servassem; uod si non liceret, audieram, et legeram, larissimos nostrae civitatis viros se in meios hostes, ac perspicuam mortem pro saute exercitus injecisse: ego pro salute reip. niversae dubitarem? hoc meliore conditioe, quam Decii, quod illi ne auditores quiem suae gloriae, ego etiam spectator meae audis esse potuissem. Itaque infractus furor uus inanes faciebat impetus: omnem enim im omnium sceleratorum acerbitas mei oais exceperat; non erat in tam immani inria, tantisque ruinis novae crudelitati lois. Cato fuerat proximus (quid ageres, on erat) ut qui modus omnibus fuerat, em esset injuriae; quid? posses extrudere l Cypriam pecuniam; praeda perierit; alia on deerit: hunc modo amandandum esse;

nis M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur; ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant, alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem. Atque ut sciatis non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse, me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo authore, quo adjutore, in concionibus ea, quae gerebat, omnia, quaeque gesserat, se fecisse, et facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur; qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici filium, hostem captivum surripuisset, et ea injuria virum fortissimum lacessisset, speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: et primo quidem adjutoribus consulibus: postea fregit foedus Gabinius: Piso tamen in fide mansit; quas fugas fecerit, quam facile ferro, quotidianisque insidiis, quum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis: ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, et congregata, quum haec Cn. Pompejum terruerit jam distracta, et extincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kal. Jan. vir prudentissimus, et quum reip. tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui le-

gem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reip., cessisse tempestati, amiciorem vobis, ceterisque civibus, quam mihi, ac meis extitisse: vi, armis, dissensione hominum ad caedem instituta, noveque dominatu pulsum esse dixit; nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere; omnia contra leges, moremque majorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta: quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque quum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni, ne illa, quae nulla esset, esse lex judicaretur; sententia verior, gravior, utilior, melior reip. nulla esse potuit; hominis enim scelere, et furore notato, similis a rep. labes in posterum dimovebatur. Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque pontifices, qui me vestris sententiis, authoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in nos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus e[illegible] ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum, sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate

improborum, qui in meis aedibus aliquam religionem residere diceret; nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur; atque hanc rem par illud simile, Piso, et Gabinius, vidit; homines legum, judiciorumque metuentes, quum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant; sed lege istius impediri; erat hoc verum: nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat; hanc tu, P. Lentule, neque consul legem esse umquam putasti; nam tribb. pl. referentibus, sententiam de me designatus consul saepe dixisti: ex Kal. Jan. quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret; at etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicarant, Piso, et Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, quum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit; sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmèdum ceteras observarunt? senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit; quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam venire

liceret, sed ut venirem: non enim voluisti, id quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in rep., magis ut arcessitus imperio populi R. viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses, et factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis; quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati, opinione autem hominum, etiam si est poena damnati; utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re judicata? peccato? jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant; non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quae gessi in consulatu, peccata esse dicat, sed nemo est :am inimicus patriae, qui non meis consiliis atriam conservatam esse fateatur. Quod nim est in terris commune tantum, tantuumve consilium, quod non de meis rebus estis ea, quae mihi essent optatissima, et ulcherrima, judicarit? summum est populi populorumque, et gentium omnium, ac gum consilium senatus: decrevit, ut omnes, i rempubl. salvam esse vellent, ad me um defendendnm venirent; ostenditque, stare potuisse remp. si ego non fuissem titutus: nec futuram esse ullam, si non uissem. Proximus est huic dignitati ordo

equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus, monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in remp. beneficiis suum judicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, quoniam plebi quoque urbanae majores nostri conventicula, et quasi concilia quaedam esse voluerunt, qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, et coloniarum, et totius Italiae decreta commemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in coelum ascendisse, non solum in patriam revertisse. Ille vero dies quis fuit, quum te P. Lentule, legem de me ferentem populus R. ipse vidit, sensitque, quantus, et quanta dignitate esses? constat enim, nullis umquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque consensum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem, salutemque redditum sibi, ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinae gregales, de me dicere sole-

batis; itaque ille unus dies, quo die me populus Rom. a porta in Capitolium, atque inde domum, sua celebritate, laetitiaque comitatum, honestavit, tantae mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, authoritatibus comprobatum; quod si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto bis a me patriam servatam esse concedis; semel, quum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti; iterum, quum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me poena ulla peccati, at fuit judicii; cujus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare est? quamquam ubi tu te popularem, nisi quum pro populo fecisti, potes dicere? scilicet, quum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis R. aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse author factus sit; quod

tu ipse potuisti in tua causa discere; credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, author ne esses, ut in te P. Fontejus vitae, necisque potestatem haberet, ut in filium; quaero, si aut tacuisses, si tamen id xxx. curiae jussissent, num id jussum esset ratum? certe non; quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte, et fallaciter populares, sed vere, et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis R. libertatem nemo posset invitus amittere; quin etiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen quotiescumque vellet quis, hoc in genere solo rem judicatam referre posse voluerunt; civitatem vero nemo unquam ullo populi jussu amittet invitus; qui cives R. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant authores facti, nomenque dederant; qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est mutandi soli causa venerant; id autem ut esset faciendum, non ademptione civitatis, sed tecti, et aquae, et ignis interdictione faciebant; populus R. L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit, ademit iisdem agros; de agris ratum est; fuit enim populi potestas: de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt; an vero Volaterranis, quum etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, rep. recuperata, comitiis cen-

turiatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani, non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate: consulari homini P. Clodius, eversa rep., civitatem adimere potuit, consilio advocato, conductis operis non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romae non fuisse? Quod si non fuit; quid te audacius, qui in ejus nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris authorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit, propter inopiam tecti in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, quum tu te fuisse Interamnae probaveris? hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem, et libertatem nostram putas esse oportere, ut si, tribuno pl rogante, Velitis, jubeatis ne; Sedulii centum se velle, et jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere civitatem? tum igitur majores nostri populares non fuerunt, qui de civitate, et libertate ea jura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res judicata, nec denique universi populi R. potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare possit: at tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulae per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit, ut locus ipse in tua tanta injuria legem, et inscriptionem statuae refelleret; quae res municipibus Anagninis ornatissimis multo majori dolori

fuit, quam quae idem ille gladiator scelere Anagniae fecerat. Quid, si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, authoritatem amplecteris? sed tametsi nihil de me tulisti, quominus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi R. collocaverunt: tamen ne eum tua voce violabis, quem, post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi R. totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, quum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? ubi enim tuleras, ut mihi aqua, et ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit; homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis civibus, non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur; ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, seriptum est in legibus; quaere hoc ex Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino: sed, si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se capite demisso, sed, si patrem tuum, civem medius fidius egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui quum de eo tribunus pl. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum; si in illo poena legitima

turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno pl. citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim, quae ne ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, et hanc fortunam, conditionemque nostram; patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor, avunculum suum praeteriit in recitando senatu; nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea rep., in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset; me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, quum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse; quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod et si adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem, et juvare dubitavit? denique universus senatus multo ante, quam est lata lex, de me gratias agendas censuit civitatibus iis, quae M. Tullium: tantum ne? immo etiam civem optime de rep. meritum recepissent; et tu unus, pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? at vero, ut annales populi R. et monumenta vetustatis loquuntur, Caeso ille Quinctius, et M. Furius

Camillus, et M. Servilius Ahala quum essent optime de rep. meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamque subierunt; damnatique comitiis centuriatis quum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti; quod si, iis damnatis, non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: (nam etsi optabilius est, cursum vitae conficere sine dolore, et sine injuria; tamen ad immortalitatem gloriae plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? fortis, et constans in optima ratione civis P. Popilius semper fuit: tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa; quis enim jam meminisset eum bene de rep. meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit; quod si et illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non authoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero

consule reducente, altero praetore patiente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? at si me populus Rom. incitatus iracundia, aut invidia e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempubl. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem, atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo esset tam amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere: nunc vero quum me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim, denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem, contraque a populo R. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? an tu populum R. esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios praefeceras. O speciem, dignitatemque populi Rom. quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti tum, quum etiam tibi contra senatus, totiusque Italiae authoritatem, et studium dicendi po-

testas fuit; ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate vidisti tum, quum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque aetatum omnium suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: quum denique homines in campum, non tabernis, sed municipiis clausis venerunt; hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in rep. aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori, atque impio sceleri restitissem; sed publicam causam, contra vim armatam, sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gesta, multis S. C. non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis armis decertandum fuit; erant eo tempore multa etiam alia metuenda; ad servos medius fidius res pervenisset; tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hìc tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quae soleam de me praedicare; et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum, ac venustum; me dicere solere, esse me Jovem, eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Jovem esse me dicam; non tam ineruditus, qui Minervam, Jovis sororem, meam

esse sororem existimem; sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non scivisti; sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem, et uxorem appellare possis. Et, quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius praedicare: quis unquam audivit, quum ego de me, nisi coactus, ac necessario, dicerem? nam si, quum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri; sed si mihi ante haec durissima reip. tempora nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, quum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere, decuit? Ego vero etiam reip. semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex authoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem verbis, dignitatemque retinere, praesertim quum mihi uni in hac republ. audiente pop. R. opera mea hanc urbem, et hanc remp. esse salvam jurato dicere fas fuisset. Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis; quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident; aliud exortum est; objicitur mihi meus ille discessus; cui ego crimini respondere sine mea maxima

laude non possum; quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? at id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima; judicium populi pertimuisse? at id nec propositum ullum fuit, et si fuisset, duplicata gloria discessissem; bonorum mihi praesidium defuisse? falsum est; me mortem timuisse? turpe est; dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus; nihil enim unquam de me dixi sublatius, adsciscendae laudis causa potius, quam criminis depellendi; dico igitur, et quam possum maxima voce dico: quum omnium perditorum, et conjuratorum incitata vis duce tribuno pleb., consulibus authoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus R. suspensa, ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse, si vicissem, tenues reipub. reliquias, si victus essem, nullas futuras; quod quum judicassem, deflevi conjugis miserae dissidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi, atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium, remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui; speravi, id quod occidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari; accepi, Pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem; non nego, neque istam

mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur; an ego poteram, quum a tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco praetereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) inficiari, me esse hominem, et communem naturae sensum repudiare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in remp. profectum dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem, quibus aequo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod quum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem; suscipere tantos animi dolores, atque ea, quae capta urbe accidunt victis, stante urbe unum perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praetextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris, haec omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat; ea laus praeclara, ac divina; nam qui ea, quae nunquam cara, atque jucunda dixit, aeqno animo reip. causa deserit, nullam benevolentiam insignem in remp. declarat: qui autem ea relinquit reip. causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara

est, cujus salutem caritati anteponit suorum. Quare remp. (disrumpatur licet ista furia, atque audiat haec ex me, quoniam lacessivit) bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim; utriusque temporis fructum tuli maximum; superioris, quod ex senatus authoritate et senatum, et omnes bonos, meae salutis causa, mutata veste vidi; posterioris, quod et senatus, et populus R. et omnes mortales et privatim et publice judicarunt, sine meo reditu rempubl. salvam esse non posse; sed hic meus reditus, Pontifices, vestro judicio continetur; nam, si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, authoritatibus, sententiisque fecistis: video me plane, ac sentio restitutum; sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam poenam sempiternam putet? in conspectu praeterea totius urbis domus est mea, Pontifices: in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua trophaea et de me, et de rep. videam constituta; an ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus orbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab

hoste communi, et ab eodem extructam, et positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata; ecquid aliud? aequum accidisse Melio, populus R. judicavit; nomine ipso Æquimelii stultitiae poena comprobata est Sp. Cassii domus ob eamdem causam eversa, atque in eodem loco aedes posita Telluris; in Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est, et eversa, ut illius facinus memoria, et nomine loci notaretur. M. Manlius quum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria; regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam, duobus lucis convestitam videtis; quam igitur majores nostri sceleratis, ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis, et sceleris, sed author, et dux fuisse videar? hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis, et inconstantiae poterit populi R. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publicae constitutae conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra salutem reip. fecerat, et senatus sententia est interfectus, et ejus domus eversa, et publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit; ista autem fax, ac furia patriae, quum urbem, Pisone, et

Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo conjungebat; ut, qua poena senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, opresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriae judicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipub. doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in remp. et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis; nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret; orem, quam homines soluti a cura libertati ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint? P. ne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc, inquam, etiam vos, qui estis antistites ceremoniarum, et sacrorum, autorem habetis, et magistrum publicae religionis? o dii immortales (vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit authoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de-

de religione decerneret, impurissime, teterrimeque violasti. Adspicite, Pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur quod est bonorum Pontificum, monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere, quid tibi necesse fuit, anili susperstitione non oportere; quid tibi necesse fuit, anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienae domi fieret, invisere? quae autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses, quem umquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis praefuerunt, quum sacrificium Bonae deae fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui coecus factus est; ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari, quum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto, flagitio, et stupro polluit ceremonias, poena omnis oculorum ad coecitatem mentis est conversa; hoc authore, tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio potestis, Pontifices, non commoveri, quum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse? Quae tua fuit consecratio? tuleram, inquit, ut mihi liceret; quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates subjectos esse libidini tribuni-

tiae? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod est praesentis insaniae, quasi tempestatis repentinae; sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari, quae voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio; quum expeti nihil ab iis, quod sit injustum, ac inhonestum, arbitrere, hominem invenire ista labes tum, quum omnia tenebat, neminem potuit, cui aedes meas addiceret, cui traderet, cui donaret; ipse, quum loci illius, quum aedium cupiditate flagraret; ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua, vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore, et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam, et eversam, per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse? civis est nemo in tanto populo extra contaminatam illam, et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit; at qui aliqua se contagione praedae, societatis, emptionis contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii poenam effugere potuerunt; ex his igitur bo-

nis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? ista tua pulchra libertas deos penates, et familiares meos lares expulit, ut a te ipsa tamquam in captivis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic arae sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacrae religionis ceremoniae continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit; quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quae majores nostri religionibus tuta nobis, et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quae dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est: eam tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? tu, quum collegas tuos, summa potestate praeditos, negares liberos esse; quum in templum Castoris aditus esset apertus nemini; quum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate, ac modestia praeditum, quem quibus oculis adspicere audeas, satis mirari non queo, audiente populo R. a pedissequis conculcari juberes; quum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; quum principem orbis terrae virum inclusum domi contineres, quum principem or-

bis terrae virum inclusum domi contineres; quum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipso indicio tui crudelissimi dominatus, et miserrimae populi R. servitutis? Eum ne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? at unde inventa est ista Libertas? quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur; ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit; hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportavit; etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare; itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, et communibus locis, tota e Graecia, atque insulis omnibus, honoris populi R. causa, sane frugaliter domum suam deportavit; is posteaquam intellexit, posse se, interversa aedilitate, a L. Pisone consule praetorem renunciari, si modo eadem prima littera competitorem habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis partim in hortis suis collocavit, signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicae libertatis; hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilegio collocatam? haec me domo mea pellet? haec, ultrix afflictae civitatis, reip. spoliis ornabitur? haec erit in

eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule (patrem ne appellem, an filium? recentior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior) tantum ne te fefellit, quum mihi summa, et quotidie majora praemia in rep. fore putabas? negabas fas esse duos consules esse in hac civitate inimicos reip. duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari, et populo supplices esse, edictis, atque imperio vetarent, quibus spectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur, qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fluvii domum, quum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur; hoc si quis tibi aedificanti illam porticum diceret; fore tempus, quum is tribunus pl. qui authoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus, disturbaret, everteret, idque quum ejus civis, qui rempubl. ex senatus authoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse? at videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam, et effraenata cupiditate;

monumentum iste numquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe, et magnifice voluit, duasque et magnas, et nobiles domos conjungere; eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Sejo Posthumo contendit, ut sibi domum venderet; quum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur; affirmabat Posthumus, se vivo illam domum istius numquam futuram; acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum litigatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam aestimabat. Quorsum igitur haec oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars aedium meorum decima ad Catuli porticum accessit; causa fuit ambulatio, et monumentum, et ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas; in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate, et dignitate superaret; et homo religiosus, quum aedes meas idem emeret, et venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere; posuit scilicet Statonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret; inferiorem aedium partem assignavit non suae genti Fon-

tejae, sed Clodiae, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, adfuit. Non te pudet, quum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum, affuisse; praesertim quum tribunus pl. vel denunciare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti: quid? de collegio quis tandem adfuit? posuerat enim authoritatem in uno, quae est in his omnibus; sed tamen auget et aetas, et honos dignitatem; opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo adfuit? Frater, inquit, uxoris meae. Si authoritatem quaerimus: etsi id est aetatis, ut nondum consecutus sit; tamen, quanta est in adolescente authoritas, ac propter tantam conjunctionem affinitatis minor est putanda; sin autem scientia est quaesita, quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, quum se, fratrem uxoris tuae, fratri tuo germano antelatum videbat, etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset; hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi R. ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, quum haberes in collegio familiarissimos, adhibere

potuisti? adfuit is, si modo adfuit, quem tu impulisti: soror rogavit, mater coegit. Videte igitur, Pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis: verbo ne, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit, et aliquid dixerit, domum unjuscujusque consecrare posse? an istae dedicationes, et templorum, et delubrorum religiones ad honorem deorum immortalium sine ullâ civium calamitate a majoribus nostris constitutae sunt? est inventus tribunus pl. qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa resp. suis manibus extolleret; quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui resp. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit id vos ista authoritate constituetis ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid? et tribun. pl. idem esse non potest pontifex? M. Drusus ille, clarissimus vir, tribunus pl. pontifex fuit; ergo, si is Q. Caepionis, inimici sui, postem aedium tenuisset, et pauca verba fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsis verbis dedicationis, nihil de religione, ceremoniis: non dissimulo me nescire ea, quae etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer; etsi effluunt multa ex vera disciplina, quae etiam ad nostras aures saepe permanant; postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi; ibi enim po-

stis est, ubi templi aditus est, et valvae; ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando; simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest; sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure, et religione, contra quam proposueram, disputabo? Ego vero si omnia solemnibus verbis, veteribus, et priscis institutis acta esse dicerem: tamen me reipubl. jure defenderem. An quum tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus, atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus remp. teneres; domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per Pontificem aliquem dedicasses; posset recreata resp. sustinere? date de hac religione aditum, Pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis: an si postem tenuerit pontifex, et verba ad religionem deorum immortalium composita ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus pl. verbis non minus priscis, et pene solemnibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinus patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibi-

toque tibicine; quid tum? num ille furor tribuni pl. ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit summo illi, et clarissimo viro? certe non fuit. Vidimus hoc idem Gn. Lentulo censori tribunum pl. facere; numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donares, consecrasti; quod si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum; cur ille gurges helluatus tecum simul reip. sanguinem, ad coelum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus aerarii? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, respicere non licuit? Omitto Gabinium; quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? an consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluistis? nam, si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, et quidquid habes aliud, est

Cereri consecratum; sin ille ludus fuit: quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides poenam illam, a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo, omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiae, libidines adolescentiae, dedecus, et egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatus vidimus, cui ne ista quidem ipsa calamitas injuria potuit accidere, id in me infirmas, et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, Pontifices, et vos Flamines: etiam tu rex disce a gentili tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne et quis dicit, et quid, et quomodo, quaeritur? an tu hae ita confundis, et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare, quis eras tu, qui dedicabas: quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus R. praefecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quae vetet injussu plebis aedes, terram, aram conserare; neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est fore periculum, ne domicilia, aut possessiones

indemnatorum civium consecrarentur; neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat: neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere; sed quia consecrabantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae sacrae nominantur; consecrabantur agri, non ita ut nostra praedia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret; statuebantur arae, quae religionem afferrent, ipso si loco essent consecratae, haec nisi plebs jussisset, fieri vetuit; quae si tu interpretaris de nostris aedibus, atque agris scripta esse non repugno: sed quaero, quae lex lata sit, ut tu meas aedes consecrares; ubi tibi haec potestas data sit; quo jure feceris; neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papiria vetat aedes injussu plebis consecrari: sit sane hoc de nostris aedibus, ac non de publicis templis; unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est; ac non vox sceleris, et crudelitatis tuae: quod si tibi tum in illo reip. naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exulibus, et cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus; sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; foedera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; servorum

omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novae juventuti; Q. Sejo venenum misero parabatur, de Cn. Pompejo, propugnatore, et custode imperii, interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper; ut capta resp. consulum proditione, vi tribunitia teneretur; haec quum tot, tantaque agerentur, non mirum est, praesertim in furore animi, et coecitate, multa illum, et te fefellisse. At videte, quanta sit vis hujus Papiriae legis in re tali, non qualem tu affers sceleris plenam, et furoris. Q. Marcius censor signum Concordiae fecerat, idque in publico collocarat; hoc signum C. Cassius censor quum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum, curiamque Concordiae dedicaret? Quaeso, Pontifices, et hominem cum homine, et tempus cum tempore, et rem cum re comparate; ille erat summa modestia, et gravitate censor: hic tribunus pl. scelere, et audacia singulari; tempus illud erat tranquillum, et in libertate populi, et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus libertate populi R. oppressa, senatus authoritate deleta; res illa plena justitiae, sapientiae, dignitatis; censor enim, penes quem majores nostri, id quod tu sustulisti, judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiae signum volebat in curia, curiamque ei deae dedicare; preclara voluntas, atque omni laude digna;

praescribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiae dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii religione Concordiae devinxisset; tu, cum ferro, cum edictis, cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore, et minis, consulum societate, et nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiae, quam ad simulationem religionis; ille in curia, quae poterat, sine cujusquam incommodo dedicabat: tu in civis optime de rep. meriti cruore, ac pene ossibus simulacrum non libertatis publicae, sed licentiae collocasti: atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto ceterorum vetere ad pontificem detulisses; novum delubrum quum in urbis clarissimo loco, nefando quodam, atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti? at si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemo ne horum tibi idoneus visus est, qui aetate, honore, authoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem; an tu auderes quaerere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio, atque authoritate remp. consul ex vestris manibus, ac faucibus eripui, quibusnam verbis, aut quo ritu,

primum hoc dico, civis domum consecrares: deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes testimonium hujus urbis, atque imperii conservati dedissent? quid diceres, o nefanda, et perniciosa labes civitatis? ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi precatis, postemque teneatis; es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, quum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque authoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent, neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriae parricidio, et scelere; quae quum videres, tum te ad tuum affinem non delectum a te, sed relictum a ceteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriae proditum est, ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viris fortis aerumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi, et jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret, qui aut nihil dixit, aut si fecit, omnino poenam hanc maternae temeritatis tulit, ut mutuam in delicto personam, nomenque praeberet: aut si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more, institutoque perfecit; viderat ille Muraenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre; audierat ex illo, se a me bis ta-

lutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis; quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse? praesertim quum ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas ceremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Crassum censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium pontificem maximum pro collegio respondisse, nisi eum populus R. nominatim praefecisset, atque ejus jussu faceret, non videri id recte posse judicari. Quid? quum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio, Q. Metello coss. aram, et aediculam, et pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex authoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius praetor retulit? quum P. Scaevola pontifex maximus pro collegio respondit; quod in loco publico Licinia C. F. injussu populi dedicasset, sacrum non videri esse; quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit; ex ipso S. C. facile cognoscetis: recita S. C. Vides,

tis ne praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? et ut, si quae essent incisae, aut inscriptae litterae, tollerentur? O tempora, o mores! tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram tollendam ex authoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex dedicatione litterarum extare monumentum: tu, procella patriae, turbo, ac tempestas pacis, atque otii, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo R., everso atque ejecto senatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reip. tamen nomine contaminaris, in civis hujusce aedibus, et in urbe, quam suis laboribus, et periculis conservasset, monumentum deletae reip. collocari ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id sperasti remp. diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret hic moenibus, esse laturam? At si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non iis institutis, ac verbis, quibus ceremoniae postulant, dedicasse? dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum dicturum; quae sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quaesita occulto aliquo genere litterarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per

magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex S. C. ex lege; illa interiora jam vestra sunt, quid praecipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quae si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, quum ejus dedicationem multi propter invidiam fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi praefuisset: tamen in scelere religio non valeret, nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine authore, sine scriptore, furtim, mente, ac lingua titubante fecisse dicatur: praesertim quum iste impurus, atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros saepe mulier, et inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est ad vos, Pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste praeposteris verbis, omnibus obscoenis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, haesitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronunciarit, et fecerit; quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse; etenim, si nemo umquam praedo tam barbarus, atque immanis fuit, qui quum fana spoliasset, de-

inde aram aliquam in littore deserto, somniis stimulatus, aut religione aliqua consecraret, non horreret animo, quum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur; qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis praedonem fuisse censetis, quum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? non poterat ullo modo (quamquam et insolentia dominatus extulerat animos, et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac saepe peccare, praesertim illo pontifice, et magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse dedicisset; magna vis est quum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa rep. dii immortales suorum templorum custodem, ac praesidem sceleratissime pulsum quum viderent, ex suis templis in ejus aedes immigrare nolebant; itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant; res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen observabatur ante oculos exterminatoris sui, et ab istius inflammato, atque ignito furore jam tum me, seque repetebat. Quare, quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas ceremonias persequi, neque verbum ullum solemne potuit effari? Quae quum ita sint, Pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam remp. quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis; vobis universi senatus

perpetua authoritas, cui vosmetipsi praestantissimi semper in mea causa praefuistis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarum una vox omnium, quorum vos principes, atque authores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, et judicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrantur; denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, divino me numine esse reip. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, et gratulationis meae ad suorum sacerdotum potestatem, judiciumque revocasse; hic est enim reditus, Pontifices, haec restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis, quorum etsi iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus R. optimum, propter vim maximum nominavit; teque, Juno regina, et te custos urbis, Minerva, quae semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor, ac quaeso: vosque, qui maxime me repetistis; atque revocastis, quorum de sedibus haec

mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi, et reip. praesides estis: vos contestor: quorum ego a templis, ac delubris pestiferam illam, et nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, et scelere defendi, cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri: ut, si in illo pene fato reip. objeci meum caput pro vestris ceremoniis, atque templis perditissimorum civium furori, atque ferro; et si iterum, quum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendavi, meque, ac meum caput ea conditione devovi, ut, si et eo ipso tempore, et ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium, laborassem, tum mihi rep. aliquando restituta liceret frui; sin autem mea consilia patriae non profuissent; ut perpetuum dolorem avulsus a meis sustinerem, hanc ego devotionem capitis mei, quum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, et commissam putabo; nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus; urbis enim celeberrimæ, et maxime partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuen-

tur; quem quum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis; nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempubl. fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum; non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non præda consulum, ex meis fortunis crudelissime capta, permovet; caduca semper, et mobilia hæc esse duxi, non virtutis, atque ingenii, sed fortunæ, et temporum munera; quorum ego non tam facultatem umquam, et copiam expetendam putavi, quam et utendo rationem, et in carendo patientiam; etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus; domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quam eversa, carere sine maxima ignominia reip., meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo R., si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum, authoritatem tenuistis, gratum, et jucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem authoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in meis sedibus collocetis.

M. TULLII CICERONIS ORATIO PRO CN. PLANCIO.

ARGUMENTUM.

Quaestio: An Cn. Plancius ambitu sit Ædilitatem assecutus: Accusator, M. Juventius Laternensis, et L. Cassius: Reus, Cn. Plancius: Patronus, Cicero: Quaesitor, C. Flavius, sive, ut putant aliqui, C. Alfius. Habita est anno U. C. 699.

Quum propter egregiam, et singularem Cn. Plancii, Judices, in mea salute custodienda fidem tam multos, et bonos viros ejus honori viderem esse fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam; quum autem audirem meos partim inimicos, partim invidos huic accusationi esse fautores, eamdemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adjutrix; dolebam, judices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem, atque vitam sua benevolentia, praesidio, custodiaque texisset; nunc autem

quam de re, reoque dixerunt; quamquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc alienum sit, non me id magnopere conturbet; non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco quum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit; quae vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso praedicarentur, aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: haec mihi sunt tractanda, judices, et modice, ne quid ipse offendam; et tum denique quum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atque explicata perdifficilis, judices, et lubrica defensionis ratio proponitur; nam si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen idipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum; vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jamdiu est, ut idem amici semper velint; neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quam consensus, et societas consiliorum, et voluntatum; nihil autem non est in hac re solum molestum, contra illum dicere, sed multo id magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio; quærit enim Laterensis, atque

hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit; ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa, et magna sunt: non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est; sin hunc illi antepono; contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum; ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optime de me meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, coecum me, et precipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo dignitate potuisse superari dixero; itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas; et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu non aequum dignitatis judicem putas esse populum? fortasse nonnumquam est; utinam vero semper esset! sed est perraro: et si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat; his levioribus comitiis, diligentia, et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quae esse in te videmus; nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet. Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuae, quin id tibi sit commune cum Plancio; sed hoc totum agetur alio loco; nunc tantum disputo de jure

populi, qui et potest, et solet nonnunquam dignos praeterire: nec, si a populo praeteritus est, quem non oportuit, a judicibus condemnandus est, qui praeteritus non est. Nam, si ita esset, quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent judices, vel quod multo etiam minus est ferendum; tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres authores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, judicium populi Rom. reprehendatis. Itaque quamquam, qua nolui, janua sum ingressus in causam; sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuae, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia concr attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in remp., tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse, et abjectos, et repudiatos putas? vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam; si medius fidius decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum aedilitate judicavissent; gravius de te judicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur; non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia: cedit precibus; facit eos, a quibus est maximè ambitus; denique si

judicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad judicandum, sed impetu nonnumquam, et quadam etiam temeritate; non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quae populus fecisset, ferenda, non semper laudanda dixerunt. Quare, quum te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. At fueris dignior, quam Plancius, de quo ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed ut fueris dignior; non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es praeteritus, in culpa est, in quo primum illud debes putare; comitiis, praesertim aedilitiis, studium esse populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferant, quid cuique ipsi debeant, considerare saepius, quam quid cuique a rep. videatur deberi; sin autem mavis esse judicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum, male judicavit populus: at judicavit; non debuit: at potuit; non fero: at multi clarissimi, et sapientissimi cives tulerunt; est enim conditio liberorum populorum, praecipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini, atque victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate populi jactemur, ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas; honores si magni

non putemus, non servire populo; sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio jam ad ipsius populi partes: ut illius contra te oratione potius, quam mea, disputem; qui si tecum congrediatur, et si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, quum essetis aeque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore, et vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse; at vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit; semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse; M. Sejum, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni praetulisse; praeposuisse se Q. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo, et sanctissimo viro, non dico C. Serenum, subtilissimum hominem (fuit enim et animi satis magni, et consilii) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio; vita etiam contempta, ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, quum tu esses Cyrenis; me enim quam socios, tua frui virtute malebam: et quo plus intererat, eo plus oberas a me: certe non videbam; deinde sitientem me virtutis tuae deseruisti, ac dereliquisti; coeperas enim petere tribunatum pl. temporibus iis, quae istam eloquentiam, et vir-

tutem requirebant; quam petitionem quum reliquisses, si hoc judicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle, de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti, ego quoque, inquam, et resp. ad ea te tempora revocavi, ad quae tu te ipse servaras; pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnae utilitati esse possis; aediles quicunque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut si quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam aedilitatem etiam negligenter petenti; sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo, mihi paulo ante diligentius supplicare. Haec populi oratio est; mea vero, Laterensis, haec: quare victus sis, non debere judicem quaerere, modo ne largitione sis victus; nam si quotiescunque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam est quod populo supplicetur, nihil, quod direptio, nihil, quod supplicatio magistratuum, renunciatio suffragiorum expectetur, simul ut qui sint professi, video quid dicam: hic familia consulari est; ille praetoria, reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt aeque boni viri, atque integri: sed servari necesse est gradum; cedat consulari generi praetorium, nec contendat cum praetorio equester locus; sublata sunt studia, extinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi

in mandandis magistratibus; nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit praeter opinionem accidet; nulla erit posthac varietas comitiorum; sin hoc persaepe accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur, si campus, atque illae undae comitiorum, ut mare profundum, et immensum, sic effervescunt quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, et motu temeritatis modum aliquem, et consilium, et rationem requiramus? Quare noli me jam ad contentionem vestram revocare, Laterensis; etenim si populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut quod velint, faciant, promittant autem quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quam ille, dignior, perquam grave est dictu; quo modo igitur est aequum? sic credo (quod agitur, quod satis est judici) hic factus est; cur iste potius, quam ego? vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset dicere, sed impune tamen deberem dicere, non recte; nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset? quid si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco? possum ne eripere orationi tuae contentionem vestram, quae tractari sine contu-

melia non potest, et te ad causam, crimenque deducere? si, quod equitis Rom. filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum R. filii petiverunt; nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur te huic potissimum irascere, qui longissime a te abfuit; equidem si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa Sacra via, quum ego ad Fabianum fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit; tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio ornatissimo, homini familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit; potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas; sed tamen haec tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiaeque contentio, qua abs te vincitur; cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus et alias, et in consulatus petitione vincebar; sed vide, ne haec ipsa, quae despicis, huic suffragata sint; sic enim conferamus. Est tuum nomen utraq; familia consulare; num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem fecerint? equidem non dubito; sed si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? etenim ad caput, et ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares, in quibus est etiam Juventia, quot e reliquis

municipiis omnibus non sunt; hic est e praefectura Atinati, non tam honorata, non tam suburbana, quantum interesse viis ad rationem petendi? primum, utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) quum hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini patrem aedilem, quum praetorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in praefecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum in modum laetati sunt: alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus: nam malevolos non esse certo scio) numquam intellexi vshementius hospitum suorum honore laetari; habemus hoc nos, habent nostra municipia; quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri prope dicam ipsi, montesque faverunt? num aliquando illo, in omni virtute principe, num vides Tusculanum aliquem de M. Catone de Ti. Coruncanio municipe suo, num de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit; at in quemcumque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid certe de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt; deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur; hujus praefectura plena virorum fortissimorum, sic, ut

nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore, et luctu supplicem vobis; hi tot equites R. tot. tribuni aerarii (nam plebem a judicio dimisimus, quae cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, et robustam, et assiduam frequentiam praebuerunt; jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur; omnia, quae dico de Plancio, dico, expertus in nobis: sumus enim finitimi Atinatibus; laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano; nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, at fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites R. publice cum legationis testimonio; nec minore nunc sunt solicitudine, quam tum erant studio; etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo, ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quae tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis

genere vincebat; nisi forte te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat: quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum; qui ordo quanto sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Rom., ornamentum civitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur: quis est ergo, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quod erat pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum: vel quod is ab sociis unice diligebatur: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quaesturae, tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare, et consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid praeterea, timide dico, sed tamen dicendum est: non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda; sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos; appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi; ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi; valuit causa rogandi, non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese; ro-

gatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis conjuncta maxime; neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus, sed ut quasi parenti, et custodi meo; non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa; nemo mea restitutione laetatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit; etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, quum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas praesentes preces non putas profuisse? an Minturnenses coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod fessum inedia, fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrimis, votisque omnibus prosecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori receperit, juverit, custodierit, his, et senatui, populoque Rom. ut haberent quod reducerent, conservarit, honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia mehercule res hae Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot, et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude, et honore dignis-

simo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat; quod si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer, T. Torquatus, illi omni virtute, et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis, et affinitatis conjunctus, sed ita magni amoris, ut illae necessitudinis causae leves esse videantur. Fuit in Creta postea conturbernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli, quibus quum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus, qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quaestor; primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum; qui quum missi sint ab aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti huic affident, pro hoc laborant; huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem, et mandata sua confecerint. L. vero Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui praescribit in parentum loco quaestoribus suis praetores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus pl. fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu jure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens es-

set tribunus. Omitto illa, quae si minus necessaria sunt, at certe, quum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis, primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur ut deum (neque enim multo secus parens liberis) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut aequalem, quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis, cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, quum videatis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor. Quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? atqui haec sunt indicia solida, Judices, et expressa, haec signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis; facilis est illa occursatio, et blanditio popularis; adspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis, et nominis dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia, aedilem factum esse miraris? hunc tu vitae splendorem maculis aspergis istis? jacis adulteria, quae nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere? maritum appellas, ut verba fingas, non solum crimina; ductum esse ab eo in provinciam a-

siquem dicis libidinis causa; quod non crimen est, sed impudicum in maledicto mendacium: raptam esse mimulam, quod dicitur Atinae factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter, cui quidem quum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur! Emissus aliquis e carcere, et quidem emissus, ut cognostis, necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu; idem postea praemandatis requisitus; atque haec, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissima commendatione naturae; sed, quum sit Cn. Plancius is eques R. ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites R. fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint et dignitatis, et gratiae; deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi imperatoris inter ornatissimos homines, equites R. summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus, et justissimus judex, maximarum societatum au-

ctor, plurimarum magister; si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia, tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, et alienum tueri, vel authoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit locutus est aliquando, immo fortasse liberius; at id ipsum, inquit, non est ferendum; ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis R. se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa aequitas juris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa civilibus extollere jam caput, et aliquando recreata se erigere debebat? equitum ego R. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, justitia, integritate praestantem, aspere, et ferociter, et libere dicta commemorem? consuli P. Nasicae praeco Granius medio in foro, quum ille, edicto justitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones essent? immo vero, inquit, quod legiones; idem tribuno pl. potentissimo homini, M. Druso, sed multa in remp. molienti, quum ille eum salutasset, ut fit, dixissetque: quid agis, Grani? respondit: immo vero tu, Druse, quid agis? ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis saepe perstrinxit impune; nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut quae fuit olim praeconi in ridendo, nunc equiti R. in plorando non sit concessa libertas. Quae

enim unquam fuit Plancio vox contumeliae potius, quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi quum a sociis, et a se injuriam propulsarat: quum senatus impediretur, quominus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus R. redderetur? omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius; communis ille sensus in aliis fortasse latuit; hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri et vultu promptum habuit et lingua; quamquam, judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quae ab eo numquam dicta sunt, conferuntur; ego quia dico aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus: et quia ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt; ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum, atque docto, non aspernor; stomachor vero, quum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis; tum, quum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si quia primus scivit; utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si sortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis judicatum. Sed ali-

quando veniamus ad causam, in qua tu, nomine legis Liciniae, quae est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es; neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi aditítios judices es secutus; quod genus judiciorum si est aequum ulla in re, nisi hac tribuaria; non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alternorum; quumque nullum genus acerbitatis praetermitteret, hoc tamen unum praetereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an et agitata, quum ista in senatu res agebatur, et disputata hesterno die copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus; hoc igitur sensimus; cujuscumque tribus largitor esset, et per consensionem magistratuum, quae honeste sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribus esset, esse notum. Ita putavit senatus, quum reo tribus ederentur eae, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes, et judices: acerbum omnino genus judicii; sed tamen, si vel sua, vel ea, quae maxime esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo; fuit certe id aequum, et certe expectatum est, et fuit dignum constantia tua; cujus tu tribus venditorem, et corruptorem, et sequestrem Plancium fuisse

clamitas, eam tribum profecto, severissimorum praesertim hominum, et gravissimorum, edere debuisti; at Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari; hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? nam tertiam etiam, non quae judicaret, sed quae rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, quum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? tu diligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos crudeles existimes? tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum judicium videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem; aut

tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus: iccirco ista editio per se non acerba est; an vero nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, quum ex cxxv. judicibus, principibus equestris ordinis, quinque, et lxx. reus rejiceret, L. referret; omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi, conditionique parerent: nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo; neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? neque ego nunc legis iniquitatem quaeror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum judicium, si quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas ederes, non modo non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes idem esse possent, absolutum putarem; neque nunc multo secus existimo; quum enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle, quam notis, judicavistis; fugisti sententiam legis, aequitatem omnem rejecisti, in tenebris. quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta Terentinam habuerat venalem; quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis, aut taciturn testem haberes, aut vero etiam excitares? etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius propter vicinitatem, ac necessitudinem suam non edidisset: et,

si quaesitor edendus fuisset, quam tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, justissimumque edidisset? cujus quidem aequitas, et meae similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione praesefert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis; neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatus; etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestrem ne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur; an gratiosum? illi libenter audirent, nos non timide confiteremur: noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur: semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent; neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit; neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab his munus in sua Petitione respectent; haec enim plena sunt officii, plena observantiae, plena etiam antiquitatis; isto in genere, et fuimus ipsi, quum ambitionis nostrae tempora postula-

bant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt: haec doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronunciasse, divisisse; tum mirabor te illis armis uti, quae tibi lex dabat, noluisse; tribulibus enim judicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possumus. Hanc tu rationem quum fugeris; quumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, judicare? Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos, quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso; sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te, id, quod tua dignitatis postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Jam ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit; pro multis spoponderit, in operas plurimos patris authoritate, et gratia miserit, quod denique omnibus officiis per se, per patres, per majores suos totam Atinatem praefectu-

ram comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse; quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena: itaque haesitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti; in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari, et pervagata declamatione contendere; sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non poteris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem: per quem tulerit, docebo. Est ne haec vera contentio? placet ne sic agi? non possum magis pedem conferre, ut ajunt, aut propius accedere; quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen, quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius; tu ostendito, si poteris, vitium; ego, qua ratione tulerit, docebo; nec erit haec alia ratio Plancio, ac Laterensis; nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus [illegible]it Plancius designatus aedilis, quae comitia primum habere coepit consul, tum omnibus in rebus summa authoritate, tum

larum ipsarum legum ambitus author; deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium; ut, ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi: vocatae tribus, latum suffragium, descriptae, renunciatae; longe plurimum valuit Plancius, nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio; an tandem una centuria praerogativa tantum habet authoritatis, ut nemo umquam prior tulerit, quin renunciatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum aedilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit, cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint praerogata? quo quidem tempore si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuae, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, quum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se se, et populo R. fracto animo, atque humili supplicarent: non dubito: quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo; numquam enim nobilitas, integra praesertim, atque innocens, a populo R. supplex repudiata fuit; sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quam aedilitas: noli, quum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris; equidem primum, ut honore dignus essem, maxime semper laborovi: secundo, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque

plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Rom. testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quaeris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atque optimo viro, patri tuo respondeas mortuo? noli ista meditari, atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur; vidit enim pater tuus, Ap. Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo, et clarissimo cive, C. Claudio, aedilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit M. Pisonem in ista aedilitate offensiuncula accepta, summos a populo Rom. esse honores adeptos: avus vero tuus et P. Nasicae tibi aedilitiam praedicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac rep. fortiorem; et C. Marii, qui, duabus aedilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus; et L. Caesaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus, aedilitate praeteritos, consules esse factos. Sed quid ego aedilitias repulsas colligo? quae saepe ejusmodi habitae sunt, ut iis, qui praeteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, summa nobilitate, et eloquentia, quaestor C. Coelius, clarissimus, ac fortissimus adolescens, tribuni pl. P. Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti

non sunt; quos tamen omnes consules factos scimus esse; quae tibi ultro pater, et majores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur; sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima aetate suscepisti, cohortentur; nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua; noli enim existimare, non magnum quemdam motum fuisse illius petitionis tuae, de qua ne aliquid jurares, destitisti; denunciasti homo adolescens, quid de summa reip. sentires, fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel aetatis suae ratio postulabat; quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet, qui te incautum fortasse nunc tuo loco dimovere potuerunt, providentem ante, et praecaventem numquam certe movebunt. An te illa argumenta duxerunt? dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, quum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? an una fieri potuerunt, una tribus non tulissent? At nonnullas punctis pene totidem: quippe quum jam facti prope superioribus comitiis, declaratique venissent; quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim umquam majores nostri sortitionem consti-

tuissent aedilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam; nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse, eosdem, quum jam essent experti quid valerent, restrictos, et tenaces fuisse? etenim verebantur, credo, angustias: quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire, sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam, quod questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te praeterierint; aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in causa refrixit; neque enim, qui illi nummi fuerint, nec quae tribus, nec qui divisor, ostenderis; atque is quidem, adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis jactatum, graviter querebatur; qui si erat divisor, praertim ejus quem tu habebas reum: cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium praeju-

dicii comparasti? sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit; magnae sunt in te opes: late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuae: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris, et libertatis videtur; multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos suis testimoniis, aut gratum populo R. sit, aut ab eo facilius ob eam causam dignitatem, quam volunt, consequantur; quibuscum me, judices, pugnantem meo more pristino non videbitis; non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancii postulet, sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis, et quod ita de me meriti sint illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis; illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, judices, quum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis; multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt; nihil est autem tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, ni-

hil latius dissipatur: neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet author, qui audierit, aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit, aut ita levem habebit authorem, ut memoria dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris, audivi, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum: cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi, quem ille, omni et virtute, et humanitate ornatus adolescens, primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit; in quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum R. neque fuisse, qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino, non, ut, opinor, admirere: quum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear; et, quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis R. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio, et humanitati tuae tribueretur; respondebo ad ea, quae dixisti: quae pleraque de ipso fine fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quaesisti utrum mihi putarem, equitis Rom. filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam

mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt; quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, haec illi soleo praecipere, quamquam ad praecepta aetas non est gnati, quae ille a Jove ortus suis praecepit filiis. Vigilandum est semper: multae insidiae sunt bonis; nostis cetera; * quae nonne id, quod multi invideant? quae scripsit gravis ille, et ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, et nostros liberos ad laborem, et laudem excitaret. Quaeris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis aedilis fieri non potuisset; sed hoc praestare, quod ei minus invideretur; etenim honorum gradus summis hominibus, et infimis sunt pares, gloriae dispares; quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duillio parem? quis Attilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem summus honorum gradus, quos illi, assecuti; est enim in virtute multis adscensus, uti is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praestet; honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt; horum si diligenter quaeras, vix decimam partem reperias gloria dignam; sed nemo unquam sic egit, ut tu: cur iste fit consul; quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio libe-

ravit? honore nihil amplius, laude multum; sic igitur Plancius nihilominus quaestor est factus, et tribunus pl. et aedilis, quam si esset summo loco natus; sed haec pari loco orti sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos Ti. Gracchi, et Cn. Marii: et quaeris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quae castra viderit: qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quaeris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num Jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat; omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, quum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui abfuisse se ab istis studiis confitentur; virtus, probitas, integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars, non scientia requiri solet; ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit; sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam

esse curamus: sic populus Rom. deligit magistratus, quasi reip. villicos: in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur; sin minus, virtute eorum, et innocentia contentus est; quotus enim quisque disertus, quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quod si praeterea honore dignus nemo: quidnam tot optimis, et ornatissimis civibus est futurum? Jubes, Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest: nisi cum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem affers Laterensem laudibus. Facile patior id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat: et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri; atqui non modo confiteor summa in Laterense ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quaedam inania, et levia conquiras. Praeneste fecisse ludos; quid alii quaestores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse, quis negat? sed ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogasse, si de quaestura mea dixero; quamvis enim illa floruerit: tamen eum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quaesturae laude repetendum; sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quaesturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse; vere mehercules hoc dicam; sic tum existimabam, ni-

hil homines unquam aliud Romae, nisi de quaestura mea, loqui: frumenti in summa caritate maximum numerum miseram; negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus; excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi; itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Rom. ultro omnia delaturum putarem; at ego, quum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, quum plurimi, et lalutissimi soleut esse in iis locis, concidi pene, judices, quum ex me quidam quaesisset, quo die Roma exissem, et numquid in ea esset novi; cui quum respondissem, me e provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa; huic ego jam stomachans fastidiose: immo ex Sicilia, inquam; tum quidam quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent, sed ea res, judices, haud scio, an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati; nam posteaquam sensi pop. Rom. aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me praesentem viderent: habitavi in oculis; pressi forum: neminem a congressu meo neque janitor meus, neque somnus absterruit, ecquid

ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, quum otiosus sis; has ego scripsi ludis, et feriis, ne omnino unquam essem otiosus; etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum, et praeclarum putavi, clarorum virorum, atque magnorum non minus otii, quam negotii rationem extare oportere; ita, si quam habeo laudem, quae, quanta sit, nescio; parta Romae est, quaesita in foro; meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam, hoc facilior fortasse, quod ego huc a me ortus, et per me nixus adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium; numquam ex urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate; non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis aeque mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor; sed etiam ii, quibus ego debeo, boni viri, et cives, aedilitiis comitiis, aliquid se meo nomine debere Plancio.

dicebant; verum fac me multis debere, et in his Plancio: utrum igitur me conturbare oportet, an ceteris, quum cujusque dies venerit, hoc nomen, quod urget nunc, quum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniae debitio, et gratiae; nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alienum: gratiam autem et qui refert, habet; et qui habet in eo ipso, quod habet, refert; neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. Quaeris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis libertis, quibus nihil potest mihi esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim; nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari; nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; et ego ipse nunquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim; hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reip. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus; reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium consulem praetoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo R. supplicasse, quum

quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, patronum illum esse suum, et familiae suae nobilissimae, dicere; quo loco quaero ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romae esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum? nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli; vulnus illud reipub. dedecus hujus imperii, turpitudo populi R. non judicium putandum est; quam enim illi judices, si judices, et non parricidae patriae nominandi sunt, graviorem potuerunt reip. infligere securim, quam quum illum e civitate ejecerunt, qui praetor finitimo, consul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, et ut ais, id verbis exaggero. Quasi vero me tuo arbitratu, et non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? Immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meaeque vitae nullas ab illis insidias fuisse dixisti; posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto populo post plura dicam; de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse; quod fuit ullorum tantum? requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem, aut famae metum, aut poenae, quorum vidisti tot illo anno ferrum in foro, flammam in delu-

bris, vim in tota urbe versari? nisi existimas, eos iccirco vitae meae pepercisse, quod de reditu meo non timerent; et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe, et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? quamobrem non debes, is homo, et is civis, praedicare, vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum molestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus, sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causa fingere; scilicet homo sapiens excogitavi quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, quum liber essem, et solutus; quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum justae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiae? quae si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, et hac dignitate hominem defenderem; fingenda fuit mihi, judices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem; at id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, profectum in acie, hostium manibus eripi; nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus, non potest: sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti: ego,

quum ceteri vera beneficia etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse ementier, cui ne referri quidem gratia posse videatur? an hoc tu, Laterensis, ignoras? qui quum mihi esses amicissimus; vel periculum vitae tuae mecum sociare voluisses: quum me in illo tristi, et acerbo luctu, atque discessu non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; quum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses; sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere; ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem; quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas; nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quae est a me prima habita in senatu? in qua, quum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam praeteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causae nostrae duces, et quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi; recitetur oratio, quae propter ejus magnitudinem, dicta de scripto est, in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, et hujus tanti officii servitutem adstringam testimonio sempiterno; nolo cetera; quae a me mandata sunt litteris recitare: praetermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini ju-

diciorum esse videatur: Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: obsoletae jam sunt preces tuae. De Cispio mihi ne tu objicies, quem ego de me bene meritum; quia te teste cognoveram; te eodem authore defendi; et ei dices: Quousque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? nam istius verbi, Quousque, haec poterat esse invidia, datus est tibi ille, condonatus ille, non facis finem: ferre non possumus; ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id non obtinuerit, dici. Quousque, irridentis magis est, quam reprehendentis: nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis; ita et cum his, et inter hos vixi; is in causis patronus, is in repub. civis et sum, et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a judicibus debeam umquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas; sic enim dixisti: Vidi ego tuam lacrymulam. Vide, quam me verbi tui poeniteat: non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu videre potuisti; an ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat deposuisset, meaeque salutis non modo non oppugnator, ut inimici mei putabant, sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meae,

atque hoc loco, quod verissime facere potes, L. Racilii, fortissimi, et constantissimi viri; divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque prae me feram; nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitae dimicationes, nec pro rep. nec pro me defugiendas putavit; atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, et injuriam populi R. ei gratiam referre; sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, quum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas, judices iccirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? An, quum populus R. illo S. C. quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meae, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? atqui, eum quum vides, quo me tandem animo in te putas, esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem: quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) sed certe excitus; non quia multis debeo: (leve enim onus, beneficii gratia) sed quia saepe concurrit, pro-

pter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones ut, eodem tempore in omnes verear, ne vix possim gratus videri; sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, et quid a me cujusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, aedilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunae, salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem; distineor tamen, et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me doleo: sed medius fidius multo citius meam salutem pro te objecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae; etenim, judices, quum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri; haec est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum; quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, religionum colentes? nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, et memori mente persolvunt? quae potest esse jucunditas vitae, sublatis amicitiis? quae porro amicitia potest esse inter ingratos? quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cujus

opes tantae esse possunt, aut unquam fuerunt, quae sine multorum amicorum officiis stare possint? quae certe; sublata memoria, et gratia, nulla extare possunt; equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari; nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio, non dicam indignus, sed victus esse videare. Quae quum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuae orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse animum, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam, petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quominus me apud vos valere oporteret: quasi vero in amicitia mea non haec praesidia, si qua forte sunt in me, parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria; etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehementer vitae meae poeniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti; sed hoc nescio quo modo frequenter in me congessisti; saneque in eo creber fuisti, te iccirco in locos causam conjicere voluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de tensis misericordiae causa dicerem

quod in aliis aedilibus ante fecissem; non nihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meae; deridebor, si mentionem tensarum fecero, quum tu id praedixeris: sine tensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me iccirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem elicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non causa laboris, et fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fui; me vult fuisse; sed fui, inquit (putabam in Nicaeis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam; nescio, cur severiorem Nicaeam putes, quam Rhodum; si spectanda causa est; et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: utinam et tu, qui potes, et ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare; sed sit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleraeque confluant, qui miseris, et laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse, me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti, egone, qui, quod dici potuit, non dixerim, an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te ajebas, de tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quod mihi meae, quas ad aliquem misissem, obfuissent; quas ego mihi obfuisse non intelligo, reip. video prodesse potuisse. Sed sunt haec leviora, illa vero gra-

viora, atque magna, quod meum discessum, quem saepe defleras, nunc quasi reprehendere, et subaccusare voluisti; dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, iccirco me illi auxilio pepercisse; quis enim status, quod discrimen, quae fuerit in rep. tempestas illa, quis nescit? tribunitius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declarant, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a senatu, a repub., a bonis omnibus defecerant; qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, quum, quid sentirent, nesciretur; furialis illa vox, nefariis stupris, religiosis altaribus effoeminata, secum et illos, et consules facere, acerbissime personabat; egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur; aderat mecum senatus, et quidem veste mutata; quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est; sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatui patere non siverint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint; aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinae consul proscriptionis denuncia-

tione terrebat; tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini, et vastitatis metus inferebatur; hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto, praesertim tam bona in causa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis, atque a servorum ducibus caedem fieri senatus, et bonorum, reip. exitiosum fuisset: vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse praeclarum, si finem eum vincendi viderem, quem profecto non videbam; ubi enim praesto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius, quam C. Marius, quam L. Flaccus, quibus ducibus improbos cives resp. vicit armatis; aut si minus fortes, attamen tam justi, quam P. Mutius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Ti. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? esset igitur pugnandum cum consulibus; nil amplius dico. nisi illud, victoriae nostrae graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ego auxiliis salutis meae si iccirco defui, quia nolui dimicare, fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, et parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, et semper erit maximae gloriae? quem, ut potes ex multis

audire, qui tum assuerunt, invictissimis viris, constat bonis cessisse; nec fuisse dubium, quin contentione, et armis superior posset esse; ergo ille quum suum, non quum senatus factum defenderet; quum perseverantiam sententiae suae, non salutem reip. retinuisset; tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum, et clarissimos triumphos gloriae laude superavit; quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit; et ne quis bonus interiret in eadem caede, providit: ego, tantis periculis propositis; quum, si victus essem, interitus reip., si vicissem; infinita dimicatio pararetur; committerem, ut idem perditor reip. nominarer, qui servator fuissem! Mortem me timuisse dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem contra remp. accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reip. vellem; nam qui pro rep. vitam reddiderunt (licet me desipere dicas) numquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi; ego vero si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum resp. civile praesidium salutis suae perdidisset; quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque R. An, si unquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum

tela commossem? quae si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitae cupiditas contra remp. est turpis: certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nam quod te in rep. liberum esse gloriatus es; id ego et fateor, et laetor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare; nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea diminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si bene de me meritis gratum me praebeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem sine ullo reip. detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum, certe non modo non sum reprehendendus; sed etiam, si ruere vellem, boni, viri me, ut id ne facerem, rogarent; res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi fructus autem ex sese non, ut oportuisset, laetos, et uberes, sed magna acerbitate permistos tulissem; ut jam mihi servirem, consulerem meis; se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito, et idem sum in rep. qui fui semper: tamen ne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus; quod

est longe secus; stare enim omnes debemus tamquam in orbe aliquo reip., qui quoniam versatur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius utilitas, salusque converterit. Ego autem Cn. Pompejum; non dico authorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam, et gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reip. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in rep. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum popul. R. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? tum hercule me confiteatur non judicium aliquod habuisse de reip. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse; an, quum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petet portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum, atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute præsertim proposita, obtemperem, et paream? neque enim inconstantis puto, sententiam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari; ego vero hæc didici, hæc vidi, quæ scripta legi; hæc de sapientissimis, et clarissimis viris et in hac republ. et in aliis civitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt; non semper easdem sententias ab iisdem, sed quascumque reip. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet,

esse defendendas; quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam, libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus: nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatus, bonorum omnium cedens, quum mea domus ardore suo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem; Siciliam petivi animo: quæ et ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta, et obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno, vel maxime cum vetusta amicitia tum mei fratris collegia, tum resp. sociarat; vide nunc caliginem temporum illorum, cum ipsa pene insula mihi sese obviam ferre vellet; prætor ille, *ejus*dem tribuni pleb. concionibus propter eandem reip. causam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit; quid dicam? C. Virgilio, tali civi, et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil videlicet est

u-

eorum, sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse non posset opibus suis sustinere; tum, consilio repente mutato, iter a Vibone Brundusium terra petere contendi; nam maritimos cursus praecludebat hyemis magnitudo; quum omnia illa municipia, quae sunt a Vibone Brundusium, in aede mea, judices, essent, iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu praestiterunt. Brundusium veni, vel potius ad moenia accessi: urbem unam mihi amicissimam declinavi, quae se vel potius exscindi, quam e suo complexu ut eriperer, facile pateretur; in hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui quum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere; hujus ego, et parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, et utriusque filiorum manibus in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi; quo quum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Graeciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat, qui antequam de meo adventu audire potuissent, quum tum abessent, aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexi; hic vero simul atque me mare transisse cognovit: audi, atque attende, Laterensis, ut scias,

quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando, quod faciam, me, et grate, et pie facere, huic; quae pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere; nam simul ac me Dyrrhachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est. O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius, et loci! quum hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui prae moerore potuit; o rem quum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste a me non recedens Thessalonicam me, in quaestoriumque perduxit! hic ego nunc de praetore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse; sed eadem timuisse, quae ceteros; Cn. Plancium fuisse unum, non qui minus timeret, sed, si acciderent, ea, quae timerentur, mecum ea subire, et perpeti vellet; qui, quum ad me L. Tubero, meus neceessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire, propter ejus provinciae metum, et cum meo fratre necis insidias comparatas, non est passus; vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit; multosque menses a capite meo non discessit, abjecta quaestoria persona, comitisque sumpta. O excubias

tuas, Cn. Planci, miseras, o flebiles vigilias; o noctes acerbas, o custodiam etiam mei capitis infelicem! siquidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem; memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, quum tibi vigilanti, assidenti, moerenti vana quaedam miser, atque inania falsa spe inductus pollicebar; me, si essem in patriam restitutus, praesentem tibi gratiam relaturum; sin autem vitam mihi sors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum praemia pro me persoluturos; quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? (nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar) sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitae periculo velle videbam: de horum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi praeter lacrymas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti; quid enim possum aliud, nisi moerere? nisi flere, nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt; huc exsurge tamen, quaeso; retinebo, et complectar, nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque, ut spero, nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam

in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo, non authoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia; mecumque vos simul miserrimus, et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur; nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, iis praesertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare laetitiam gloriantibus, vos jam oblitos mei, salutisque ejus, a quo mea salus conservata est, hostes extitisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic saepe promisi, id a vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro, et obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti; ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi, et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuae me etiam lacrymae impediunt, vestraeque, judices, non solum meae: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me saepe, et multum profudistis.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

IN L. CALPURNIUM

PISONEM,

ARGUMENTUM.

I. Calpurnius Piso e Macedonia revocatus Ciceronis sententia, de insectatione ejus in senatu conquestus est, atque invectus in eum. Pisoni respondet Cicero hac Oratione, quae continet Pisonis vituperationem; cujus duae sunt partes; altera de flagitiis publicis in consulatu, abitu, et reditu Pisonis; altera de flagitiis privatis, ubi simul comparat Pisonis consulatum, abitum, et reditum cum suo; connumeratis sceleribus etiam Gabinii collegae ejus, quo scelestiorem Pisonem demonstrat. Habita est in Senatu, anno U. C. 698.

Jam ne vides bellua, jam ne sentis, quae sit hominum quaerela frontis tuae? nemo queritur, Syrum nescio quem de grege novitiorum factum esse consulem; non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in

fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit; pauci ista tua lutulenta vitia noramus, pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguae; numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modo illustre, sed ne totum quidem factum aut militiae, aut domi; obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil, praeter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me vera cum gloria praedicare: omnes enim honores populus R. mihi ipsi, homini novo detulit; nam tu quum quaestor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo; aedilis es factus; Piso est a pop. R. factus, non iste Piso; praetura item majoribus delata est tuis; noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam; me quum quaestorem in primis, aedilem priorem, praetorem primum cunctis suffragiis populus R. faciebat, homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectae, non auditae nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, an ne gesto? miserum me! cum hac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar; ac tamen ea, quae sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renunciatus, (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur)

impeditis reipubl. temporibus, dissidentibus consulibus, Caesare, et Bibulo, quum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, extitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum: sit sane fors domina campi: magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kal. Jan. senatum, et bonos omnes legis agrariae: maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo, xl. annis ante me consulem interpositam senatus authoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos, et fortes, sed usos ea conditione fortunae, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur; meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in rep. molientem patientia, atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatus authoritate, exercitu, et pecunia instructam et ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reipub. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom. Ego L. Catilinam, caedem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi

ex urbe jussi, ut a quo legibus non poteramus, moenibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei, intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces, jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, extinxi. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, et author publici consilii, frequentissimo senatu parentem patriae nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus civicam coronam deberi a rep. dixit. Mihi togato senatus non, ut multis bene gestis; sed ut nemini, conservatae reip. singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit. Ego quum in concione abiens magistratu, dicere tribuno pl. prohiberer ea, quae constitueram, quumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret, sine ulla dubitatione juravi, remp. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam; mihi populus R. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed aeternitatem, immortalitatemque donavit, quum meum jusjurandum, tale, atque tantum, juratus ipse una voce, et consensu approbavit; quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo R. egerim, ut semper in rostris curiam, in senatu populum defenderim, ut multitudinem cum principibus, equestrem

ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum; aude nunc, o furia, de tuo dicere, cujus fuit initium ludi compitalitii, tum primum facti post L. Metellum, et Q. Marcium coss. contra authoritatem hujus ordinis; quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares haec civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, quum quidam tribunus pl. suo auxilio magnos ludos contra S. C. facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit authoritate; tu, quum in Kal. Januar. compitalitiorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui numquam antea praetextatus fuisset, ludos facere, et praetextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, inspectante, et tacente te, a P. Clodio, fatali portento, prodigioque reip. lex Ælia, et Fusia eversa est, propugnacula, murique tranquillitatis, atque otii; collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis, ac servitio constituta; ab eodem homine, in stupris inauditis, nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris, et modestiae, severitas censoria sublata est; cum tu interim, bustum reip., qui te consulem tum Romae dicis fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis: nondum,

quae feceris, sed quae fieri passus sis, dico: neque vero multum interest, praesertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus remp. vexet, an alios vexare patiatur; an potest ulla esse excusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipubl. motu consuli? centum prope annos legem Æliam, et Fusiam tenueramus, quadringentos judicium, notionemque censoriam; quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo umquam convellere; quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Haec sunt, o carnifex, in gremio sepulta consulatus tui; prosequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati turpe duxit: arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium, vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit te consule arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum; erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Rom., civitate omni, Italia cuncta refertum, quum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quae negari possunt; haec commemoro, quae sunt

palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam praerogativae, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquam adspirasti, sed omnibus consiliis, quae ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime praefuisti; mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quae dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno pl., si tua consilia cum illo conjunxisses, a senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod praesidium consulum implorarem, sibi quemque consulere oportere. Atque haec dicere vix audeo; vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen: ipse certe agnoscet, et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministi ne, coenum, quum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et cum isto ore foetido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod dicere, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam quum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando, ejecisti. Idem, illo fere biduo productus in con-

cionem ab eo, cui sic aequatum praebebas consulatum tuum, quum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo, gravis author, Calatinus, credo, aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Caesoninus, semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui; nam relatio illa salutaris, et diligens fuerat consulis, animadversio quidem, et judicium senatus; quae quum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus; stipendio mehercule, et frumento Catilinam esse putasses juvandum; quid enim interfuit inter Catilinam, et eum cui tu senatus authoritatem, salutem civitatis, totam rempubl. provinciae praemio vendidisti? Quae enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt; voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis; quid est vobis consulibus gestum sine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem, vos ejus domum, propter quem urbs incensa non est; ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent; non enim se tectis privare voluerunt, sed, his stantibus, nullum domicilium sceleri suo fore putave-

runt; caedem illi civium, vos servitutem expetistis; hic vos etiam crudeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita ut emori potius, quam servire praestaret. Illud vero geminum consiliis Catilinae, et Lentuli, quod me domo mea expulistis; Cn. Pompejum domum suam compulistis; neque enim, me stante, et manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquam se illi rempubl. delere posse duxerunt; a me quidem etiam poenas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis; quorum ego furori nisi cessissem; in Catilinae busto vobis ducibus mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos, et Catilinam interfuisse, quam, quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis; quod omnes undique perditos collegistis; quod in me carcerem effudistis; quod conjuratos armastis; quod eorum ferro meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? sed jam redeo ad praeclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, quum senatus luctum, ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, quum videres moerere rempubl. amplissimi ordinis luctu, o noster misericors, quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus; omitto enim illud; consulem edicere, ut senatus S. C. ne obtemperet: quo

foedius nec fieri, nec cogitari quidquam potest; ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus contra quam ipse censuisset, ad vestitum rediret; quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctus afficeret, lugere non sineret; moerorem relinquis; moeroris aufer insignia: eripis lacrymas non consolando, sed minando; quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent: tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuae, potestatis erat non ferendae; quum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, quum illa saltatrice tonsa, senatum reipubl. occasum, atque interitum lugere vetuisti. At quaerebat etiam paulo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis meis copiis restitissem? quasi vero non modo ego, qui multis saepe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit umquam, qui isto non modo propugnatore tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore paratiorem fore putaret; ego istius pecudis, ac putidae canis consilio scilicet, aut praesidio niti volebam: ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expectabam: consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem;

qui tantam reipubl. causam gravitate, et consilio suo tueretur, sed qui tanquam truncus, atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus; quum enim esset omnis causa illa mea consularis, et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis, et senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum, alterum reipubl. penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum, neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, et tecum, et cum collega tuo decertandum fuisset; alia enim causa praestantissimi vri, Q. Metelli fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, et consuli, et sextum consuli, et ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinae laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegae tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus reip. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam, tum collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem; alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium

salute obtuli; itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: quum quidem tu, o vecors, et amens, quum omnes boni abditi, inclusique moererent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal, ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnim scelerum importunitate, et flagitiorum impunitate concretum; atque eodem in templo, eodem et loci vestigio, et temporis, arbitria non mei solum, sed patriae funeris abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid laetitiam, et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes praedicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? quum collegae tui domus cantu, et cymbalis personaret, quumque ipse nudus in convivio saltaret; in quo ne tum quidem dum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunae rotam pertimescebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat in suo Graecorum foetore, atque vino; quod quidem istius in illis reip. luctibus quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo, nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui, aut te fuisse Romae consulem dicerae audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, et praetexta esse consulatum putas? quae ornamenta etiam in

Sex. Clodio, te consule, esse voluisti; hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere consulatus; ego consulem esse putem, qui senatum esse in rep. non putavit? et sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romae ne reges quidem esse potuerunt? etenim illa jam omitto: quum servorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce, et palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque a Catilinae praevaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; quum equites R. relegarentur; viri boni lapidibus e foro pellerentur; senatui non solum juvare remp. sed ne lugere quidem liceret; quum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriae judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio: tum Romae fuisse consules, quisquam existimabit? qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui praedones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis, non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Septa-

sia mehercle, ut dici audiebam, te ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit; audierat Decios, Magios, et de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quae in nostris solet consulibus, non fuit incessus saltem Seplasia dignus, et Capua. Gabinium denique si vidissent dumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent; erant illi compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriae, et fluentes, cerussataeque buccae, dignae Capua, sed illa vetere; nam haec quidem, quae nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuae te praetextatum nemo adspexit: qui non gemeret desiderio mei, cujus consilio cum universam remp. tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam; me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me et praesentem contra latrocinium tuum suis decretis, legatisque defenderunt, et absentem, principe Cn. Pompejo referente, et de corpore reip. tuorum scelerum tela revellente. At tu eras consul, quum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? ecquod in hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? at tu illo ipso tempore, apud socrum tuam, prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas non extinctor, sed author incendii, et ar-

dentes faces furiis Clodianis pene ipse consul ministrabas. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republ. quum obmutuisset senatus; judicia conticuissent; moererent boni; vis latrocinii vestri tota urbe volitaret; neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, et Gabinii sceleri, furorique cessisset? Ac ne tum quidem emersisti, lutulente Caesonine, ex miserrimis naturae tuae sordibus, quum experrecta tandem virtus clarisssmi viri celeriter et verum amicum, et optime meritum civem, et suum pristinum morem requisivit; neque est ille vir passus, in ea rep. quam ipse decorarat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: quum tamen ille, qualiscumque est, qui ab uno te improbitate victus, Gabinius collegit ipse se vix, sed collegit tamen, et contra suum Clodium, primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit; quo quidem in spectaculo mira pop. R. aequitas erat: uter eorum perisset, tanquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat; immortalem vero quaestum, si uterque cecidisset; sed ille tamen agebat aliquid, tuebatur authoritatem summi viri: erat ipse sceleratus, erat gladiator, cum scelerato tamen, et cum pari gladiatore pugnabat; tu, scilicet homo religiosus, et sanctus, foedus, quod meo san-

guine in pactione provinciarum iceras, frangere voluisti; caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam, ereptam ex reip. visceribus, dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque praeberes; itaque in illo tumultu fracti fasces, ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugae: deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Ecquis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? consulem tu te fuisse putas, cujus in imperio, qui remp. senatus authoritate servarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, quum, quacumque de re verbum facere coeperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? quum vos, quamquam foedere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quae lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, capta rep. contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? nam si illam legem non putabatis, quae erat contra omnes leges, indemnati civis, atque in-

aegri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio, hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua adstricta mercede? sin illam vos soli legem putabatis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura noritis? An, quum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando, at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores, prosequebantur. Tu ne etiam, immanissimum, ac foedissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris, et crudelitatis tuae, maledicti, et contumeliae loco ponere? quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me et amoris, et judicii, qui non admurmuratione, sed voce, et clamore abjecti hominis, et semivivi furorem, petulantiamque fregistis; tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum, ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reip. vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior,

quam contumelia, et cum gloria potius esse conjunctus, quam cum probro, putaretur, atque ille dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur: quum vero (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur: sed certe id dicam, quod sentio) quum tantis a vobis P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco, sed si quid mihi potest a repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque ut tuum laetissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro, et sapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, et perpetuam esse vellent? mihi medius fidius in tanto omnium mortalium odio, justo praesertim, et debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, esset optatior. Sed perge porro: nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo præstat: quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kal. Jan. qui dies post obitum, occasumque nostrum reip. primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo, atque fortissimo viro, P. Lentulo,

tulo, consentiente populo Rom. atque una voce revocavit; me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris authoritate sua, consularibus litteris; non, ut tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem, servatoremque reipub. commendavit; ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui remp. salvam esse vellent consulis voce, et litteris implorandum putavit; mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit; de mea salute, P. Lentuli, praestantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeji, clarissimi, atque invictissimi civis, ceterorumque principum civitatis celeberrimæ, et gravissimæ conciones fuerunt; de me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo authore, et ejus sententiæ principe, ut si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur; iisque verbis ea de me senatus authoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus, restitutioque perscripta; de me quum omnes magistratus promulgassent, praeter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos, de lapide emptos, tribunus pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia, quem mecum eadem respubl. quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi, ac

justissimi viri, sapientiaque conjunxit; quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quominus adesset, satis justam excusationem esse visam, nullis comitiis umquam neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse; hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos distributores, vos custodes fuisse tabularum, et quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, aetatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat; nam lege Cæsaris justissima, atque optima populi liberi plane, et vere erant liberi; lege autem ea, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta; habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus R. dederat, sed quantum tua libido conscripserat, ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim, nondum commemoro rapinas, non exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non sce-

lera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam vero provinciam, cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonibus Imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit; est hoc novum, multo illud magis. Appellatus est hic vulturius, illius provinciæ, si diis placet, imperator; ne tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? nisi, inquit; quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil umquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras; an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint; atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, an amicos tuos plus habuisse et pudoris, et consilii, quam aut te videri pudentiorem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum; quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contu-

meliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia? tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paulo tamen, quam ille, demissior; nam ille gurges, atque helluo, natus abdomini suo, non laudi, atque gloriæ, quum equites R. in provincia, quum publicanos nobiscum et voluntate, et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitaque privasset; quum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non audeat?) a senatu supplicationem per litteras postulare. O dii immortales! tu ne etiam, atque adeo vos, geminæ voragines, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis, vestram extollitis? quum de me ea S. C. absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare numquam auderem, sed cogitare non possem; vos autem sempiternas foedissimæ turpitu-

dinis notas subieritis. An ego, si te, et Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex infamia? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortesque possunt; atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Graeci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi; numquam te in tot flagitia ingurgitasses; verum audis in praesepibus, audis in stupris, audis in cibo, et vino; sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus, torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seseque ne tantulum quidem commoveri, tantam virtutis vim esse voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus; quæ est igitur poena? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, et oppressa mens, bonorum omnium odium, nota inusta a senatu, amissio dignitatis; nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec Cajus Marius, quem Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem expulsum, et naufragum vidit; fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ; supplicium autem est poena peccati; neque vero ego, si umquam vobis mala precarer,

quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer: Thyestea est ista exsecratio poetæ vulgi animos, non sapientum moventis: Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis, Evisceratus latere penderes (ut ait ille) saxa spargens tabo, sanie, et sanguine atro: non ferrem omnino moleste, si ita accidisset; sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate; gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria, et laude vivit; in fortuna quadam est illa mors, non in poena putanda: quæ est igitur poena? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Esse duos duces in provinciis populi R., habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum, et fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullam sit ad senatum litteram mittere ausus; ex qua provincia modo, vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator est appellatus; unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuncius ad senatum allatus est nullus. Ab altero allatæ litteræ, recitatæ; relatum ad senatum; dii immortales! id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur?

ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene remp. gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum, hujus unius litteris nunciantibus non crederet, postulantibus denegaret? his ego rebus pascor, his delector, his perfruor; quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus; quod vos equites R. quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat: haec ego semper de vobis expetivi, haec optavi, haec precatus sum; plura etiam acciderunt, quam vellem; nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi: illud etiam accidit, praeter optatum meum; sed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem, furorem, et insaniam optare vobis, in quam incidistis; atqui fuit optandum: me tamen fugerat deorum immortalium has esse in impios, et consceleratos poenas certissimas constitutas; nolite enim putare P. C. ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum taedis ardentibus: sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat: hae sunt impiorum furiae, hae flammae, hae faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante de-

mentiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput) deinde paulo ante Torquato, gravissimo, et sanctissimo viro, premente, confiteri te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? mitto de amissa maxima parte exercitus; sit hoc infelicitatis tuae: dimittendi vero exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod S. C.? quod jus? quod exemplum? quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem, cruentare corpus suum? major haec est vitae, famae, salutis suae vulneratio; si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: praesidium tu populi R., custodiam provinciae, injussu populi, senatusque dimisisses, si tuae mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima praeda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris, urbibusque sociorum exhauserat, quum partim ejus praedae profundae libidines devorassent, partim nova quaedam, et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem extruendum, quum illa ejus immensa, et intolerabilis aedificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi R., numen, interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, authoritatem senatus, jussa populi, nomen, ac di-

gnitatem imperii Regi Ægiptio vendidit, quum fines provinciae tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos pretio mei capitis emerat, his se tenere non potuit, exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? praebuit se mercenarium comitem Regi Alexandrino; quid hoc turpius? in Ægiptum venit, signa contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum aut hic ordo aut populus susceperat? cepit Alexandriam; quid aliud expectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? hic, si mentis esset suae, nisi poenas patriae, diisque immortalibus eas, quae gravissimae sunt, furore, atque insania penderet, ausus esset: mitto exire de provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi, ac senatus accedere? quae quum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis planissime vetant: sed haec omitto: ille, si non accerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, quum et authoritate senatus, et sorte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum adsciscere, quum etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et gravissimae legum poenae vetarent? Sed, quoniam fortunarum contentionem facere coepimus, de reditu Gabinii omittamus; quem etsi sibi ipse praecidit, ego tamen, os ut videam hominis, expecto; tuum, si placet, reditum cum meo

conferamus. At meus quidem is fuit, ut a Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiae viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque praefectura, aut colonia, ex qua non ad me publice venerint gratulatum; quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrùmfamilias cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi, atque solemnes, apud omnes sunt adventu meo, redituque celebrati? unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, quum senatum egressum vidi, populumque R. universum, quum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum progredi visa est; quae me ita accepit, ut non modo omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunae, ac loci, sed etiam moenia ipsa viderentur, et tecta urbis, ac templa laetari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, praetores collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica aedificandam domum censuerunt.

Habes reditum meum; confer nunc vicissim tuum; quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, praeter os illud tuum pristinum retulisti; qui primum qui veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tu maeandros, dum omnes solitudines per-

sequeris, quae diverticula, flexionesque quaesisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur; Romam vero ipsam foedavit adventus tuus; o familiae non dicam Calpurniae, sed Calventiae, neque hujus urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed braccatae cognationis dedecus, quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, tuorum legatorum obviam venit? mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit, ad conservandam remp. dignior, mecum fuit tum, quum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat; scio item, virum fortem in primis belli, ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum praelio imperator appellatus eras, quum longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum: sed quid ego numero, qui tibi obviam non venerint? cui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, quum vulgo essent, et illo ipso, et multis ante diebus admoniti, et rogati; togulae lictoribus ad portam praesto fuerunt, quibus illi acceptis sagula rejecerunt, catervam imperatori suo novam praebuerunt; sic iste a tanto exercitu, tanta provincia, triennio

post, Macedonicus imperator in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior; in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit: qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit, quum ego eum Coelimontana porta introisse dixissem, sponsione me, ni Esquilina introisset, homo promptus, lacessivit; quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrum quisquam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quae porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit: tu inventus es, qui consulari imperio praeditus ex Macedonia non triumphares. At audistis, P. C. philosophi vocem: negavit se triumphi cupidum unquam fuisse; o scelus, o pestis, o labes! quum extinguebas senatum, vendebas authoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pl. consulatum tuum, remp. evertebas, prodebas caput, et salutem meam mercede provinciae, si triumphum non cupiebas; cujus tandem te rei cupiditate arsisse defendes? Saepe enim vidi, qui et mihi, et ceteris cupidiores provinciae viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem suam; hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat; neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non praetexat cupiditatem triumphi; quod si te senatus populusque R., aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum duce-

re coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, justi triumphi honorem, dignitatemque contemnere; nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falsae gloriae consectari; sic levis est animi, lucem, splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare; quum vero non modo non postulante, atque cogente, sed invito, atque oppresso senatu, non modo nullo populi R. studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi manupretium fuerit eversae per te, et perditae civitatis: quumque omnium tuorum scelerum haec pactio extiterit, ut, si tum totam remp. nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, traderetur; quum exhauriebas aerarium; quum orbabas Italiam juventute; quum mare vastissimum hyeme transibas; si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae, ac rapinarum cupiditas tam coeca rapiebat? non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo: erravit enim: non gustarat istam tuam philosophiam; ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est, quod, confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio, necessario meo, jam non

est integrum: religionibus enim susceptis impeditur; o stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos: o amentem Paulum, rusticum Marium: nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumpharit. Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homulus, ex argilla, et luto fictus Epicureus, stare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo, et summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupitate justi, et magni triumphi: non didicit eadem ista, quae tu; mitte ad eum libellum: et si jam ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas; valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate vir moderatus, et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer; dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decretae, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui, ut noster divinus ille dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati; non facies fidem, scilicet, quum haecdisputabis; tibi enim et esse, et fuisse Deos videbis iratos. Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid clamor militum? quid tota illa pompa? ina-

nia sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle; quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis; quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flaminius, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Coelimontanam sitiens pervenerim; quo in loco mihi libertus, praeclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quae vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem; nummus interea mihi, Caesar, neglectis ferculis triumphalibus, domi manet, et manebit: rationes ad aerarium continuo, sicut tua lex jubebat, detulit: neque alia ulla in re legi tuae parui; quas ratione si cognoris, intelliges nemini plus, quam mihi, litteras profuisse; ita enim sunt perscriptae scite, et litterate, ut scriba, ad aerarium, qui eas retulit, perscriptis rationibus secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit. Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται: hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adscendentem in currum revocare possis; o tenebrae, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid illud fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi praecone,

avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostrae civitatis spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quaereret; eadem cupiditate, vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit; eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere; qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est: tamen istum honorem contemnendum non putavit; tu eruditior, quam Piso; prudentior, quam Cotta; abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quae illi idiotae, ut tu appellas, praeclara duxerunt; quod si reprehendis, quod cupidi laureae fuerint, quum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, praemia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti; neque vero contempsisti; sis licet Themista sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti. Jam vides, quoniam quidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, et digressum meum, et absentiam, et reditum ita longe tuo praestitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint; nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem

domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, authoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo, ac desperatissimo antelaturus? Age, senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem, et proditorem non modo dignitatis, et authoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui; videre equites Rom. non possunt, quo ex ordine vir praestantissimus L. Ælius est, te consule, relegatus: pleb. Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quae per latrones, et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissime decreta, et preces repudiasti; fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audes; instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimi ludi, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari; da te populo, commite ludis; sibilum metuis? ubi sunt vestrae scholae? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi; manus tibi ne afferantur, times; dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba sunt, atque ineptiae; sed de hoc non dubito; non audebit accedere ad ludos; convivium publicum non dignitatis causa inibit: nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est cum amatoribus suis caenet; sed plane animi sui causa ludos nobis idiotis relinquet; solet enim in disputationibus suis

oculorum, et aurium delectatione abdominis voluptates anteferre; nam quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis, olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius; luxuriam autem nolite in isto hanc cogitare; est enim quaedam, quamquam omnis est vitiosa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior; nihil lautum, nihil elegans, nihil apud hunc exquisitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidpiam, praeter libidines, sumptuosum: toreuma nullum, maximi calices, et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini, exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida: servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella, panis, et vinum a propola, atque de cupa: Graeci stipati, quini in lectulis, saepe plures, ipse solus, bibitur usque eo dum de solio ministretur: ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat, mensam tolli jubet. Dicet aliquis: unde tibi haec nota sunt? non mehercules contumeliae causa describam quemquam, praesertim ingeniosum hominem, atque eruditum: cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Graecus, qui cum isto vivit, homo, ut vere

dicam, sic enim cognovi, humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum; is quum istum adolescentem jam tum quum hac diis irata fronte vidisset, non fastidivit ejus amicitiam, quum esset praesertim appetitus, dedit se in consuetudinem, sic, ut prorsus una viveret, nec fere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum, et humanissimorum coetu loquor; audistis profecto dici philosophos Epicureos omnes res, quae sunt homini expetendae, voluptate metiri; recte an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus; sed tamen lubricum genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti saepe praeceps; itaque admissarius iste, simul atque audivit a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed authorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Graecus primo distiuguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo ajunt, pilam retinere: quod acceperat, testificati, tabulas obsignare velle, Epicurum disertum dicere: et tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. quid multa? Graecus facilis, et valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi R. esse noluit; est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam ceteris studiis, quae fere ceteros Epicureos negligere dicunt,

perpolitus; poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius; in quo reprehendat eum licet, si qui vult, modo leviter, non ut improbum, non ut audacem, non ut impurum, sed ut Graeculum, ut assentatorem, ut poetam; devenit, aut potius incidit in istum eodem deceptus supercilio Graecus, atque advena, quo tam sapiens, et tanta civitas; revocare se non poterat familiaritate implicatus: et simul inconstantiae famam verebatur; rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes libidines, omnia stupra, omnia caenarum, conviorumque genera, adulteria denique ejus delicatissimis versibus expresserit; in quibus, si quis velit, possit istius, tanquam in speculo, vitam intueri; ex quibus multa a multis lecta, et audita recitarem, nisi vererer ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret, et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nihil volo; qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior, et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit philosopho valde indignam, siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam sustinere mihi personam videtur; sed idem casus illum ignarum quis profiteretur, quum se philosophum esse diceret, istius impurissimae, ac intemperantissimae pecudis coeno, et sordibus inquinavit? qui modo

res gestas consulatus mei quum laudasset, quae quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis; non ulla tibi inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna poena te consule constituta est sive malo poetae, sive libero. Scripsisti enim: Cedant arma togae . . . . Quid tum? Haec res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod te consule in sepulcro reipub. incisum est, Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit, sed quod vindicarit, veruntamen quoniam te non Aristarchum, sed Phalarum grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, Cedant arma togae? Tuae dicis, inquit, togae summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed fustibus; non dixi hanc togam, qua sum amictus, nec arma, scutum, et gladium unius imperatoris: sed quod pacis est insigne, et otii toga, contra autem arma tumultus, atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum, ac tumultum paci, atque otio concessurum; quaere ex familiari tuo, Graeco illo poeta: probabit genus ipsum, et agnoscet; neque te nihil sapere mirabitur. At in altero illo inquit, haeres: Concedat laurea laudi. Immo mehercule habeo tibi gratiam; haererem enim, nisi tu me exaedisses; nam quum tu timidus, ac tremens tuis ipse fu-

racissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti, indicasti non modo amplissimae, sed etiam minimae laudi lauream concessisse; atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate vir, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quaesita; omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum; non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis saepe orationibus, scriptisque decorassem, hunc uno violare versu; sed sit offensus: primo nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? quod si est commotus ad perniciemne non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republ. non consularis, non senatoris, non civis, non liberi, in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? tu quidem, tu, apud quos, de quo dicas, intelligis? complectaris amplissimos viros ad tuum, et Gabinii scelus; neque id occulte: nam paulo ante dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem; non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem; quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata; me Cn. Pompejus, multis obsistentibus ejus erga me studio, atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumen,

sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse; vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictae, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus impulsu vestro collocaverunt; vestrae cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui remp. salvam esse cupiebant, sermone, atque aditu prohiberentur; quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret; quum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit; qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret cum reipubl. salute conjunctas; quos ille ad te, et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum pl. sine consilio publico decertare nolle; consulibus ex S. C. rempubl. defendentibus, se arma suscepturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus praeter cæteros furebat contumacia responsi tui: te non esse tam fortem, quam ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempub. servare, si cessissem: infinitam

caedem fore, si restitissem; deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum tribuno pl. defuturum. Hic tu, hostis, ac proditor aliis me inimiciorem, quam tibi, debere esse dicis? ego C. Caesarem non eadem de rep. sensisse, quae me, scio; sed tamen, quod jam de eo, his audientibus saepe dixi, me ille sui totius consilatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit; non sum ego propter nimiam fortasse constantiae cupiditatem adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem; adducta res in certamen te consule putabatur, utrum, quae superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur; quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris, et virtutis putavit, ut ea, quae ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meae? sed praeterita omitto; me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitae periculis complexus est, quum municipia pro me adiret, Italiae fidem imploraret, P. Lentulo consuli, authori salutis meae, frequens assideret, senatui sententiam praestaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meae, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posset intelligebat, nihil non inimicum esse cognorat, socium sibi, et adjutorem C. Caesarem adjunxit. Jam vides, me tibi

tibi non inimicum, sed hostem, illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere; quorum alter, id quod meminero semper, aeque mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi; deinde hoc ita sit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant; atque me ille odisse numquam potuit, ne tum quidem, quum dissidebamus; habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species ejus, et pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C., quod sentio, et quod, vobis audientibus, saepe jam dixi, si mihi nunquam amicus C. Caesar fuisset, sed semper iratus; si aspernaretur amicitiam meam, seque mihi implacabilem, inexpiabilemque praeberet: tamen ei, quum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum, transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, et oppono; perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturae praesidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus; sed quum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reip. praeterita fata refricabis; quod quidem tu, qui bene nosses conjunctio-

nem meam, et Caesaris, eludebas, quum a me, trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen deferrem, requirebas; quamquam, quod ad me attinet, nunquam istam imminuam curam inficiando tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi tantis reip. negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam; nec despero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, atque debeat, in laudis, et gloriae cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare nolint, praesertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus extitisses. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciae? quas quidem nos, non vestigiis adorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, et cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt et prima illa scelera in adventu, quum accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis, et aliis muneribus acceptis, timentem, et multum dubitantem confirmasti, et Thessalonicam fide tua venire jussisti; quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, quum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incide-

ret; tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris Pleuratus, ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicae gentis principem, quum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; quum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna praesidia, et auxilia a Bessis peditum, equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quae natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sextium praetorem tutata est, nefarium bellum, et crudele intulisti: eisque quum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti accerrimis maluisti, ita perpetuos defensores Macedoniae, vexatores ac perditores effecisti; vectigalia nostra perturbarunt; urbes coeperunt; vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt; familias arripuerunt; pecus abegerunt; Thessalonicenses, quum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. A te Jovis Velsuri fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui quum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati, atque socii, nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula

parva scelerum, et crudelitatis tuae genus universum. Quid avaritiae, quae criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quae maximè nota sunt, dicam. Nonne sestortium centies, et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex aerario tibi attributum, Romae in quaestu reliquisti? nonne, quum CC. talenta tibi Appolloniatae Romae dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fusidium, equitem Rom. hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, hiberna quum legato, praefectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates? quae non solum bonis sunt exhaustae, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque subierunt. Qui modus tibi fuit frumenti aestimandi, qui honoraii? si quidem potest vi, et metu extortum, honorarium nominari; quod quum pleraeque omnes, tum acerbissime Boeotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit; unus tu dominus, unus aestimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium quæstiones reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem, quum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, et quanta sint crimina, recordere. Quid illam armorum officinam, ecquid recordaris, quum omni totius provinciae pecore compulso pellium no-

mine, omnem quaestum illum domesticum, paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quaestu vestram domum, quum pater armis faciendis tuus praefuisset. Quid vectigalem provinciam, singulis rebus, quaecumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid centuriatos palam venditos? Quid per tuum servulum ordines assignatos? Quid stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio, et conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia praetoria nunciata, quum tu, non solum quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis, et mortuus concidisti? Quid quaestor aedilitius rejectus, praepositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Baebius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid, quod tu toties, diffidens, ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias, amicos, sociosque misisti? Quid quod, quum sustentare vix posses moerorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, inde Tharsum cum tuis teneris saltatoribus, et cum Antobulo, Athamante, et Timocle, formosis fratribus contulisti? Quid quod, quum inde te recipiens, in villa Euchadiae,

quae fuit uxor Exegisti, jacuisti moerens aliquot dies, atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui quum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroam perfugisti; quò in oppido quum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non asse successurum putares, animos rumor inflasset, quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, quum modo velles, modo nolles: lex enim generi tui et decerni, et accipere vetabat, nisi decreto triumpho; in quo tu, accepta tamen, et devorata pecunia Utinachorum, centum talenta evomere non poteras, vocabula tantum pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque praedae: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti praemiis, nominatim: quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. Ætoliam, quae procul a barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Graeciae gremio continetur, o poena, o furia sociorum, decedens, miseram perdidisti. Arsinoam, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas: quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciae sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agri-

narum, atque Dolopum demigrare, et aras, et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, praeclare imperator, quum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliae repentinus interitus, exercitum dimisisti, neque ullam poenam, quae tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albutius, quum in Sardinia triumphasset, Romae damnatus est: hic, quum similem exitum expectaret, in Macedonia trophaea posuit; eaque, quae bellicae laudis, victoriaeque omnes gentes insignia, et monumenta esse voluerunt, noster hic praeposterus imperator amissurum oppidorum, caesarum legionum, provinciae praesidio, et reliquis militibus orbatae, ad sempiternum dedecus sui generis, et nominis, indicia constituit. Idemque, ut esset quod in basi trophaeorum inscribi, incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulo ante Torquato respondit, beneficii causa ab se esse dimissos; quibus quum juratus affirmasset, se, quae deberentur, postero die persoluturum domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundusiumque vitavit, et ultimas Adriani maris oras petivit: quum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere coeperunt, et, quum la-

tere hominem putarent, ignem circumdederunt; quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt; illi autem, statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant; sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem, ac simulacrum profuderunt. Quae quum ita sint, non dubito, quin, quum haec, quae excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem, et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere; nihil est, quod invites: admoneri me satis est: admonebit autem nemo alius, nisi reip. tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare; ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non aeque legetur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur; nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur; non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem connitetur; judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit; quod quum ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, et reip. tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quae fortasse

plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro, et civi potest; damnatio ista, quae in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit haec civitas innocentiae: major mihi judicum, et reip. poena illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus est e patria, is qui praetor, et consul maximis remp. periculis liberarat; non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris, ac conscientiae poena remansit; at contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille author tuus provinciae, quum stuprum Bonae Deae pulvinaribus intulisset: quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari scelere adstrictos arbitraretur? An ego expectem, dum de te quinque, et septuaginta tabellae diribeantur? de quo jampridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum judicaverunt; quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a rep. detestantur; legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, laceratae Athe-

nae, Dyrrhachium, et Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini, et Bullienses illusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Boeotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perrhaebia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Ætolia amissa, Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agris exterminati, cives R. qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem venisse senserunt; ad horum omnium judicia tot, atque tanta domesticum judicium accessit sententiae damnationis tuae, occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullae ad senatum e provincia litterae, nulla ex trinis aestivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, et seminario triumphorum quum arida folia laureae retulisses, quum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te sententiam tulissem videris, tum judicium pronunciavisti; qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras; si cogitaras, id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa trophaea, plena dedecoris, et risus, te commentatum esse declarant; quis te miserior, quis te damnatior, qui neque

scribere ad senatum, a te bene remp. esse gestam, neque praesens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis cujusque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum judicium, sed in sententiis omnium civium famam nostram, fortunamque pendere, te indemnatum videri putas? quem socii, quem foederati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant: cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites R., non in urbe, non in Italia maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit; qui se ipsum oderit, qui metuat omnes: qui suam causam nemini committere audeat: qui se ipsum condemnet; numquam ego sanguinem expetivi tuum, nunquam illud extremum, quod posset esse improbis, et probis commune supplicium legis, ac judicii: sed abjectum, contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum, et relictum, circumspectantem omnia, quicquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine authoritate, sine ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui; vidi; quare, si tibi evenerit, quod

metuis, ne accidat; equidem non moleste feram; sin id tardius forte fiet; fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum; nec minus lætabor, quum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum viderem.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Clodius jure a Milone cæsus sit: Accusatores, Appius Major, M. Antonius, et P. Valerius Nepos: Reus, T. Annius Milo: Patronus Milonis, Cicero. Acta est in foro (ubi Pompejus cos. disposuit milites, ipse cum præsidio id ærarium præsides) anno U. C. 701. Milo actus in exilium, præbuitque causam damnationi ipse suæ, qui huic de se judicio magno animo affuit, et nec comam, nec vestem reorum more mutavit.

Etsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, quum T. Annius Milo ipse magis de reipubl. salute, quam de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen haec novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requirunt; non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata

frequentia stipati sumus, nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, et in judicio, quamquam praesidiis salutaribus, et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus; et quae si opposita Miloni putarem, cederem tempori, judices; nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse; sed me recreat, et reficit Cn. Pompeji sapientissimi, et justissimi viri consilium: qui profecto nec justitiae suae putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eumdem telis militum dedere; nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis authoritate publica armare; quamobrem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed praesidium denunciant; neque solum ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensioni meae, verum etiam silentium pollicentur; reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, et incendiis, et omni-

bus exitiis publicis pavit: qui hesterna etiam concione incitati sunt; ut vobis voce praeirent, quid judicaretis: quorum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, et timorem, si quem habetis, deponite; nam si umquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit; si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes, et bonos cives, quae vultu, et verbis saepe significassent, re, et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnes vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrae authoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus; an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum praemiorum ad remp. adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus; equidem ceteras tempestates, et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, numquam

existimavi, spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad ejus non salutem modo extinguendum, sed etiam gloriam per tales viros infringendum. Qamquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro salute reip. gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter praeclara in remp. merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, iccirco eam virtuti Milonis potius, quam populi R. felicitati assignetis: sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis saepe jactata sunt, et in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, quum sua manu sororem interfectam

esse fateretur; an est quisquam, qui hoc ignoret, quum de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut, rectè ac jure factum esse, defendi? nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse; qui quum a C. Carbone tribuno pl. in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri; neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset; itaque hoc, judices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam deæ sapientissimæ sententia liberatum; quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, quum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, quum vi vis illata defenditur. Pudicitiam quum eriperet mihi tribunus mil. in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat; facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter,

maluit; atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, et latroni quæ potest afferri injusta nex? quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret; est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis; silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, quum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda; etsi persapienter, et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, quum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices; non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra remp. esse factam. Illam vero senatus non senten-

tiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit; quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summam quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni pleb. illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, quum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere; quae quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempubl. merita mediocris in bonis causis authoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit; erant enim leges, erant quæstiones vel de caede, vel de vi, nec tantum moerorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur; cujus enim senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, de ejus interitu quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam contra remp. senatus factam esse decrevit? quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra remp. non enim est ulla defensio contra vim umquam optanda, sed nonnum-

quam est necessaria; nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est caesus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi e rep., remp. tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, quum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra remp. fecisse; sed, quum inesset in re vis, et insidiae; crimen judicio reservavi, rem notavi; quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset; novam quaestionem nunc nullam haberemus; decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaereretur; divisa sententia est, postulante nescio quo; nihil enim necesse est omnium flagitia proferre; sic reliqua authoritas senatus empta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompejus rogatione sua et de re, et de causa judicavit; tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit; quid ergo tulit? nempe, ut quaereretur; quid porro quaerendum est? factum ne sit? at constat; a quo? at patet; vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: quum videret nos fateri, neque quaeri umquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando litteram, quam illam tristem, dedisset; mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret; nam qui non poenam confessioni, sed

defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum, putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publio ne Clodio tribuendum putet, an tempori? domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus occisus est; nihil de ejus morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, quum P. Africano, domi suae quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quaestio de Africani morte lata est? certe nulla; quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur; intersit inter vitae dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem poenis teneatur, et legibus; nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus; hoc enim saepe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Coecus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via quum ornatissimum equitem R. M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum;

homo enim nobilis in suis monumentis equitem R. occiderat; nunc ejusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat! quae cruentata antea caede honesti, atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis, et parricidae sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat; extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro postea Pompejus, caruit senatu, caruit publico: janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit; num quae rogatio lata? num quae nova quaestio decreta est? atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa summa omnia fuerunt: insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicae tempore, quo si unus ille occidisset, non haec solum civitas, sed gentes omnes concidissent; nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur; minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reip. fortuna servasset; quis tandem de interitu meo quaestionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum P.

Clodio conferre audeamus: tolerabilia fuerunt illa; P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre potest; luget senatus; moeret equester ordo; tota civitas confecta senio est; squalent municipia; afflictantur coloniae; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, Judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quaestionem ferendam: sed homo sapiens, et alta quadam mente praeditus multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem; in communi omnium laetitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae; multa etiam alia vidit, sed illud maxime, quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos, itaque delegit et florentissimis ordinibus ipsa lumina. Neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos; neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset; non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt; propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, quod resp. nos conjunxit cum multis, ex quibus ille quum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei; quod vero te, L. Domiti, huic quaestioni præesse maxime voluit, nihil quaesivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem: tulit, ut

consularem necesse esset; credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati: ex consularibus te creavit potissimum; dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est, lator ipse legis, quum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit, et electi judices, et isti praepositus quaestioni, qui haec juste, sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quaerere debeatis, nisi utri insidias fecerit; quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quaeso diligenter attendite. P. Clodius quum statuisset omni scelere in praetura vexare remp. videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses praeturam gerere posset, qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paulum collegam effugere vellet singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempubl. quaereret, subito reliquit annum suum seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est ad evertendam rempubl. plenum annum, atque integrum; occurrebat, maucam, ac debilem praeturam suam futuram, consule

Milone:

Milone: eum porro summo consensu populi Rom. consulem fieri videbat: contulit se ad ejus competitores, sed ita totam ut petitionem ipse solus etiam invitis illis gubernaret, tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret; convocabat tribus: se interponebat; coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium; quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat; ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi R. saepe esse declaratum: palam agere coepit, et aperte dicere, occidendum Milonem: servos agrestes, et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Hetruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis; res erat minime obscura: etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse; significavit hoc saepe in senatu, dixit in concione; quin etiam Favonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatriduo periturum; quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit; interim quum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem III. Kal. Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum, quod re

intellectum est, Miloni insidias collocaret: atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, numquam reliquisset. Milo autem, quum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos, et vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, quum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset; obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod numquam fere: quum hic insidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, quum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, ac delicato ancillarum, puerorumque comitatu, fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus; statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum, adversi rhedarium occidunt; quum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc jam interfectum putarent, caedere incipiunt ejus servos, qui post erant; ex quibus qui animo fideli in dominum erant, et praesentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, quum ad rhedam pugnari viderent,

et domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent; fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Haec sicut exposui, ita gesta sunt, judices; insidiator superatus; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est; nihil dico, quid resp. consecuta sit; nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempubl. vosque servaret; si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam; sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent, non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum; quod si ita putasset, certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset; sin hoc nemo vestrum ita sentit: illud jam in judicium venit, non occisus ne sit, quod fatemur; sed jure, an injuria; quod multis antea in causis jam quaesitum est; insidias factas esse constet; et id est, quod senatus contra rempubl. factum judicavit: ab utro factae

sint, incertum est: de hoc igitur latum est, ut quaereretur: ita et senatus rem, non hominem, notavit: et Pompejus de jure, non de facto quaestionem tulit; numquid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profecto nihil; si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse; itaque illud Cassianum: Cui bono fuerit: in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo; atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut praetor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut iis consulibus praetor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe sperasset, se posse rempub. eludere in illis suis cogitatis furoribus, cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec si cuperent, reprimere possent, quum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: et si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestrae peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces urbis, et pestes rei-

publ.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse domo, et ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut praeclarum inde munus, aç instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses; et adspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, quum omnia omnibus minabatur; movet me quippe lumen curiae: quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi? cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meae postulare; tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum ejecisti, tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti; quam rem etsi necessario fecisti; tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo, P. Clodii praeturam non sine maximo rerum novarum metu proponi solitam esse videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque confringere; eum Milonem esse quum sentiret universus populus R., quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempubl. liberare? at non, P. Clodio mortuo usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam; singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodia-

nis, jam morte Clodii cecidit; vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit; itaque Milonis consulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est; non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo segetem, ac materiam sue gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat, ut odisset primum defensorem salutis meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum; reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit; quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et in homine injusto quam etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat, hunc autem haec eadem coarguat. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo; quid ergo, judices? quum, moerentibus vobis, urbe cessi, non servos, non arma, non vim intentavit? quae fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat; actionem perduellionis intenderat; et mihi, judices, in causa aut

vestra mala, aut mea praeclarissima etiam judicium timendum fuit? servorum, et agentium civium, et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis, periculisque servatos; pro me objici nolui; vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen, et ornamentum reipubl.. pene interfici servorum manu, quum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc quum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit; itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? haec intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: haec insidiata Pompejo est: haec istam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: haec eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam plene confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, quum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret; quem si interficere voluisset, quantae, quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt? potuit ne, quum domum, ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, jure se ulcisci? potuit ne cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuit ne Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta? potuit ne, L. Caecilii, justissimi, fortissimique praetoris oppugnata domo? potuit ne illo die, quum est lata lex de me, quum totius Italiae con-

cursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro suo vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus, et fortissimus consul; inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meae; septem praetores, octo tribuni plebis illius, adversarii, defensores mei; Cn. Pompejus, author, et dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, et ornatissimam secutus est: qui populum Rom. cohortatus est: qui, quum de me decretum Capuae fecisset, ipse cunctae Italiae cupienti; et ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent; omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisisset, non de impunitate ejus, sed de praemiis cogitaretur; tamen se Milo continuit, et P. Clodium ad judicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est, quae tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero, quum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret, quis locus, quod tempus

illud, dii immortales, fuit? quum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? quum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, dein subito, vultu Milonis perterr tus, fugeret ad Tyberim, vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? praesertim, judices, quum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset; quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus) omnia, non modo, quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur; nihil enim est tam molle, tam tenerum: tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis saepe fastidiunt; hunc diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus, et facinus prae se ferens, et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat?

quam hoc non credibile in hoc ? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciae est, judices: quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem ? in utro igitur fuit ? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut praeclari, aut certe necessarii; et in Clodio, qui ita judicia, poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimnm, et fortissimum civem; te, M. Cato, testor: quos mihi divina quaedam sors dedit, judices; vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduo: post diem tertium gesta res est, quam dixerat; quum ille non dubitaret aperire quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo; dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat; vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die; itaque antevertit; at quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno pl. est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset, ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni nulla facultas manendi, exeundi non causa solum,

sed etiam necessitas fuit. Quid si ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? primum quaero, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quaerere non potestis; ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse; sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset, omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quaesivit? quaesierit sane; videte, quid vobis largiar; servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit; legite testimonia testium vestrorum; dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis, familiarissimus meus, et idem comes P. Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnae fuerat, et Romae, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum; itaque Romam repente constituisse proficisci; dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius: videte, judices, quantae res his testimoniis sint confectae; primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio, quippe qui ei obvius futurus omnino non erat; deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu caedem esse factam, consilio vero majoris alicujus; videlicet me latronem, ac sicarium objecti homines, et

perditi describebant; jacent suis testibus ii, qui Clodium negat eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse; respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse; nunc persequar cetera; nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus; siquidem exiturus ad caedem e villa non fuisset; video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare; nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat; et illum haeredem, et me scripserat; quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima ei nunciabatur? Age, sit ita factum: quae causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat festinationem? quod haeres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset; deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, quum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit; noctu, invidioso, et pleno latronum in loco occidisset; nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt;

sustinuisset hoc crimen primum ipse illo latronum occultator, et receptator locus, dum, neque muta solitudo indicasset, neque coeca nox ostendisset Milonem: deinde, ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam haec timentes in suspicionem caderent, tota denique rea citaretur Hetruria; atque illo die certe Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum; quod nisi sciret illum Milo Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret, diversurum? cur neque ante occurrit, ne in villa resideret; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea, quae concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum, consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam palam Miloni, et praedictam, nihil unquam auditum ex Milone; profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; hujus iter necessarium, illius etiam potius alienum: hunc prae se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, nocte prope urbem expectandum, illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc

id, quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior; id vero, judices, etiam dubitandum, et diutius cogitandum est? ante fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium; atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam causam eum locum ad pugnam potissimum delegerat; an in eo loco potius expectandum ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? res loquitur, judices, ipsa; quae semper valet plurimum; si haec non gesta audieritis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali: quum alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor; quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, quum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa subito: cur vesperi? quid necesse est tarde? quid convenit, praesertim id temporis? divertit in villam Pompeji; Pompejum ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde; villam ut perspiceret? millies in ea fuerat; quid ergo erat morae, et tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age, nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea: numquam non in rheda, tum in equo: comites Graeculi, quocumque ibat, etiam quum in castra He-

trusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, et ancillarum greges; ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros; nec vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus; semper ille, et quantum interesset P. Clodii se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat; quamobrem vitam suam, quam maximis praemiis popositam, et pene addictam sciebat, numquam in periculum sine praesidio, et sine custodia provehebat: adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui saepe spoliantem jam, et exultantem evertit, et perculit ab abjecto; adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui quum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes quum incidisset, haesit in iis paenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicaretur, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri; quid opus est tortore? quid quae-

ris? occiderit ne? occidit; jure, an injuria? nihil ad tortorem; facti enim in equuleo quaestio est, juris in judicio; quod igitur in causa quaerendum est, id agamus: hoc, quod tormentis invenire vis, id fatemur; manu vero cur miserit, si id potius quaeris, quam cur parum amplis affecerit praemiis, nescis inimici factum reprehendere; dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, et fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione: quae tamen hujus authoritate placata est: non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent: quod enim praemium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem, oculosque satiavit; quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis; hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsis accidat, esse tamen illis meritum praemium persolutum. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii; quis eos postulavit? Appius; quis produxit? Appius; unde? ab Appio; dii boni, quid potest agi severius? de servis nulla quaestio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium; proxime ad deos accessit Clodius, propius, quam tum, quum ad ipsos

penetrarat, cujus de morte tamquam de ceremoniis violatis quaeritur; sed tamen majores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt; non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, et domini morte ipsa tristius; in reum de servis accusatoris quum quaeritur, verum inveniri potest? Age vero, quae erat, aut qualis questio? heus ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit; certa crux; nullas fecit: sperata libertas; quid hac quaestione certius? subito arrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit; hi centum dies penes accusatorem quum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt; quid hac quaestione dici potest integrius? quid incorruptius? quod si nondum satis cernitis, quum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quae fuerit celeritas reditus ejus, qui ingressus in forum ardente curia, quae magnitudo animi, qui vultus, quae oratio: neque vero se populo solum, sed etiam senatui tradidit; neque senatui modo, sed etiam publicis praesidiis, et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempub., omnem Italiae pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat; cui se numquam profecto tradidis-

set, nisi causae suae confideret, praesertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, judices, et magna in utramque partem; ut neque timeant, qui nihil commiserint; et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa causa Milonis semper a senatu probata est; videbant enim sapientissimi homines facti rationem, praesentim animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianae non modo inimicorum Milonis sermones, et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse redditurum? sive enim illud animo irato, ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut aequo animo patria careret: quum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset; non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reip. attulisset, cederet aequo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis haec fruenda relinqueret, quae ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebatur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet; miseros interdum cives optime de repub. meritos: in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur; ergo illa falsa fuerunt, quae certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid,

quod non posset honeste, vereque defendere. Quid? quae postea sunt in eum congesta, quae quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, ut sustinuit, dii immortales? sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, fraenorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tyberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum; hæc non delata solum, sed pene credita: nec ante repudiata, quam quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeji: sed dicam, ut, sentio, judices: nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respub., quin etiam audiendus sit Popa Licinius nescio quis de circo maximo; servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse; deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret: Pompejo in hortos nunciavit; arcessor in primis; de amicorum sententia rem defert ad senatum; non poteram in illius mei, patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Popæ, ebriosorum confessionem

servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari; verum etiam, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis; oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi, et fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur; nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur; non poteram Cn. Pompejum, praestantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota rep. suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret; nudavit se in sanctissimo templo; quoniam vita talis et civis, et viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur; omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt; quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus; si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, uti nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus, domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata,

intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires, atque opes indicantur: siquidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et totâ resp. armata est; sed quis non intelligit, omnes tibi reip. partes ægras, et labantes, ut eas his armis sanares, et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profecto tibi ipsi, neminem umquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi; nullum se umquam periculum pro tua dignitate fugisse; cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ita penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset, si denique Italia a delectu, urbs ab armis sine Milonis clade numquam esset conquietura: nae iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te Magne, tamen attestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quam vaga, volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes s quantæ in periculis fugæ, preximorum; quantæ timiditates; erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquan-

do ille dies, quum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, qui, quam crebro accidat, experti debemus scire, et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicae peritissimum, quum senatus ei commiserit, ut videret, ne quid resp. detrimenti caperet; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis, hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? satis judicatum a Pompejo, falso ista conferri in Milonem; qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi oporteret; ut omnes confitentur, liceret; quod vero in illo loco, atque in illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat, non se terrorem inferre vobis, (quid enim minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse et more majorum, et suo jure posset?) sed praesidio esse, ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare. Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis; de

qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores impleruut orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimae foeminae comprehenderunt; eum, cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas saepe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus juratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes urbis, ac vitae civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus caedibus in foro factis, singulari virtute, et gloria civem domum vi, et armis compulit: eum, cui nihil umquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine; eum, qui aedem Numpharum incedit, ut memoriam publicae recensionis tabulis publicis impressam, extingueret; eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli

possessionum termini; qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solum Hetruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis, castrisque conatus est; qui cum architectis, et decempedis villas multorum, hortosque peragrabat; qui Janiculo, et Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui, quum ab equite Romano splendidissimo, et forti viro, Ti. Pacanio non impetrasset, ut insulãm in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cœmenta, atque arma convexit, dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno; qui huic T. Furfanio, cui viro dii immortales; (quid enim de muliercula Sanctia, quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere; si ibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum; qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissimam gratia, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu,

aditu, et limine. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in remp., in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed nescio quo modo jam usu obduruerat; et percalluerat civitatis incredibilis patientia; quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuisset, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? omitto Socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias; pecunias dico? a liberis medius fidius, et conjugibus vestris numquam ille effraenatas suas libidines cohibuisset; fingi hacc putatis, quae patent, quae nota omnibus, quae tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam remp., resque privatas omnium possideret. Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Adeste, quaeso, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis fraenare poteramus, hoc ferro, et hac dextra a cervicibus vestris repuli: per me unum offectum est, ut jus, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: enimvero timendnm, quonam modo id factum ferret civitas: nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Anninm plurimum reipub. profuisse, maxima

lætitia populum Rom., cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Rom. quanta fuerint gaudia, judicare; multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam; mandate hoc memoriæ, judices: spero multa vos, liberosque vestros in repub. bene esse visuros; in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil horum vos visuros fuisse; in spem maximam et quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus, et judiciis constitutis, salutem civitati fore; num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quæ tenetis privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessioni habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius; etenim etsi præcipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter versaretur odium meum: non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit; quin sic attendite, judices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii; fingite animis: liberæ enim sunt

cogitationes nostræ, et quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus: fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompejus, qui ea virtute, ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter remp. non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. Hujus ergo interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus; ne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt; quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, et religionem, et memoriam consecrantur, vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo, et libenter, se

fecisse libertatis omnium causa: quod certe ei non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum; etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda; nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis, defensorem fuisse; quum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos; si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo, constantique cederet ex ingrata civitate; nam quid esset ingratius, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? quamquam hoc animo semper omnes fuimus in patriae proditoribus opprimendis, ut quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, et invidiam nostram putaremus; nam quæ mihi tribuenda laus esset ipsi, quum tantum in consulatu meo pro vobis, ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum, ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius rempub. defendit, is vir vere putandus est; populi grati est, præmiis afficere bene meritos de rep. cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut

fortiter fecisse pœniteat; quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nascia, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi; et, si grata resp. esset, lætaretur; si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur; sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi R., et vestra felicitas, et dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, numenve divinum; quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli, et signorum motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis suis posteris tradiderunt. Est, est, profecto illa vis; neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, et sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu; nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa egimus, ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus; ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibilis huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit; cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, ha-

biturus esset impunitatem, et licentiam sempiternam; non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura res illa perfecta: religiones mehercule ipsæ, aræque, quum illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, et jus in illo suum retinuisse; vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ sacrorum, populi R. sociæ, et æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt; vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latialis sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro, et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis, vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen, et debitæ pœnæ solutæ sunt; nisi forte hoc etiam casu factum esse dicimus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti, et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, quum prælium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine

exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore, et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur etiam abjectus; non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Rom. et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc remp. insultare videret, et pateretur; polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecunia se palam a judicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum; omnium ordinum consensu pro salute reip. gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Hetruriam: multos sedibus, ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quae nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret: obstabat ejus cogitationibus nemo, praeter illum Milonem ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompejum novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo

casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret insidias; aliter perire pestis illa non potuit; nunquam illum resp. suo jure esset ulta, senatus, credo, praetorem eum circumscripsisset; ne quum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat; an consules in praetore coercendo fortes fuissent? primum, Milone occiso, habuisset suos consules: deinde, quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum virum consularem crudelissime necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret: lege nova, quae est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset: postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effoeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie remp. nullam haberetis. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec templa, atque ipsa moenia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo R. concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari; neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno,

qui quum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? in curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis; frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitantur; caedi vidistis populum Rom., concionem gladiis disturbari, quum audiretur silentio M. Coelius tribunus plebis vir fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati, et authoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia, sive fortuna, singulari, divina, et incredibili fide. Sed jam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa; quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc, et imploro, et exposco? nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis; etenim si in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione, atque fortuna timidos, et supplices, et, ut vivere liceat,

obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, et animosos, et se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? me quidem, judices, exanimant, et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet haec urbs praeclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla republ. cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo; si mihi republ. bona frui non licuerit, at carebo mala; et quam primum tetigero bene moratam, et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces, o cogitationes inanes meae! ego, quum tribunus pl. repub. oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam, equitibus Rom. quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem authoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? ego quum te (mecum enim saepissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae

plurimus fuit auxilio, vox, et defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero haec, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis; negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit; timidis, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, quum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in remp. singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam, vestras vero, et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque casum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit; meminit etiam sibi vocem praeconis modo defuisse, quam minime desideravit; populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum: nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe vera sunt; fortes, et sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi praeclarissime, fecisse; siquidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos

vicerint: sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium gloriam: esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur; quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in coelum videantur adscendere, de me, inquit, semper populus R., semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas; quin hoc tempore ipso, quum omnes a suis inimicis faces invidiae meae subjiciantur, tamen omni in hominum coetu gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone celebramur. Omitto Hetruriae festos et actos, et institutos dies; centesima lux est haec ab interitu P. Clodii, et, opinor, ultra, quam fines imperii populi R. sunt, non solum fama jam de illo, sed etiam laetitia peragravit; quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro; quoniam omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria. Haec tu mecum saepe, his absentibus, sed iisdem audientibus, haec ego tecum Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut iis irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero; non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non male aliquando de me meriti, sed semper optimi. Nullum umquam,

judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis; quae si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid ostendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? praclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius; quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, o T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit; ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum saepe corpus, et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco; quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaecunque erit tua, ducam meam: non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo: est quodam incredibili robore animi septus: exilium ibi esse putet, ubi virtuti non sit locus; mortem naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc

virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro repub. sanguinem effudistis, vos in viri, et civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis; et huic judicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? o me miserum; o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in qua causa non potuisse? quae est grata gentibus; a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquieverunt; quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, quum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? omnes in me, meosque redundant ex illo fonte dolores: quid me reducem esse voluistis? an ut inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus: nam qui possum putare, me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent, (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro

Milone dicam pie) ut P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, et a vobis, judices, conservandum virum! minime, minime, inquit: immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriae natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut si forte pro patria, hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ea hac urbe expellet, quem omnes urbes, expulsum a vobis, ad se vocabunt? o terram illam beatam, quae hunc virum exceperit; hanc ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit. Sed finis sit: neque enim prae lacrymis jam loqui possum; et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis; vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, et sapientissimum quemque legit.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus et Caesari jam ante inimicissimum se ostenderat, et civili bello Pompejanas partes sequutus fuerat; nec victori Caesari supplex ire voluerat, sed Mitylenas concesserat. Quum autem in senatu C. Marcellus frater ejus ad Caesaris pedes se abjecisset, cunctusque senatus supplex accessisset, Caesar M. Marcello redeundi potestatem fecit. Cicero itaque, qui statuesat in perpetuum tacere, hac Oratione Caesari gratias agit verbis amplissimis. Habita est anno U. C. 707. Ciceronis 61.

Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit, idemque initium, quae vellem, quaeque sentirem, meo pristino more dicendi; tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredi-

bilem sapientiam, ac pene divinam tacitus praeterire nullo modo possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique publ. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, et authoritatem et vobis, et reipubl. conservatam, ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, quum viderem virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna, nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio a me, et comite distracto. Ergo et mihi meæ pristinævitæ consuetudinem, C. Cæs. interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni rep. sperandum quasi signum aliquod sustulisti; intellectum est enim mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui, populoque R. et reip. concessisti, commemoratis præsertim etiam offensionibus, te authoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre; ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit cum summo consensu senatus, tum praeterea judicio tuo gravissimo, et maximo; ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, quum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia perve-

nerit; quod quidem ei merito, atque optimo jure contigit; quis enim est illo aut nobilitate aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo laudis genere præstantior? nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quae, non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, et pace hoc dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam hodierno die consecutus es. Soleo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero praeliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sunt: quae quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora; nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriae sint imperatorum; et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam vero partem quasi

suo jure fortuna sidi vindicat, et, quidquid est prospere gestum; id pene omne ducit suum; at vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum; nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit; quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriæ se non offert, tibi concedit, tuam esse totam, et propriam fatetur: nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur: domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: ea tamen vicisti, quæ et naturam, et conditionem, ut vinci possent, habebant; nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit; verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non mobo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui facit, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium litteris, atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res nescio quo modo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi

clamore militum videntur, et tubarum sono; at vero quum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, et in victoria, quæ natura insolens, et superba est, aut audimus, aut legimus, quo studio incendimur non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis? ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus; te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, et os cernimus, ut quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? parietes medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore illa futura sit authoritatis in his majorum suorum, et suis sedibus. Equidem quum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate, ac virtute præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit; quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti; hunc tu igitur diem tuis maximis, et innumerabilibus gratulationibus jure antepones; hæc enim res unius est propria Cæsaris; ceteræ, duce te, gestæ, magnoque comitatu: hujus autem rei tu idem es dux, et comes; quæ quidem tanta est, ut trophæis, et monumentis tui

nonnulla umquam allatura sit finem ætas; nihil enim est opere, aut manu factum etum, quod aliquando non conficiat, et consumat vetustas: at vero hæc tua justitia, et lenitas animi florescet quotidie magis; ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus; et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, et misericordia viceras; hodierno vero die te ipsum vicisti, vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio; ipsam victoriam vicisse videris; quum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti; nam quum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus; recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reip. misero, funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus, nam quum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipubl. conservavit, memet mihi, et reip. nullo deprecante; reliquos amplissimos viros et sibi ipsis, et patriæ reddidit, quorum et frequentiam, et dignitatem hoc ipso in consessu videtis; non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit a plerisque ignoratione potius, et falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudeli-

tate civile bellum esse susceptum; quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendumque esse putavit; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari; neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus sum arma civilia: semperque mea consilia pacis, et togae socia, non belli, atque armorum fuerunt; hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem prudens, et sciens tamquam ad interitum ruerem voluntarium; quod quidem meum consilium minime obscurum fuit; nam et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi; et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi; ex quo nemo erit tam injustus rerum aestimator, qui dubitet, quae Caesaris de bello voluntas fuerit, quum pacis authores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior; atque id minus mirum videretur fortasse tum, quum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli; qui vero victor pacis authores diligit, is profecto declarat, maluisse se non dimicare, quam vincere; atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis; nostri enim sensus, ut in pace samper, sic tum etiam in bello congruebant; quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem?

quo gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse; non enim jam causae sunt inter se, sed victoriae comparandae; vidimus tuam victoriam praeliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in urbe non vidimus; quos amisimus cives, eos vis Martis perculit, non ira victoriae; ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest: alterius vero partis nihil amplius eo dicam, quam id quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam; quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur; nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas a populo R. ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, et tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, et sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono; et fruere cum fortuna, et gloria, tum etiam natura, et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti; cetera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ gratulabere: de nobis, quos in rep. secum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili libe-

liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis; quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere; tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, et consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur; noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, non improba certe, et specie quadam reip. non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt; contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt. Nunc venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maximo nobis, qui a te conservati sumus, providenda est; quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo; tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuis ne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici; qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia reti-

nuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen quum in animis hominum tantæ latebræ sint, tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus et diligentiam; nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in rep. tam nihil umquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam, et ex unius tua vitam pendere omnium? equidem dies, noctesque de te, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum resp. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere; si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reip. credamus? omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt; non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, et armorum, quin quassata resp. quicumque belli eventus fuisset, multa perderet, et ornamenta dignitatis, et præsidia stabilitatis suæ; multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri pro-

libuisset: quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera sananda sunt; quibus, præter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam, et sapientissimam vocem invitus audivi: satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ; satis, si ita vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum; quare omitte, quaeso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Saepe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te vixisse; credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, quum omnium salutem civium, cunctamque remp. res tuae gestae complexae sint, tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum jeceris: hic tu modum tuae vitae non salute reipub. sed aequitate animi definies? Quid, si istud ne gloriae quidem tuae satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parum ne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, satis, tibi uni parum; quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe est parum tum, quum est aliquid amplius; quod si rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, remp. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide quaeso, ne tua divina virtus admirationis plus sit

habitura, quam gloriae: siquidem gloria est illustris, ac pervagata multorum, et magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Haec igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut remp. constituas: eaque tu in primis cum summa tranquillitate, et otio perfruare: tum te, si voles, quum et patriae, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito; quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod quum venerit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit; quamquam tuus iste animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit; semper immortalitatis amore flagravit; nec vero haec tua vita dicenda est, quae corpore, et spiritu continetur: illa inquam, vita est tua, Caesar, quae vigebit memoria saeculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper intuebitur; huic tu inservias, huic te ostentes oportet: quae quidem, quae miretur, jam pridem multa habet; nunc etiam quae laudet, expectat; obstupescent posteri certe, imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes, et legentes tuos: sed nisi haec urbs stabilita tuis consiliis, et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum

longe, atque late, sedem quidem stabilem, et domicilium certum non habebit; erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio: quum alii laudibus ad coelum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriae restinxeris, ut illud fati videatur, hoc fuisse consilii; servi igitur his etiam judicibus, qui multis post saeculis de te judicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos: nam et sine amore, et sine cupiditate, et rursus sine odio, et sine invidia judicabunt; id autem, etiamsi tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit, nunc certe pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio: Diversae voluntates civium fuerunt, distractaeque sententiae; non enim consilio solum, et studiis, sed armis etiam, et castris dissidebamus; erat autem obscuritas quaedam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; multi, quid deceret; nonnulli etiam, quid liceret; perfuncta resp. est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret; arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt; ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo

liberatus, animum tamen retinet armatum, ut jam ille sit melior, qui in acie cecidit, quam qui in causa animam profudit; quae enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest: sed quia jam omnis fracta dissensio est armis, et extincta aequitate victoris; restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiae, sed etiam sanitatis: quia, nisi te, C. Caesar, salvo, et in ista sententia, qua quum antea, tum hodie maxime usus es, manente; salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui haec salva esse volumus, et hortamur, et obsecramus, ut vitae tuae, et saluti consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, et corporum pollicemur. Sed, ut unde est orta, in eodem terminetur oratio mea: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar: majores etiam habemus; nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus, et lacrymis sentire potuisti; sed quia non est astantibus omnibus necesse dicere: a me certe dici volunt: cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello a te huic ordini, populoque R. et reip. reddito, praecipue id a me fieri debere intelligo; nam laetari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio; quod autem summae benevolentiae est, quae

mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, et amantissimo fratri, praeter eum quidem, cederem nemini, quum id sollicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, praestare debeo; itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus, hoc tuo facto, cumulus accesserit.

M. TULLII CICERONIS
ORATIO
PRO Q. LIGARIO.

ARGUMENTUN.

Orto bello civili inter Caesarem, et Pompejum, P. Attius Varus missus fuerat cum imperio in Africam, ut succederet Q. Ligario, qui illi provinciae praeerat legatus. Ligarius non statim decedens, sed aliquandiu post adventum Attii ibidem moratus, Q. Tuberonem forte cum patre illuc advenientem, ut eam provinciam traderet Caesari, ab ingressu prohibuit. Hac de re post finitum bellum accusatus apud Caesarem a Q. Tuberone, a Cicerone defensus est hac Oratione, quae fere tota Deprecatio.

Novum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pausa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri; itaque quo me vertam, nescio; paratus enim veneram, quum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer; sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod la-

tebat: confitendum est, ut opinor; praesertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, quum a te non solum liberationem culpae, sed errati veniam impetravisset. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum; itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, quum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est: qua in legatione et civibus, et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciae praefecisset; itaque Q. Ligarius, quum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic praefuit in pace, ut et civibus, et sociis gratissima esset ejus integritas, et fides; bellum subito exarsit; quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari; quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim coeco quodam timore, primo salutis causa, post etiam studii sui, quaerebant aliquem ducem; tum Ligarius domum spectans, et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est; interim P. Attius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Uticam venit; ad eum

statim concursum est: atque ille non medio-cri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitae, nullo publico consilio deferebatur; itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius omni culpa vacat; domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret; profectio certe animum tuum non debet offendere; num igitur remansio? multo minus; nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam; ergo haec duo tempora carent crimine; unum, quum est legatus profectus; alterum, quum efflagitatus a provincia, praepositus Africae est; tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis; an ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis maluisset? quum ipsa legatio plena desiderii, ac sollicitudinis fuisset propter incredibilem quemdam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit belli dissidio distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienae a te voluntatis; cujus ego causam, animadverte quaeso, qua fide defendam, quum prodo

meam; o clementiam admirabilem, atque omni laude, praedicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit alium in ea voluntate non fuisse in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; nec, quid tibi, de alio audiendi de seipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem; vide quanta lux liberalitatis, et sapientiae tuae mihi apud te dicenti oboriatur; quantum potero, voce contendam, ut hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello Caesar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te; apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, quum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reip. reddidit; qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem: qui quum ipse imperator in toto imperio populi Rom. unus esset, esse me alterum passus est: a quo hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi, qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet. Vide, quaeso Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque haec propterea de me dixi, ut mihi Tubero, quum de se eadem dicerem, ignosceret; cujus ego industriae, gloriaeque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod lau-

dem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare; sed hoc quaero, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Caesarem est congressus armatus; quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid optabas? nimis urgeo: commoveri videtur adolescens; ad me revertar; iisdem in armis fui; quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero, quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causae, quod esset non viderit, nam si vidisset, quovis profecto, quam isto modo a te agi maluisset; arguis fatentem: non est satis; accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu, aut, ut tu vis, parem; haec non modo mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quae dicam; non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur; hoc egit civis R. ante te nemo: externi isti sunt mores; usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Grae-

oorum, aut immanium barbarorum; nam quid aliud agis? ut Romae ne sit? Ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num in patria est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat; non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita vis; at istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo; ipse jubebat occidi, nullo postulante: praemiis etiam invitabat; quae tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita mehercule existimo, Tubero, novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque vestrum; studia denique generis, ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae, plurimarum artium, atque optimarum nota sunt mihi omnia; itaque certo scio, vos non petere sanguinem; sed parum attenditis: res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti; quae est igitur alia praeter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis; an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est gravius; quod nos domi petimus precibus, et lacrymis prostrati ad pedes, non tam nostrae causae fidentes, quam hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis, et in

nostrum fletum irrumpes? et nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? si, quum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et ut spero, non frustra fecimus, tu de repente irrupisses, et clamare coepisses; C. Caesar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereat: non ne omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari, et in tali miseria multorum perfugium misericordiae tollere? Dicam plane, C. Caesar, quod sentio; si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria; quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, quum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, quum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, quum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Caesari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse; si honesto, et misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus, tamen hominis non esset in tanto discrimine, et periculo civis refellere, et coarguere nostrum mendacium: et si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa, et fortuna fuisset: sed tamen aliud est, errare Caesarem nolle, aliud nolle misereri; tum diceres, cave Caesar, credas;

fuit in Africa Ligarius : tulit arma contra te ; nunc quid dicis? cave ignoscas; haec nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Caesar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. At primus aditus, et postulatio Tuberonis haec, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis; vel quod de nullo alio quisquam; vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit; alii errorem appellant, alii timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem; scelus, praeter te, adhuc nemo; et mihi quidem, si proprium, et verum nomen nostri mali quaeratur, fatalis quaedam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse, ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata; liceat esse miseros: quamquam hoc victore esse non possumus; sed non loquor de nobis; de illis loquor, qui occiderunt; fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere; quando hoc quisquam ex te, Caesar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, et dignitatem tuam? Quid tu cum pacem

esse cupiebas, id ne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Caesar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum a te conservatum putarem; quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? secessionem tu illam existimavisti, Caesar, initio, non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium, utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus; principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia; quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt; cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram; utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire poteramus ne, inquies, quum senatus censuisset? si me consulis, nullo modo; sed tamen Ligarium senatus idem legaverat; atque ille eo tempore paruit, quum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, quum paruit nemo, qui noluit; reprehendo igitur? minime vero; neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae; sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in

aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex S. C. quum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare; haec ego novi propter communes necessitudines, quae mihi sunt cum L. Tuberone: domi una eruditi, militiae contubernales, post affines, in omni denique vita familiares: magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebant, ita reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset; cessit authoritati amplissimi viri, vel potius paruit: una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam; hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius; nam si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se imperatorem esse maluisse; atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed quoque modo sese illud habet, haec querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus; quid, si essetis? Caesari ne eam tradituri fuissetis, an contra eum retenturi? Vide quid licentiae, Caesar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciae. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non du-

bitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere; non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata; sed jam hoc totum omitto non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod numquam cogitavit, facturus fuisse videbatur. Veniebatis igitur in Africam, provinciam unam ex omnibus huic victoriae maxime infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causae, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni; quaero, quid facturi fuissetis? quamquam, quid facturi fueritis, non dubitem, quum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, ut perhibetis, summa cum injuria; quo modo id tulistis? acceptae injuriae querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus authoritatem secuti, in societatem belli veneratis; quod si Caesaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provincia venissetis; venistis ad Pompejum; quae est ergo apud Caesarem quaerela, quum eum accusetis, a quo queramini vos prohibitos contra Caesarem bellum gerere? atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Caesari tradituros, etiamsi a Varo, et quibusdam aliis prohibiti essetis: ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantae laudis occasione privaverit; sed vide quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non comme-

morarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari; quae fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere; quotus enim istud quisque fecisset, ut a quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere; ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt; hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat; hinc prohibitus, non ad Caesarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur; in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria; quid? quum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis; tantummodo in praesidiis eratis, animi vero a causa abhorrebant; an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? pacis equidem semper author fui, sed tum sero: erat enim amentis, quum aciem videres, pacem cogitare; omnes, inquam, vincere volebamus; tu certe praecipue, qui in eum locum venis-

ses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses; quamquam ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae; haec ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesarem beneficii sui poeniteret. Nunc quaero, utrum vestras injurias, an reipublicae persequamini; si reipublicae, quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras; videte ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, quum ignoverit suis; itaque num tibi videor, Caesas in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiae, vel misericordiae tuae. Causas, Caesar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe numquam hoc modo. Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si umquam posthac; ad parentem sic agi solet: ad judices. Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen; dic te, Caesar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in praesidiis fuerit, quaere; taceo; ne haec quidem colligo, quae fortasse valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo, et studio tuus; ad judicem sic agi solet, sed ego ad parentem loquor; erravi, temere feci, poenitet, ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro; si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, tu idem fer opem,

qui spem dedisti; an sperandi Ligario causa non sit, quum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causae, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii; vidi enim, et cognovi, quid maxime spectares, quum pro alicujus salute multi laborarent, causas apud te rogantium gratiores esse, quam preces; neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret; sed quam illius, pro quo laboraret; itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis; sed video tamen apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces, ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas, in petendo; in Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc quaeso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae, robur reip. proponere; nosti optime homines; animadverte horum omnium moestitiam, et dolorem; hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipsius, et filii vides; quid de fratribus dicam? noli, Caesar, putare de unius capite nos agere; aut tres ex civitate exterminandi; quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii

penates uno illo exulante; si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt; moveant te horum lacrymae, moveat pietas, moveat germanitas, valeat tua vox illa, quae vicit; te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent, tuos. Vides ne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cesetium, L. Cornificium, hosce omnes equites R. qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? atque his maxime irascebamur, et hos requirebamus, et his nonnulli etiam minabantur; conserva igitur tuis suos, ut, quemadmodum cetera, quae dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur; quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, et pene conflatum, in hac prope aequalitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? voluntate igitur omnes tecum fuerunt, tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti; sed ierit ad bellum, dissenserit non a te solum, verum etiam a fratribus: hi te orant tui; equidem cum tuis omnibus negotiis interes-

sem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius, quaestor urbanus, fuerit erga te, et dignitatem tuam; sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quaestoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari; hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec divinabat) nisi ut tu eum studiosum, et bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio, quum utrisque his dederis, tres fratres optimos, et integerrimos non solum sibi ipsos, neque his tot, ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipubl. condonaveris; fac igitur, quod de homine nobilissimo, et clarissimo, M. Marcello restituto fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiae probatissimis fratribus; ut concessisti illum senatui; sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti: et si ille dies tibi gloriosissimus populo R. gratissimus fuit, noli, obsecro dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere; nihil enim est tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est; homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando; nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis, nec

natura tua melius, quam ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura breviorem; quare quum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te admonebo, si illi absenti salutem dederis, praesentibus hic omnibus te daturum.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO REGE DEJOTARO.

ARGUMENTUM.

Dejotarus Rex Gallograeciae, bello civili Pompeji partes secutus fuerat. Victo Pompejo, quum discessiset ab armis, semper deinceps Caesaris utilitatibus praesto fuit. Quocirca Caesar ei placatus, conciliatusque, quum in eas partes venisset, et Regem eum appellavit, et hospitio ejus usus fuit. At nepos Dejotari ex filia, Castor nomine, extitit, qui avum Dejotarum detulit insidiarum apud Caesarem, quod is eum, quum domi ejus versaretur, occidere voluisset. Defensio Dejotari delata ad Ciceronem. qui hanc Orationem privatim apud Caesarem habuit.

Quum in omnibus causis gravioribus, C. Caesar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel aetas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat; primum dico pro capite, fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo dumtaxat periculo; tamen est ita

inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum; deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram rempub. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere; accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber; crudelis Castor, ne dicam sceleratum, et impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiae suae terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, et tegere debebat; commendationem ineuntis aetatis ab impietate, et scelere duxerit; avi servum, corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit, et a legatorum pedibus abduxerit; fugitivi autem dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostrae reip. cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam; nam quum more majorum de servo in dominum ne tormentis quidem quaeri liceat, in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in equuleo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Caesar, etiam illud interdum, quod tamen, quum te penitus recognovi, timere desino; re enim iniquum est, sed tua sapientia fit aequissimum; nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum consideres, grave est; nemo enim fere est qui sui

periculi judex non sibi se aequiorem, quam reo, praebeat: sed tua, C. Caesar, praestans, singularisque natura hunc mihi metum minuit, non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est; dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, et eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quae mihi ad spem obtinendae veritatis gravissima sunt, ad motum animi, et omnem impetum dicendi, contentionemque leviora; hanc enim, C. Caesar, causam si in foro dicerem eodem audiente, et disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferet? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem aetatem in populi R. bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, coelum denique testarer ipsum: sic, quum et deorum immortalium, et populi Rom., et senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio; quae quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causae maxime debilitatur loco: tuum est, Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatorum

spe pauca dicam: qui quum videantur neque ingenio neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, et cogitatione venerunt, iratum te regi Dejotaro fuisse, non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis, et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque quum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: quumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret; quamobrem hoc nos primum metu, C. Caesar, per fidem, et constantiam, et clementiam tuam libera, ac residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur; per dextram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, et in praeliis, quam in promissis, et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, et placatum Dejotari regis arae, focioque viderunt; quum facile exorari, Caesar, tum semel exorari soles; nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit; quamquam cui sunt inauditae cum Dejotaro querelae tuae? numquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeji amicitiam fuisset, quam in tuam; cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse ta-

men excusatione aetatis usus esset; itaque quum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas; itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti; hospitem agnovisti; regem reliquisti: neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est; is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, et alienigena, quibus nos, in media republ. nati, semperque versati. Quum audiret senatus consentientis authoritate arma sumpta, consulibus, praetoribus, tribunis pl. nobis imperatoribus rempub. defendendam datam; movebatur animo, et viri huic imperio amicissimus de salute populi Rom. extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur; maxime vero perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnesque consulares (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam; talibus enim nunciis, et rumoribus patebat ad orientem via, nec ulli veri subsequebantur; nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae, et pacis; nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam; quae quum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a

Cn. Pompejo ad eum legati, litteraeque venerunt; ignosce, ignosce, Caesar, si ejus viri authoritati rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus; in quem cum dii, atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, et maxima; neque enim, si tuae res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, iccirco Cn. Pompeji memoriam amisimus; quantum nomen ejus fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi R., quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti; itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus, tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Dejotarus venit hoc misero, fatalique bello; quem ante justis, hostilibusque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset; postremo venit ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem; itaque, Pharsalico praelio facto, a Pompejo discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis patuit; ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis, et copiis sustentavit; ille Ephesum ad eum,

quem tu ex tuis fidelissimum, et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum; quae quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus arguitur, domi te suae interficere voluisse; quod tu, nisi furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cujus tantae importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere; cujus tantae ferocitatis victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani, et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri, ut haec omittam, cujus tanti furoris fuit omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, haec homo inconsultus, et temerarius non videbat; quis prudentior? quamquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide

et religione vitae defendendum puto: nota tibi est, C. Caesar, hominis probitas, noti mores, nota constantia; cui porro, qui modo populi R. nomen audivit, Dejotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non est audita? quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum praesentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus; id vos, et a viro optimo, et ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem! Quum, inquit, in castellum Luccjum venisses, et domum regis hospitis tui divertisses; locus erat quidam, in quo erant composita, quibus rex te munerare constituerat; huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat; ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Caesar, initio, tum est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente existimavi esse corruptum; hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit, finget videlicet aliquod crimen veneni; etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat; quid ait medicus? nihil de veneno; at id fieri potuit primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod quum est factum, negari potest; si palam

te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines vero fortasse celavisset; quod igitur et occultius conari, et efficere cautius potuit, id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur! tua te, inquit, eadem, quae semper, fortuna servavit; negavisti tum te inspicere velle; quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? at eodem te, quum caenavisses, rediturum dixeras; itaque fecisti; horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? quum in convivio comiter, et jucunde fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras; quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam missit ex Asia, quae Africanus inspectante exercitu accepit; quod quum praesens Dejotarus regio et animo, et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Caesar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare; num quae trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi, et sanctissimi disciplina? quid

igitur causae excogitari potest, cur te lautum voluerit, caenatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, quum in castellum Luccjum ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Quum, inquit, vomere post caenam velle te dixisses, in balneum te ducere coeperunt; ibi enim erant insidiae; at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam, et improbus, sed et fatuus, et amens es; quid? ille signa aenea in insidiis posuerat, quae e balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum inquit, eram conscius; quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Caesarem, cui fecisset insidias; praesertim quum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Quum igitur eos vinceret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit; una regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse; de exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo R. posset, sed quibus fines suos ab

excursionibus hostium, et latrociniis tueretur, et imperatoribus nostris auxilia mitteret; atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Coelium nescio quem, sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret; aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse; sed tamen quum ad Coelium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Coelium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia non nosset, vel si nosset, centemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi: veteres, credo, Caesar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi: sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem a te animo fuit: quomodo? speravit, credo difficiles tibi Alexandriae fore exitus propter regionis naturam, et fluminis; at eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiae praefeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem praesto fuit; secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi, qui etiam

furiosum illum Coelium excitaverunt; quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seseque, et filium suum expoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicaeam, Ehesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent; itaque quum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri; de Domitio dixit versum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: Pereant amici, dum una inimici intercidant: quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset: ipse enim mansuetus, versus immanis; qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo quum vel interfici belli lege potuisset; regem et se, et filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde furcifer? quo progreditur? ait hac laetitia Dejotarum elatum, vino se obruisse; in convivioque nudum saltavisse. Quae crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo regiae virtutes, quod te Caesar, ignorare non arbitror, sed praecipue singularis, et admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere; frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum,

beneficum, liberalem, hae sunt regiae laudes, illa privata est; ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, et temperantiam, virtutem esse maximam judico; haec in illo est ab ineunte aetate tum a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisqne nostris, tnm ab equitibus Rom. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, et cognita; multis ille quidem gradibus officiorum erga remp. nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quicquid a bellis populi R. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola, et pecuarius haberetur; qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil umquam nisi severissime, et gravissime fecerit, is ea existimatione, eaque aetate, saltavit? Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo, et clarissimo viro fugitivi ore maledicere; quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiaeque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conveniret; quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam aetate exacta, defecerant. Itaque Dejotarum quum plures in equum sustulissent quod hærere in eo senex posset, admirari

solebamus; hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit; quum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se jactare? quam se ostentare? quam nemini in illa causa studio, et cupiditate concedere? quum vero, exercitu emisso, ego, qui pacis author semper fui, post Pharsalicum autem praelium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam authoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur; felix ista domus, quae non impunitatem solum adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur; vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti; sint sane inimicitiae, quae esse non debebant; rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam, et obscuram e tenebris in lucem vocavit; quis tuum patrem antea, qui esset, audivit? sed quamvis ingrate, et impie necessitudinis nomen repudiaretis; tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere; esto; concedatur haec quoque acerbitatis, et odii magnitudo; adeo ne, ut etiam omnia vitae,

salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum sollicitare verbis, spe, praemiisque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc est non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere; nam ista corruptela servi si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta authoritate approbata; nulli, nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla jura custodient; ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impune evelare potest, contraque nos pugnare; fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, quum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci; vide, quid intersit; etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis? non ne, quum esset productus testis, et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? non ne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? non ne, audiente hoc Ser. Sulpicio, cla-

rissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? iccirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura, et exempla corrumperes, domesticaque tua inhumanitate nostrae civitatis humanitatem inquinares? At quam acute collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiose tyrannum existimari; statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos; plaudi tibi non solere. Non ne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, et eversas domos: armatis militibus refertum forum: quae semper in civili victore non vidimus; solus, inquam, es, C. Caesar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus: et quem nos liberi, in summa reip. libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem, is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? nam de statua quis queritur, una praesertim, quum tam multas videat? valde enim invidendum

est ejus statuæ, cujus triophæis non invidemus; nam si locus affert invidiam; nullus locus est ad statuam quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam a te est, et nonnumquam, obstupefactis hominibus ipsa admiratione, compressus est, et fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam causae partem reservatum; id autem aliquid est, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea; non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere; quod abest longissime, mihi crede, Caesar; quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit; neque se a te multatum arbitratur; sed, quum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quominus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit; etenim, si Antiochus, magnus ille rex Asiae, quum, posteaquam a Scipione devictus est, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisisset; dicere est solitus, benigne sibi a populo Rom. esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multo facilius se Dejotarus consolari; ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris; omnia tu Dejotaro, Caesar, tribuisti, quum et ipsi, et filio nomen regium concessisti, hoc nomine

retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom., nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, et erecto est; nec umquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem; multa se arbitratur et peperisse antea factis, et habere in animo, atque virtute, quae nullo modo possit amittere; quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui, postquam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt; senatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quae publicis populi R. litteris, monumentisque consignata sunt, quae umquam vetustas obruet, aut quae tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse; hæc ille reputans, et dies, et noctes cogitans, non modo tibi non succenset (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, et quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ, quo quidem animo quum antea fuerit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti,

se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit; jubes enim eum bene sperare, et bono esse animo, quod scio te non frustra scribere solere; memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere; meque tuis litteris bene sperare non frustra esse jussum; laboro equidem regis Dejotari causa, quocum mihi amicitiam resp. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, et exercitum meum effecerunt; sed quum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum a te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam; nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim, nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus, et calamitosis nullius oratione evocata; propone tibi duos reges; et id animo contemplare, quod oculis non potes, dabis profecto misericordiæ; quod iracundiæ negavisti, multa sunt tuæ clementiæ monumenta, sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti; quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus; semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit,

sociorum vero regum, et amicorum sanctissimum; quod nomen hi reges ne amitterent, te victore timuerunt: retentum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido; corpora vero sua pro salute regum suorum hi ligati tibi regii tradunt, Hieras, et Blesamius, et Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide, et virtute praeditus Dorylaus, qui nuper quum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati; require de Blesamio, num quid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat umquam se a te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: quum e balneo exisses, tecum se fuisse: quum illa munera inspexisses caenatus; quum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se praebuisse postridie; quamobrem; si quid eorum, quae objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiae tuae.

M. TULLII CICERONIS

IN M. ANTONIUM PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Offensus graviter libera Ciceronis Oratione M. Antonius, venit post aliquot dies in senatum, et de injuria Ciceronis conquestus, multis maledictis in eum invectus est. Prohibitus Cicero ab amicis illo die respondere propter arma Antonii, respondit aliquanto post hac ornatis ima Oratione, et quidem praesenti in senatu: In qua primo objecta crimina diluit: deinde insectatur vitam hominis; et per omnes gradus aetatis vitia colligens, criminose commemorat, quae ab illo umquam privatim, aut publice commissa fuerunt.

Quonam meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reip. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec vero necesse est a me quemqnam nominari vobis, quum ipsi recordemini; mihi poenarum illi plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere; atque hoc in aliis minus mirabar; nemo illorum mihi inimicus fuit vo-

luntarius: omnes a me reip causa lacessiti; tu ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam Clodius, viderere, ultro maledictis me lacessisti; tuamque a me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putavisti; quid putem? contemptum ne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius; an in senatu facile de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae reip. testimonium multis, mihi uni conservatae dedit; an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est; quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium dicere? illud profecto est: non existimavit sui similibus probari posse, esse se hostem patriae, nisi mihi esset inimicus; cui prius quam de ceteris rebus respondeo: de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam me nescio quando venisse, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed aetatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure praetorio? sed hoc iccirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordarentur li-

bertini generum, et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.

Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum, Cn. Pompejus, et Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa rep. fore incolumem putabas: poteras autem eo tempore auguratum petere, quum in Italia Curio non esset? aut tum, quum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo; quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli, malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri; sed quo beneficio? quod me Brundusii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari soleb.s, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? fac potuisse; quod est aliud, P. C., benefi-

cum latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? quod si esset beneficium, numquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse clarissimos viros appellare soles, tantam essent gloriam consecuti; quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, te id impune facere potuisse; sed sit beneficium; quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit; in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reip. queri non debui, ne in te ingratus viderer? at in illa querela, misera quidem, et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque R. collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto? præsertim quum tu reliquias reip. dissipavisses: quum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia: quum leges eas, quæ numquam promulgatæ essent, et de te, et a te latas confiterere: quum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses: quum esses fœdissime stipatus armatis: quum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino, lustrisque confectus; at ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ, et magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequis-

nequissimo, de rep. graviter querens, de homine nihil dixi; itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit. At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit; homo et humanitatis expers, et vitae communis ignarus; quis enim umquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? quid est aliud, tollere e vitae societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quam multa joca solent esse in epistolis, quae, prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? sit hoc inhumanitatis tuae: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte? ut Mustelae Tamisio, et Tironi Numisio videris; qui quum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectum senatus; ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus; sed quid opponas tandem, si negem me umquam istas litteras ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo, in quo habes scientiam quaestuosam? qui possis? sunt enim librarii manu; jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit; quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? at ego non nego, teque

in isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae; quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem: quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum, et latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exlio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras; quid enim me interponerem audaciae tuae, quem neque authoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom., neque leges ullae possent coercere? verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat, lege lata. Sed quum mihi, P. C. et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam, ut, contra illum quum dicam, attente audiatis; simul illud oro, si meam quum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie, quum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei; non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem; etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rem-

pub. gerit, vel qued ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulam profiteretur, objecit mihi consulatum meum; qui consulatus verbo meus, P. C., re vester fuit; quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, authoritate, sententia? haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? quis autem meum consulatum, praeter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet; quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utrique fatale; non placet M. Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime est mortuus; placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet authoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, L. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenae, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui quum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit; maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus, et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit; sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset ne-

mo, qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, remp. referret acceptam; sed quoniam illis, quos nominavi, tot, et talibus viris respubl. orbata est: veniamus ad eos, qui duo de consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicatione decrevit verbis amplissimis; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est; qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Caesar avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum? hunc tu quum authorem, et praeceptorem omnium consiliorum, totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi, esse maluisti; hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum unquam de rep. retulisti? at ad quos refert, dii immortales? ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt; hodie non descendit Antonius: cur? dat natalia in hortis: cur? neminem nominabo; putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum etiam Ballioni; o foeditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu, quum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de rep. nihil referas, referas ad eos, qui rem suam nullam habent, tuam exhau-

riunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus; adeo ne pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam; tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse; ut illa, credo, nefaria S. C. tum fierent, vim afferebam senatui; o miserum, sive illa tibi nota non sunt; nihil enim boni nosti; sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare; quis enim eques R. quis, praeter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, quum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina illorum capere potuerunt: etenim quum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, conscio-rum indiciis, sua manu, voce pene litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere remp. consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? praesertim quum senatus, populusque R. haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulcrum corpus vitrici sui negat a me datum: hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam; quae, quia jure ei inimicus fui,

doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares: ut non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, poena affectum querebare; ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totius Senatus est, reprehendisti; nam quum comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit; homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico audaciae, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, quum inter subsellia nostra versentur armati; quum in hac cella Concordiae, o dii immortales! in qua me consule salutares sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives dum confiteare, hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ithyreis circumsederi; haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantarum rerum repugnantiam

non videas; nihil profecto sapis: quid est enim dementius, quam, quum reip. perniciosa arma ipse ceperis, objicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti; quam id te, dii boni, non decebat; in quo est tua culpa nonnulla: aliquid enim salis ab uxore mima trahere potuisti. Cedant arma togae; quid? tum nonne cesserunt? at postea tuis armis cessit togae; quaeramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi R. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere; nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter neque illos, neque ullas te omnino litteras nosse: me nec reip. nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meae vigiliae, meaeque litterae et juventuti utilitatis, et nomini R. laudis aliquid afferrent; sed haec non hujus temporis: majora videamus. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti; quidnam homines putarent, si tum occisus esset, quum tu illum in foro, inspectante populo R. gladio stricto insecutus es, negotiumque transegisses, nisi se ille sub scalas tabernae librariae conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? sed quid? ego favisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis; at Miloni ne favere quidem potui: prius enim rem transegit, quam quisquam eum facturum id suspicaretur. At ego suasi; scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reip. sine suasore non posset. At laetatus

sum; quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat? quemquam de morte P. Clodii fuit quaestio non satis prudenter illa quidem constituta; quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, quum esset legibus quaestio constituta? quaesitum est tamen; quod ergo, quum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus, quid diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Caesaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam culpa mea civile bellum esse natum; in eo non tu quidem tota re, sed quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, praestantissimo cive, consule, nihil praetermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompejum a Caesaris conjunctione avocarem, in quo Caesar fuit felicior; ipse enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit; postea vero quam se totum Pompejus Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere impudentis; duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompejo suaserim: ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquenii imperium Caesari prorogaret; alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur, quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus; atque idem ego, quum jam omnes opes et suas, et populi Rom. Pompejus ad Caesarem detulisset, seroque ea sentire coe-

pisset, quae ego multo ante praevideram; inferrique patriae bellum nefarium viderem; pacis, concordiae, compositionis author esse non destiti; meaque illa vox est nota multis; Utinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses, aut numquam diremisses; fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae. Haec mea, M. Antoni, semper et de Pompejo, et de rep. consilia fuerunt, quae si valuissent, resp. staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses. Sed haec vetera: illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum. Jam vereor, P. C. ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis; quis enim meum in istius societete gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, quum conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset; quam verisimile porro est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? etenim si authores ad liberandam patriam desiderarentur illis authoribus, Brutos ego impellerem Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalae. His igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam

domo? Quid C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed, ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me authorem, credo, desideravit: qui ètiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea authoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiae praeposuit, depulsorque dominatus, quam particeps, esse maluit; an L. Tillius Cimber me est authorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? et hos authoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reip.? longum est persequi ceteros: idque reipub. praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Caesare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; cur mihi potissimum? quod sciebam? vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod quum rem gessisset consimilem

rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se aemulum mearum laudum extitisse: tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Caesarem, crimen sit, etiam laetatum esse morte Caesaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, exceptis iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes ergo in culpa; etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt; aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit, voluntas nemini, sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite; sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet eum conscium fuisse; ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris; ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus, sententiisque major? constitue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassi, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, et exhala: an faces admovendae sunt, quae te excitent tantae causae indormientem? numquam ne intelligis statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidae sint, an vindices libertatis? attende enim pauli-

sper, cogitationemque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe; ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium; confiteor eos, nisi liberatores populi Rom. conservatoresque reip. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius, patriæ parentem, quam suum occidere; tu, homo sapiens, et considerate, quid dicis? si parricidae, cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine, et apud populum R. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati, cur provinciae Bruto, et Cassio datae? cur quaestores additi? cur legatorum numerus auctus? atque haec acta per te; non igitur homicidae; sequitur, ut liberatores tuo judicio sint; tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te, non enim fortasse satis, quae distinctius dicuntur, intelligis: sed tamen haec est summa conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis praemiis dignissimos judicatos. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi objectum est, quaerent, sit ne verum, ne cui negent; etenim vereor, ne aut celatum me, ipsis illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum; quae enim res unquam, proh sancte Jupiter, non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta

major? quae gloriosior? quae commendatio hominum memoriae sempiternae? in hujus me consilii societatem, tamquam in equum Trojanum, includi cum principibus non recuso; ago etiam gratias quoquo animo facis; tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem; quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te praedicas, et relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, quum eos adspexerint, non maximum cepisse vitae fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingratae litterae reperientur, quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? tu vero adscribe me talem in numerum. Sed unam rem, vereor, ne non probes; si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de rep. sustulissem, et si meus stylus ille fuisset, ut dicitur; mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Caesarem voluisse, crimen est; vide, quaeso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est; et ob ejus consilii societatem, quum interficeretur Caesar, tum te a Trebonio vidimus se vocari. Ego autem (vide, quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco: virum res illa quaerebat;

quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum: Cui bono fuerit: vide, quaeso, ne haereas; quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire nolebant: tibi tamen praecipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas; qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberasti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissecavisti; ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt; cujus domus quaestuosissima est falsorum commentariorum, et chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae: etenim quae res egestati, et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? nescio quid conturbatus mihi esse videris; numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu; nemo credet umquam: non est tuum de republ. bene mereri; habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros resp. authores; ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objecisti; quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, authoritasque valuisset; tu hodie egeres, nos liberi essemus, resp. non tot duces, et exercitus amisisset; fateor enim me, cum ea, quae acciderunt, praeviderem futura, tanta in moestitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem praevidissent, fuissent; dolebam, dolebam, P. C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram; neque

vero eram indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberasset; illos ego praestantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consulares, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) remp. hodie teneremus; quae sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitae consulebam, spe victoriae elati obstitissent; ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine, vel potius numquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeji voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit saepius? quod quidem erat magnum, de summa reip. dissidentes in eadem consuetudine amicitiae permanere; sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem, et spectarem videbat; ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille praesenti dignitati potius consulebat; quod autem habebat uterque, quid sequeretur; idcirco tolerabilior erat nostra dissensio; quid vero ille clarissimus vir, ac pene divinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt; numquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi disiderii: quum me

vidisse plus fateretur, se speravisse meliora; et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti; erant illa quidem castra plena curae: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem moestitiam meam reprehendit, idem jocos; magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Haereditates mihi negasti venire; utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, et necessarii viverent; sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius HS. ducenties acceptum haereditatibus retuli; quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te, me nemo, nisi amicus, fecit haeredem; ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur; te is, quem numquam vidisti, L. Rubrius Casinas fecit haeredem; et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus, ater ne fueris, ignorans, fratris filium praeteriit; Q. Fusii, honestissimi equitis R., suique amicissimi, quem palam haeredem semper factitarat, ne meminit quidem; te, quem numquam viderat, ac numquam salutaverat, fecit haeredem. Velim, mihi dicas, nisi molestum es, L. Turselius qua facie fuerit? qua statura? quo municipio? qua tribu? nihil scio, inquies, nisi quae praedia habuerit; igitur fratrem exhaeredans,

te faciebat heredem. In multas praeterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris haeredibus, tamquam haeres esset, invasit; quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te haereditatum ausum esse facere, quum ipse haereditatem patris non adisses. Haec ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas; et vero adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum rhetorem: cui concessisti, ut in te, quae vellet, diceret; salsum omnino hominem: sed materia facilis in te, et in tuos dicta dicere; vide autem inter te, et avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causae prodesset: tu cursim dicis aliena; at quanta merces rhetori data est? audite, audite, P. C. et cognoscite reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, etquidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres; num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? sed dicam alio loco et de Leontino agro, et de Campano: quos iste agros, ereptos reipubl. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore, et correctore nostro quaedam dicenda sunt; nec enim omnia effundam; ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur, vis ne igi-

tur, te inspiciamus a puero? sic opinor; a principio ordiamur. Tenes ne memoria praetextatum te decoxisse, patris, inquies, ista culpa est; concedo: etenim est pietatis plena defensio; illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in quatuordecim, quum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunae vitio, non suo, decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti; primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio questu abduxit, et tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, et certo locavit; nemo umquam puer emptus libidinis causa tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis; quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? quum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere, quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit; scis ne me de rebus mihi notissimis dicere? recordare tempus illud, quum pater Curio moerens jacebat in lecto; filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem; tantum enim se pro te intercessisse dicebat; ipse autem, amore ardens, confirmabat, quod desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium iturum; quo ego tempore tanta mala florentissimae familiae sedavi, vel po-

tius sustuli: patri persuasi, ut aes alienum filii dissolveret, redimeret adolescentem summa spe et animi, et ingenii praeditum rei familiaris facultatibus; cumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, et potestate prohiberet; haec tu quum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, et flagitia omittamus; sunt quadam quae honeste non possum dicere; tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses; sed reliquum vitae cursum videte: quem quidem celeriter perstringam; ad haec enim, quae in civili bello, in maximis reip. miseriis fecit, et ea, quae quotidie facit, festinat animus: quae, peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis; debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio, tametsi incidamus, oportet, media, ne nimis sero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax: cujus etiam domi jam tum quiddam molitus est: quid dicam, ipse optime intelligit. Inde iter Alexandriam, contra senatus authoritatem, contra religiones; sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum tum obtinebat, pe-

que erat usquam tua; domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, praeter unum Misenum, quod cum sociis tamquam Sisaponem tenebas? Venisti e Gallia ad quaesturam petendam; aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me; acceperam jam ante Caesaris litteras, ut mihi satisfieri paterer a te; itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia; postea cultus sum a te, tu a me observatus in petitione quaesturae; quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo R., in foro es conatus occidere: quumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, quum te ultro mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus; quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quaestor es factus, deinde continuo sine S. C., sine sorte, sine lege ad Caesarem cucurristi: id enim unum in terris, egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus perfugium esse ducebas; ibi te quum et illius largitionibus, et suis rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses. Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se, atque in domesticum dedecus impu-

re, atque intemperanter, sed quae in nos, fortunasque nostras, id est, in universam remp. impie, ac nefarie fecerit; ab hujus enim scelere, omnium malorum principium natum reperietis. Nam quum L. Lentulo, C. Marcello coss. Kal. Jan. labentem, et prope cadentem remp. fulcire cuperetis; ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum, atque mancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subjecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum, et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, quum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reip. judicatus? commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta; dum genus hominum, dum populi R. nomen extabit, quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum; tua illa pestifera intercessio nominabitur; quid cupide a senatu, quid temere fiebat, quum tu unus, adolescens universum ordinem decernere de salute reip. prohibuisti, neque id semel, sed saepius? neque tu tecum de senatus authoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere, et evertere remp. funditus velles? quum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens se-

in seminibus est causa arborum, et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus pop. Rom. interfectos? interfecit Antonius; desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius; authoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius; omnia denique, quae postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio; ut Hælena Trojanis, sic iste huic reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principiis similes; omnia perfecit, quæ senatus, salva rep. ne fieri possent, perfecerat; cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos, in his patrui nulla mentio; si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret; quam attulisti rationem p. p. R. cur eum restitui oporteret? absentem credo in reos relatum, rem indicta causa judicatam nullum fuisse de alea lege judicium, vi oppressum, et armis; postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum; nihil horum; at vir bonus, et rep. dignus: nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem; hominem omnium nequis-

simum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, quum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari; eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui; notabo tamen singulas res· etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Ecquod enim umquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in essedo tribunus pl. lictores laureati antecedebant, inter quos aperta lectica mima portabatur, quam ex oppidis municipales homines honesti obviam necessario prodeuntes, non noto illo, et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant; sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi; rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, sequebatur; o miseræ mulieris fæcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, P. C., difficilis est sane reprehensio, et lubrica; versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimilimorum sui civium: felix fuit; si potest ulla esse in scelere feli-

citas; sed, quoniam veteranis cautum esse volumus; quamquam dissimilis est militum causa, et tua, illi secuti sunt, tu quæsisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti; magnum beneficium: potuisse enim fateor; quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere; tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent: sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia non a te sit erepta: licuit ne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sit tueri, ut tuebar; præsertim quum te hæc auditurum videres? Venisti Brundusium, in sinum quidem, et in complexum tuæ mimulæ; quid est? num mentior? quam miserum est, id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! si te municipiorum non pudebat, ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam sero se, quam nequam hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio, eadem comite mima: in oppida militum crudelis, et misera deductio: in urbe, auri, argenti, maximeque vini fœda direptio: Accessit, ut, Cæsare ignaro, quum esset ille

Alexandriæ, beneficio amicorum magister equitum constitueretur; tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere; tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? coge at egestas: quo se verteret, non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hæreditas venerat; nondum in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat: erat ei vivendum latronum ritu; ut tantum haberet, quantum rapere potuisset; sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi R. conspectu vomere postridie: o rem non modo visu foedam, sed auditu! si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in coetu vero populi R. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandriam se recepit felix, ut sibi quidem videbatur; mea autem sententia,

qui reip. sit infelix felix esse nemo potest: hasta posita pro aede Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus haeret animo dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni voci acerbissimae subjecta praeconis; una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit: servientibusque animis, gemitus tamen populi R. liber fuit: expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, praeter Antonium: praesertim quum tot essent circa hastam illam, qui alia omnia auderent: unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, et reformidasset audacia: tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, quum sector sis, isto loco natus, deinde quum Pompeji sector, non te execrandum populo R., non detestabilem, non omnes tibi deos, non omnes homines et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus R. exteris gentibus, justitia carior? in ejus igitur copias quum se subito ingurgitasset, exultabat gaudio persona de mimo, modo egens, repente dives: sed, ut est apud poetam nescio quem: Male parta male dilabuntur: incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus effuderit: maximus vini numerus fuit,

permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa, et lauta supellex, et magnifica multis locis. non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis: horum paucis diebus nihil erat: quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae si fuit animal, unum fuit. Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse: nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum; apothecae totae nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimae: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum; totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam saepe (non enim semper iste felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeji peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres: quamobrem desinite mirari; haec tam celeriter esse consumpta; non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, et regna celeritas tanta nequitia devorare potuisset. At idem aedes etiam, et hortos; o audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illorum aedium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquandiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis praeterire, hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum; an tu, illa in vestibulo hostium spolia quum adspexisti, domum

tuam te introire putas? fieri non potest; quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen et te, et tua, et tuos nosti; nec vero te umquam neque vigilantem, neque in somnis credo posse mente consistere; necesse est, quamvis sis, ut es, violentus, et furens, quum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilantem; me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum: quid enim umquam domus illa viderat, nisi pudicum? quid nisi ex optimo more, et sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis quum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis; hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinae sunt; etsi jam negat; nolite quaere: frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere jussit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit; quam porro spectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium? At quam crebro usurpat, et consul, et Antonius? hoc est dicere, et consul, et impudicissimus, et consul, et homo nequissimus; quid est enim aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine; dixisset aliquando, credo, avus tuus se, et consulem, at Antonium, numquam dixit; dixisset etiam collega meus, patruus tuus, nisi tu es solus Antonius; sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, qui-

bus tu remp. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, susceptum opera tua est: cui bello quum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti; gustaras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium, nobilissimum, et clarissimum virum, occideras: multosque praeterea, qui e praelio effugerant, quos Caesar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras; quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causae, cur in Africam Caesarem non sequerere, quum praesertim belli pars tanta restaret? itaque quem locum apud ipsum Caesarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis author, praedae socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas; primo respondisti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum aequa, et justa dicebas; a me C. Caesar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem; ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatoresque populi R., contra senatum, populumque R., contra deos patrios, arasque, et locos, contra patriam tuli; num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur

non sit eorum praeda communis? jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat; itaque, excussis tuis vocibus, et ad te, et ad praedas tuos milites misit; quum, repente a te praeclara illa tabula prolata, qui risus hominum! tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, praeter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere; auctionis vero miserabilis adspectus: vestis Pompeji non multa, eaque maculosa, ejusdem quaedam argentea vasa collisa, sordidata mancipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus; hanc tamen auctionem haeredes L. Rubrii decreto Caesaris prohibuerunt; haerebat nebulo: quo se verteret, non habebat; quin his ipsis temporibus domi Caesaris percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Caesar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Caesar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus; ne tum quidem sequeris; tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat: profectus est aliquando tandem in Hispaniam, sed tuto, ut ait, pervenire non potuit; quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni, aut, quum suscepisses, defendenda usque ad extremum; ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa,

Hispania: omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit; si de meo judicio quaeris, nollem: sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant; esto, fuerit haec causa communis; repetebant praeterea deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quae tu invaseras; haec quum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse aequi? tamen erat aequissimum contra Cn. Pompeji liberos, pugnare sectorem; an tu Narbone in mensas hospitum quum vomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui vero Narbone reditus? Etiam quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem; exposui nuper, P. C. causam reditus mei; volui, si possem, etiam ante Kal. Jan. prodesse reip, Nam quod quaerebas; quo modo redissem; primum, luce, non tenebris: deinde, cum calceis, et toga, nullis nec gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus; nae tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiae tuae, cujus te ipsum non pudet; ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi; qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares: si per municipia, coloniasque Galliae, a qua nos tum, quum consulatus petebatur, non rogabatur,

petere consulatum solebamus, quum galilcis, et lacerna cucurristi. At videte levitatem; quum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans perpotavit ad vesperam; inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto: janiter, quis tu? a Marco tabellarius; confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur, eique epistolam tradidit; quam quum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) quum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit; o hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere) ergo, ut te catamitum, neque opinato quum ostendisses, praeter spem mulier adspiceret, iccirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes tuos venderet. Productus in concionem a tribuno pl. quum respondisses, te rei tuae causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. Caesari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti: celeriter isti, redisti, ut cognosceret te si minus fortem, attamen strenuum: factus es ei rursus nescio quo modo familiaris: habebat hoc omnino

Caesar, quem plane perditum aere alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat; his igitur rebus praeclare commendatus, jussus es renunciari consul, et quidem cum ipso; nihil queror de Dolabella: qui tum est impulsus, inductus, elusus; qua in re quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum, et receptum intervenit, ad seque transtulit; tu ejus perfidiae voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kal. Jan. cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum, et paratius Dolabella, quam nunc ego: hic autem iratus quae dixit, dii boni? primum quum Caesar ostendisset, se prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret: sed quum Caesar ita dixisset, tum hic bonus augur eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset: idque se facturum esse asseveravit; in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite; quid enim? istuc quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? vide, ne etiam facilius; nos enim nunciationem solum habemus; consules, et reliqui magistratus etiam inspectionem; esto hoc imperite (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam; multis

ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellae comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit; quisquam ne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de coelo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: et, si quis servavit, non habitis comitiis, sed prius, quam habeantur, debet nunciare; verum implicata inscitia impr udentia est; nec scit, quod augurem; nec facit, quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Mart. consulatum: quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens; beneficia, quae venderet, a collega petebat; ecce Dolabellae comitiorum dies, sortitio praerogativae: quiescit; renunciatur: tacet; prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ita ut assolet, suffragia; tum secunda classis; quae omnia sunt citius facta, quam dixi; confecto negotio bonus augur, (Laelium diceres) alio die, inquit; o impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de coelo servasse dixisti, neque hodie dicis; id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kal. Jan. futurum esse praevideras, et tanto ante praedixeras; ergo hercule magna, ut spero, tua potius, quam reip. calamitate, ementitus es auspicia, obstrinxisti religione populum R., augur auguri, consul consuli obnunciasti; nolo plura, ne acta Dolabellae videar convellere: quae necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur, sed arrogantiam hominis, inso-

lentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella, rursus, quum voles, salvis auspiciis creatus, si nihil est, quum augur his verbis nunciat, quibus tu nunciasti, confitere te quum, Alio die, dixeris, sobrium non fuisse; sin est aliqua vis in istis verbis; ea quae sit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C., apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit; quae potest esse turpitudinis tantae defensio! cupio audire, ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: adscendis: accedis ad sellam; ita eras Lupercus, ut te esse consulem meminisse deberes; diedema ostendis: gemitus toto foro; unde diadem? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, et cogitatum scelus; tu diaduma imponebas cum plangore populi, ille cum plausu rejiciebat; tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, quum author regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles; et idem tentares, quid populus R. ferre, et pati posset; at etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas; quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis, populoque R. mandatum id certe non habebas;

o praeclaram illam eloquentiam tuam, quum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? haec te, si ullam partem habes sensus, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor, ne imminuam summorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus; quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, quum omnes fatentur jure interfectum esse, qui abjecerit? at etiam inscribi jussit in fastis, Ad Lupercalia C. Caesari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem, populi jussu regnum detulisse, Caesarem uti noluisse; jam minime miror te otium perturbare, non modo urbem odisse, sed etiam lucem. cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere; ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, et in judiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? ideo ne L. Tarquinius exactus, Spur. Cassius, Melius, et Manlius necati, ut multis post saeculis a M. Antonio, quod fas non est, Rex Romae constitueretur? sed ad auspicia redeamus. De quibus rebus Idibus Mart. fuit in senatu Caesar acturus, quaero, tum tu quid egisses? audiebam equidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum; sustulit illum diem fortuna reip. num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Caesaris sustulit? sed incidi in id tempus, quod iis

rebus, in quas ingressa erat oratio, praevertendum est. Quae tua fuga? quae formido illo praeclaro die? quae propter conscientiam scelerum desperatio vitae, quum ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? o mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, quum me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui; itaque quum ceteri consulares irent, redirent, in sententia mansi; neque te illo dies neque postero vidi, neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste foedere ullo confirmari posse credidi; post diem tertium veni in aedem Telluris; et quidem invitus, quum omnes aditus armati obsiderent; qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? quamquam mihi subito inimicus extitisti: tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quae erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem; quamquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quae, dum timor abest, a te non discedit audacia; etsi tum, quum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime praefuisti; tua illa

pulcra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio; tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit; tu illos impetus perditorum, et ex maxima parte servorum, quos nos vi, manuque repulimus in nostras domos immisisti; idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio praeclara S. C. fecisti, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur; meministi ipse de exulibus, scis de immunitate quid dixeris; optimum vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de rep. sustulisti; quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum dictatorem metum tolleres; constituta respubl. videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam: num igitur me fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulas figebantur, neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur; itaque si haec manent, quae stante rep. manere non possunt, provincias universas, P. C. perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi R. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies HS. quod est in tabulis, quae sunt ad Opis? funestae illius quidem pecuniae, sed tamen quae nos, si iis, quorum erat, non redderetur, a tri-

butis posset vindicare; tu autem quadringenties sestertium, quod Idibus Mart. debuisti, quonam modo ante Kal. Apr. debere desiisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quae a diversis emebantur non insciente te: sed unum egregium de rege Dejotaro, populi R. amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere; quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Caesar? aeque, atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus remp. populi R. caram esse sentiebat; is igitur, a quo vivo nec praesens, nec absens quidquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus; compellarat hospitem praesens: computarat: pecuniam imperarat; in ejus tetrarchia unum ex Graecis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat, a senatu datam; haec vivus eripuit, reddidit mortuus; at quibus verbis? modo aequum sibi videri, modo non iniquum: mira verborum complexio; at ille numquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, aequum dixit videri; syngrapha HS. centies per legatos, viros bonos, sed timidos, et imperitos, sine Sexti, sine reliquorum hospituum regis sententia, facta in Gyneceo: quo in loco plurimae res venierunt, et veneunt; qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere, censeo; rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesa-

ris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit; sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut quae tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent; nemo igitur jurisconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jurisconsultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quae erant ante syngrapham recuperatae; non enim a te emit, sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui authorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam venditent; itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniae. At quam coeca avaritia est? nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimae Cretensium vectigalibus liberantur; statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia; tu mentis compos? tu non constringendus? an Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, quum Creta nihil ad Brutum Caesare vivo pertineret? at hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis; omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cau-

sum Caesar dissimilem judicaverit: deinde nescio, cur non reliquis idem tribuas, neque enim plus, quam tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, quam de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae et risus hominum, et querelas moveret; cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus pl. sinistrum fulmen nunciabat? quum tua quid interest, nulla auspicia sunt, quum tuorum, tum sis religiosus; quid? eundem in septemviratu nonne destituisti? intervenit enim; quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses; omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas; filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quaesita, et ante perspecta; non est satis; probri insimulasti pudicissimam foeminam; quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti; frequentissimo senatu Kal. Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori, et uxori tuae stuprum esse oblatum comperisses; quis interpretari potest, impudentior ne, qui in senatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? sed ad chirographa redeamus. Quae tua fuit cognitio? acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu, quae

quidem Caesar egisset, non ea, quae Caesarem egisse dixisset Antonius; unde ista erumpunt? quo authore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? at sic placuerat, ut ex Kal. Jun. de Caesaris actis cum consilio cognosceretis; quod fuit consilium? quem unquam convocasti? quas Kal, Jun. expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? o praeclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Majo, tum, quum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, scimus; cui tu urbi minitaris; utinam conere ut aliquando illud pene, tollatur. At quam nobilis tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus? quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra; agrum Campanum, qui quum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus; hunc tu compransoribus tuis, et collusoribus dividebas; mimos dico, et mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quoniam quidem hae quondam arationes in pop. Rom patrimonio glandiferae, et fructuosae ferebantur; medico tria millia jugerum, quasi te sanasset; rhetori duo, quasi disertum facere potuisset; sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Caesar ante deduxerat; consuluisti me per litteras de Capua tu quidem, sed idem de Casili-

no respondissem, posses ne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam, novam jure deduci: colonos novos adscribi posse, rescripsi; tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbabo, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuae pene perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi, atque integerrimi viri, fundum Cassinatem; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in haeredum L. Rubrii, quo in haeredum L. Turselii praedia, quo in reliquas innumerabiles possessiones; et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae: quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam illius venditionis vidit? quis vocem praeconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Caesare: ipsum enim expectare magnum fuit; quis vero audivit umquam (nullius autem salus curae pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? quid? si etiam scripsit ad te Caesar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? remove gladios parumper illos, quos videmus; jam intelliges aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae, et temeritatis

tuae; non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur; o tecta ipsa misera, quam dispari domino! quamquam quo modo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium; quae in illa villa ante dicebantur? quae cogitabantur? quae litteris mandabantur? jura populi Rom., monumenta majorum, omnis sapientiae ratio, omnisque doctrina; at vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum; natabant pavimenta vino; madebant parietes; ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matresfamilias versabantur. Casino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo: jure id quidem: in homine enim turpissimo obsolescebant dignitatis insignia; quum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit, ut est frequens municipium, magna sane multitudo; at iste operta lectica est latus per oppidum, ut mortuus; stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant; quid Anagnini? qui quum essent devii, obviam ei descenderunt, ut istum, tamquam si esset, consulem salutarent; incredibile dictu: sed tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum, praesertim quum duos secum Anagninos haberet, Mustellam, et Laconem, quorum alter gla-

diatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, et Brutos patronos adoptassent? magno quidem judicio, studio, benevolentia, caritate; non, ut te, ut Basilum, vi, et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo illorum cliens esse. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegae tui, quum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti; quid evenerit postea, nescio; metum credo valuisse, et arma; collegam quidem de coelo detraxisti: effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe ut dissimilis esset sui. Qui vero reditus inde Romam? quae perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem: Sullam postea dominantem: modo Caesarem regnantem videramus; erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi: ista vero, quae et quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites: scutorum lecticas portari videmus; atque his quidem jam inveteratis, P. C., consuetudine obduruimus: Kal. Jun. quum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente deffugimus; at iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro laetatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit; qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui

causa, is leges Caesaris, easque praeclaras, ut remp. concutere posset, evertit; numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, quum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Caesaris rescidit; in publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum; leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit: testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est; signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius; quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide quid te inauguret; collegae sumus: nemo negabit; o detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! quaero deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? cur non sumus praetextati? cur honorem Caesaris, tua lege datum, deseri patimur? an, supplicationes addendo, diem contaminari passus es, pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quaeres, placeat ne

mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? Mihi vero nihil istorum placet; sed tu, qui acta Caesaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad haec tandem? expecto enim eloquentiam tuam; disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo; ille numquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus; respondebis ne ad haec, aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? sed praeterita omittamus; hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes: cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvae Concordiae non patent? cur homines omnium gentium, maxime barbaros Ithyreos cum sagittis deducis in forum? praesidii sui causa se facere dicit; nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium; caritate, et benevolentia civium septum oportet esse, non armis; eripiet, extorquebit tibi ista pop. R., utinam salvis nobis; sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus; etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium diu debet populo R. pensionem tertiam;

tertiam; habet populus R. ad quos gubernacula reip. deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. praesidium, vel potius ipsa resp., quae se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit; habet quidem certe resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores; quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen a repub. revocabuntur; et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris; sed inter pacem, et servitutem plurimum interest; pax est tranquilla libertas: servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed morte etiam repellendum; quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt; illi, quod nemo fecerat, fuerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, quum esse Romae regem licebat. Spurii, Cassius, Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati; hi primi cum gladiis non regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt; quod quum ipsum factum per se praeclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum; praesertim quum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix coelo capi posse videatur; etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat: tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos laetitiam senatus populique Rom., confer cum nundinatione

tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem, et lucrum intersit; sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustum non habent; sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare; judicia non metuis? si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent; quae est autem vita, dies, et noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus; aut tu es ulla re cum eo comparandus; fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litterae, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reip. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delinierat: suos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat; quid multa? attulerat jam liberae civitati partim patientia consuetudinem serviendi; cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ceteris vero rebus nullo modo es comparandus; sed ex plurimis malis, quae ab illo reip. sunt inusta, hoc tamen boni est, quod

didicit jam pop. R. quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret; haec non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus, didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, quum illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curreretur, nec occasionis tarditas expectabitur; respice, quaeso, aliquando rempubl., M. Antoni; quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum rep. redi in gratiam; sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor; defendi rempubl. adolescens, non deseram senex; contempsi Catilinae gladios, non pertimescam tuos; quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest; ut aliquando dolor populi Rom. pariat, quod jam diu parturit; etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? mihi vero, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi; duo modo haec opto: unum, ut moriens pop. R. liberum relinquam; hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de rep. quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA TERTIA.

ARGUMENTUM.

Quum M. Antonius fugisset ex Urbe; et, sollicitatis militibus veteranis, parasset cum exercitu Romam venire, represserat conatum ejus Octavius Caesar. Quum inde tentasset Galliam, et prohibitus esset a D. Bruto, illum Mutinae obsederat. His cognitis, convocato senatu, hac Oratione dicit Cicero sententiam de Rep. Ut privatis Octavii consiliis contra M. Antonium publica voluntas addatur: legionibus Octavium secutis praemia decernantur; Brutus Galliam in Senatus, populique Romani protestate retineat: Antonius hostis judicetur.

Serius omnino, P. C. quam tempus reip. postulabat, aliquando tamen convocati sumus; quod flagitabam equidem quotidie, quippe quum bellum nefarium contra aras, et focos, contra vitam fortunasque nostras ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri jam viderem; expectantur Kal. Jan. quas non expectat Antonius; qui in provinciam D. Bruti, summi, et singularis viri; cum exercitu impetum facere conatur;

ex qua se instructum, et paratum ad urbem venturum esse minitatur; quae est igitur expectatio, aut quae vel minima dilatio temporis? quamquam enim adsunt Kalen. Januar. tamen breve tempus longum est imparatis; dies enim affert, vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades; certus autem dies non, ut sacrificii, sic consilii expectari solet; quod si aut Kal. Jan. fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hae non essent expectatae: bellum jam nullum haberemus; authoritate enim senatus, consensuque populi R. facile hominis amentis fregissemus audaciam: quod confido equidem consules designatos, simul ac magistratum inierint, esse facturos; sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriæ solum avida est, sed etiam celeritatis; quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit authoritas? C. Caesar, adolescens, pene potius puer; incredibili, ac divina quadam mente, atque virtute, tum, quum maxime furor arderet Antonii, quumque ejus a Brundusio crudelis, et pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, nec opinantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimonium suum effudit; quamquam non sumus usi eo verbo quo decuit; non enim effudit, sed in sa-

lute reip. collocavit; cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur; habenda tamen est tanta, quantam maximam animi nostri capere possunt: quis est tam ignarus rerum, tam nihil de rep. cogitans, qui hoc non intelligat; si M. Antonius a Brundusio cum iis copiis, quas se habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundusii fortissimos viros, cives optimos, jugulari jusserit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat; hac ille crudelitate imbutus, quam multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat, cui tandem nostrum, aut cui omnino bono pepercisset? qua peste privato consilio remp. (nec enim fieri potuit aliter) Caesar liberavit: qui nisi in hac rep. natus esset, remp. scelere Antonii nullam haberemus; sic enim perspicio, sic judico; nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, remp. funditus interituram fuisse; cui quidem hodierno die, P. C. (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus, quae sentiremus, libere dicere) tribuenda est authoritas, ut remp. non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de rep. licet) sileri potest; quis enim unus fortior, quis amicior

umquam reip. fuit, quam legio Martia universa? quae quum hostem populi R. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiae noluit; reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem judicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi caedem civium, atque interitum civitatis, videret; atque ea legio consedit Albae, quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum reipub. civium? hujus legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatulejo, quaestore, cive optimo, et fortissimo, Caesaris authoritatem, atque exercitum persecuta est; faciendum est igitur nobis, P. C. ut ea, quae sua sponte clarissimus adolescens, atque omnium praestantissimus gessit, et gerit, haec authoritate nostra comprobentur, veteranorumque fortissimorum virorum, tum legionis Martiae, Quartaeque mirabilis consensus ad remp. recuperandam laude, et testimonio nostro confirmetur; eorumque commoda, honores, praemia, quum consules designati magistratum inierint, curae nobis fore, hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quae dixi de Caesare, deque ejus exercitu, jam diu nota sunt vobis: virtute enim admirabili Caesaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quae authoritatem nostram, libertatem pop. R. virtutem Caesaris secutae sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius; sed, ut dixi, haec superiora; hoc vero recens

edictum D. Bruti, quod paulo ante propositum est, certe silentio non potest praeteriri; pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatus, populique R. potestate; o civem natum reip., memorem sui nominis, imitatoremque majorum! neque enim, Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, depulso jam Antonio, retinenda nobis; illi regibus parere jam a condita urbe didicerant; nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat; atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus est habitus, et dictus; quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit. Decimus sceleratum, atque impium regnare patietur? quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia et facit, et fecit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habente, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quae hic consul, augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una ferente, eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. Quis autem rex umquam fuit tam insigniter impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod praemium non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tar-

quinio, nihil sordidum accepimus; at vero hujus domi inter quasilla pendebantur aurum: numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi R. nundinabantur. Supplicia vero in cives R. nulla Tarquinii accepimus; at hic et Suessae jugulavit eos, quos in custodiam dederat; et Brundusii trecentos fortissimos viros, civesque optimos trucidavit. Postremo Tarquinius pro populo R. bellum gerebat tum, quum expulsus est: Antonius contra populum R. exercitum adducebat tum, quum a legionibus relictus, nomen Caesaris, exercitumque pertimuit; neglectisque sacrificiis solemnibus, ante lucem vota ea, quæ numquam solveret, nuncupavit: et hoc tempore in provinciam populi R. conatur invadere. Majus igitur a D. Bruto beneficium populi R. et habet, et expectat, quam majores nostri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis, et nominis; quum autem est omnis servitus misera: tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effoeminato, numquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato praesertim consilio, judicat verissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, P. C. nobis, ut D. Bruti privatum consilium authoritate publica comprobemus; nec vero M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis: quo enim ille die, populo Rom. inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus, et id egit, ut collegae diadema imponeret; eo

die non modo consulatu, sed etiam libertate se abdicavit; esset enim ipsi certe statim serviendum, si Caesar ab eo regni insigne accipere voluisset; hunc igitur ego consulem, hunc civem Rom., hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui faedo illo, et flagitioso die, et quid pati, Caesare vivo, posset, et quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit? Nec vero de virtute, constantia, et gravitate provinciae Galliae taceri potest; est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperii pop. R., illud ornamentum dignitatis: tantus autem est consensus municipiorum, coloniarumque provinciae Galliae, ut omnes ad authoritatem hujus ordinis, majestatemque pop. R. defendendam conspirasse videantur. Quamobrem tribuni pl., quamquam vos nihil aliud, nisi de praesidio, ut senatum tuto consules Kal. Jan. habere possent, retulistis: tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota rep. fecisse dicendi; quum enim tuto senatum haberi sine praesidio non posse judicavistis, tum statuistis etiam, intra muros Antonii scelus, audaciamque versari. Quamobrem omnia mea sententia complectar, vobis, ut intelligo, non invitis ut et praestantissimis ducibus a nobis detur authoritas, et fortissimis militibus spes ostendatur praemiorum; et judicetur non verbo, sed re, non modo non consul, sed etiam hostis Antonius; nam si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quae consulem reliquerunt; scele-

ratus Caesar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus compararunt; sin autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum, atque immortalem meritum; ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipub. judicantur? At quam contumeliosus in edictis! quam barbarus! quam rudis! primum in Caesarem maledicta congessit, deprompta ex recordatione impudicitiae, et stuprorum suorum; quis enim hoc adolescente castior? quod in juventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo, qui maledicit, impurior? Ignobilitatem objicit C. Caesaris filio: cujus etiam naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset; Aricina mater; Trallianam, aut Ephesiam putes dicere; videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, idest, omnes plane: quotus enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure foederatum, propinquitate pene finitimum, splendore municipum honestissimum? hinc Voconiæ, hinc Scatiniæ leges: hinc multae sellae curules et patrum memoria, e nostra: hinc equites Rom. lautissimi plurimi, et honestissimi; sed, si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquam hujus sanctissimae foeminae, atque optimae pater M. Attius Balbus, in primis honestus, praetorius fuit: tuae conjugis,

bonae foeminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero; nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae, stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit; at avus nobilis, Tuditanus nempe ille, qui cum palla, et cothurnis nummos populo de Rostris spargere solebat; vellem, hanc contemptionem pecuniae suis reliquisset. Habetis nobilitatem generis gloriosam. Qui autem convenit, ut tibi Julia natus ignobilis videatur, quum tu eodem materno genere soleas gloriari? quae porro amentia est, eum aliquid dicere de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem; ipse ex libertini filia susceperit liberos? sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem; C. Marcellus, qui Aricinae filiam: quos certo scio dignitatis optimarum foeminarum non poenitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens commendationem esse compellationem suam; quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab omnibus, Caesaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris, et patrui parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego, et frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, praestissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque ho-

ris, oculis, auribus, complexi tenemus? Nam me iisdem edictis, nescit, laedat, an laudet; quum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumpserim: laudare videtur, quasi imitari velit; quum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat. Sed ipse quid fecit? quum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens ad VIII Kalend. Decemb. eo die ipse non affuit; at quomodo edixit? haec sunt, ut opinor, verba in extremo: *Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt et interitus mei, et perditissionem consiliorum authorem fuisse.*

Quae sunt perdita? consilia? an ea, quae pertinent ad libertatem populi Rom. recuperandam? quorum consiliorum Caesari me authorem, et hortatorem et esse, et fuisse fateor; quamquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi; nam interitus quidem tui quis bonus non esset author, quum in eo salus, et vita optimi cujusque, et libertas pop. Rom. dignitasque consisteret? sed quum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? vino, atque epulis retentus; si illae epulae potius, quam popinae nominandae sunt; diem edicti obire neglexit: in ante diem IV. Kalend. Decemb. distulit: adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum

ascendit; convenerunt corrogati, et quidem ampli quidem homines; sed immemores dignitatis suae; is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, nihil timere; ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, quum de eo constituisset ad senatum referre, scriptam attulerat consularis quidam sententiam? quid est aliud de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem judicare? necesse enim erat alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari; si igitur C. Caesar hostis; cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit, quid potest dicere, quin, quum de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet: At in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententiolas edicti cujusdam memoriae mandavi: quas videtur ille peracutas putare: ego autem, quid intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni; *nulla contumelia est, quam facit dignus*; primum quid est, *dignus*? nam etiam malo digni multi, sicut ipse; an quam facit is, qui cum dignitate est? quae autem potest esse major? quid est porro facere contumeliam? quis sic loquitur? deinde, *nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? horum similia deinceps; nonne satius est mutum esse, quam

quod nemo intelligat, dicere? en, cur magister ejus ex oratore, arator factus sit, possideat in agro publico populi R. campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stultum magis etiam infatuet mercede publica. Sed haec leviora fortasse: illud quaero, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, quum in edictis tam fuit ferus? quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno pl. fortissimo, et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset? D. Carfulenum, bene de rep. sentientem, a senatu vi, et minis expellere? Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus et saepe, et jure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii? cui S. C. ne intercederent verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri; atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, quum de rep. relaturus fuisset, allato nuncio de legione quarta, mente concidit; et fugere festinans, S. C. de supplicatione, per discessionem fecit, quum id factum esse antea numquam. Quae vero profectio postea? quod iter paludati? quae vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam foeda? quam turpis? praeclara tamen S. C. illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa sortitio; divina vero opportunitas, ut, quae cuique apta esset, ea cuique obveniret. Praeclare igitur

facitis, tribuni pl., qui de praesidio consulum, senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes et agere, et habere debemus; qui enim periculo carere possumus in tanta hominum cupiditate, et audacia? ille autem homo afflictus, et perditus, quae de se expectat judicia graviora, quam amicorum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, et P. Naso omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse judicaverunt; quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribusque suis dignissimus; in eadem sententia fuit homo summa integritate, atque innocentia, C. Turanius, idem fecit Sp. Oppius; ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, et vir, et civis egregius; parique innocentia M. Vehilius, senatus authoritati se obtemperaturos esse dixerunt; quid ego de L. Cinna loquar? cujus spectata multis, magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem fecit hujus honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit, quam item magno animo, et constanti C. Cessedius repudiavit; qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? L. Antonius, et M. Antonius; o felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam; hunc quoque felicem: hanc enim habebat semper in ore provinciam: C. Calvisius Africam; nihil felicius: modo enim ex Africa decesserat, et,

quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticae reliquerat; deinde M. Iccius Siciliam. Q. Cassius Hispaniam; non habeo, quid suspicer; duarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse. O C. Caesar, (adolescentem appello) quam tu salutem reip. attulisti! quam improvisam! quam repentinam! qui enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens? etenim in concione dixerat, se custodem fore urbis, usque ad Kal. Maj. ad urbem exercitum habiturum; o praeclarum custodem ovium, ut ajunt lupum! custos ne urbis, an direptor, et vexator esset Antonius? et quidem se introiturum in urbem dixit, exiturumque quum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, sedens pro aede Castoris dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem? Hodierno die primum, P. C., longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator fui; quum autem id facere non possem, quievi, nec abjecte, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, et dolorem tuli; hanc vero teterrimam belluam quis ferre posset, aut quo modo? quid est in Antonio, praeter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus est; nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas reipub. luat, an nos serviamus: aliquando, per deos im-

mortales, P. C., patrium animum, virtutemque capiamus: ut aut libertatem propriam Romani generis, et nominis recuperemus; aut mortem servituti anteponamus; multa, quae in libera civitate ferenda non essent, tulimus, et perpessi sumus, alii spe recuperandae libertatis, alii vivendi nimia cupiditate; sed, si illa tulimus, quae nos necessitas ferre coegit, quae vis quaedam pene fatalis, quae tamen ipsa non tulimus: etiam ne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudelissimumque dominatum? quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, quum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Caesaris interitum fecerit; refertam domum ejus exhauserit; hortos compilarit; ad se ex his omnia ornamenta transtulerit; caedis, et incendiorum causam quaesierit ex funere; duobus, aut tribus S. C. bene, et e rep. factis, reliquas res ad lucrum, praedamque revocaverit; vendiderit immunitates; civitates liberaverit; provincias universas ex imperii populi R. jure sustulerit; exules reduxerit; falsas leges C. Caesaris nomine, et falsa decreta in aes incidenda, et in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit; populo R. leges imposuerit; armis, et praesidiis populum, et magistratus foro excluserit; senatum stiparit armatis; armatos in cella Concordiae, quum senatum haberet, incluserit; ad legiones

Brundusium cucurrerit; ex his optime sentientes centuriones jugulaverit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, et ad disperditionem urbis venire conatus? atque is, ab hoc impetu abstractus consilio, et copiis Caesaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam; nec ruere demens, nec furere desinit; in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, et ea vacillante, L. fratrem expecta; quo neminem reperire potest sui similiorem; ille autem, ex myrmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia? caedit greges armentorum, reliquique pecoris quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino; vastantur agri: diripiuntur villae; matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur; haec eadem, quacumque exercitnm duxit, fecit M. Antonius. His vos teterrimis fratribus portas aperietis, hos umquam in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animi militum incitatis, populo R. conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amisso; a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur, si in Galliam venerit: nec illis armis solum, sed etiam decretis nostris urgendus est, magna vis est, magnum nomen unum, et idem sentientis senatus: videtis ne refertum forum? populum R. ad spem recupe-

randae libertatis erectum? qui longo intervallo quum frequentes hic videt nos tum sperat etiam liberos convenisse; hunc ego diem expectans, M. Antonii scelerata arma vitavi tum, quum ille in me absentem invehens, non intelligebat, quod ad tempus me, et meas vires reservarem; si enim tum illi caedis a me initium quaerenti respondere voluissem; nunc reipubl. consulere non possem: hanc vero nactus facultatem, nullum tempus P. C. dimittam neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi R., de dignitate vestra, quod cogitandum sit, cogitem; quod agendum, atque faciendum, id non modo non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam; hoc feci semper dum licuit: intermisi, quoad non licuit; jam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malimus, quam ne serviamus, animis, armisque decernere. Dii immortales nobis haec praesidia dederunt, urbi Caesarem, Brutum Galliae; si enim ille urbem opprimere potuisset statim, si Galliam tenere paulo post; optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales, P. C., et amplissimi orbis terrae consilii principes vos esse, aliquando recordamini; signum date populo R. consilium vestrum non deesse reip. quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur; nihil est, quod moneam vos; nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelem, super-

bamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, et flagitiosam ferendam; nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum; libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, alcatoribus, ebriis servire, ea summa miseria est summo dedecore conjuncta. Quod si jam, quod dii omen avertant, fatum extremum reip. venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant; faciamus nos principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus; nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute, ad decus, et ad libertatem nati sumus: aut haec teneamus, aut cum dignitate moriamur; nimium diu teximus, quid sentiremus; nunc jam apertum est: omnes patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint; sunt impii cives pro caritate reip. nimium multi: pro multitudine bene sentientium admodum pauci; quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reip. potestatem, et fortunam dederunt; ad ea enim praesidia, quae habemus, jam accedunt consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi R. libertate commentati, atque meditati; his authoribus, et multum in posterum providentibus, populo R. consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore; jucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio. Quas ob res, quod trib. pl. verba fecerunt, ut senatus Kal. Jan. tuto haberi, sententiaeque de summa reip. libere dici possint; de ea re ita

censeo, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Kal. Jan. tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti imperatoris, consulis designati, optime de rep. meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum imperatorem, consulem designatum, optime de rep. mereri, quum senatus authoritatem, populique R. libertatem, imperiumque defendat: quodque provinciam Galliam citeriorem, optimorum, et fortissimorum virorum, amicissimorumque rep. civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum exercitumque ejus; municipia, colonias provinciae Galliae recte, atque ordine, exque rep. fecisse, et facere; senatum ad summam reipub. pertinere arbitrari, a D. Bruto, et L. Planco imperatoribus, consulibus designatis, itemque a ceteris, qui provincias obtinent, ob ineri ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum sit; eosque dare operam, ut eae provinciae, exercitusque in senatus, populique R. potestate, praesidioque reip. sint; quumque opera, virtute, consilio C. Caesaris, summoque consensu militum veteranorum, qui ejus authoritatem secuti reip. praesidio sunt, et fuerunt, a gravissimis periculis populus R. defensus sit, et hoc tempore defendatur; quumque legio Martia Albae constiterit, in municipio fidelissimo, et fortissimo, seque ad senatus authoritatem, populique P. libertatem contulerit; et quod pari consilio, eademque virtute legio Quarta usa L. Egnatulejo duce,

cive egregio, senatus authoritatem, populique R. libertatem defendat, ac defenderit; senatui magnae curae esse, ac fore, ut pro tantis eorum in remp. meritis honores eis habeantur, gratiaeque referantur: senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius consules designati, quum magistratum inierint, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e rep. fideque sua videretur.

F I N I S.

Fr. Alberto M.a Pedaci